

**Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας
Π.Μ.Σ. «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία-Λαογραφία»
Κατεύθυνση Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας
Διπλωματική Εργασία**

**Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1941):
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΑΛΕΜΕ ΚΑΙ
ΤΩΝ ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΩΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΤΩΝ ΤΟΥ**

Εμμανουήλ Πέπονας

**Επιβλέπων Καθηγητής: Νικόλαος Αναστασόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής
Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής: Άννα Μανδυλαρά, Επίκουρη Καθηγήτρια
Λάμπρος Φλιτούρης, Επίκουρος Καθηγητής**

Ιωάννινα 2019

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
1: ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ.....	10
Α. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1939-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1940).....	11
Β. Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ.....	17
2) ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΕΣ ΤΟΥ.....	24
Α. Η ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.....	25
Β. ΤΟ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΤΟΥ ΜΑΛΕΜΕ ΚΑΙ Η ΔΙΑΤΑΞΗ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.....	33
Γ. Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ.....	43
3) ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ.....	50
Α. Η ΜΑΧΗ ΣΕ ΤΑΚΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	51
Β. Η ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΙΚΗ ΥΠΟΧΩΡΗΣΗ.....	70
Γ. Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΜΑΛΕΜΕ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ.....	78
4) ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.....	86
Α. ΤΟ ΜΑΛΕΜΕ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ.....	87
Β. Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΦΡΑΪΜΠΕΡΓΚ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1945).....	93
ΚΡΙΣΕΙΣ.....	98
ΠΗΓΕΣ.....	101
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	112

*Δυστυχείς εμπροσθοφυλακές και ανάστροφοι
οδηγοί των βαρέων αρμάτων τ' ουρανού
ως και τα σύννεφα είναι ναρκοθετημένα
το νου σας: από μας η άνοιξη εξαρτάται.
Να ζαναδώσουμε στα πόδια μας το χώμα.*

(από το ποίημα «Ο Τρωικός Πόλεμος» του Οδυσσέα Ελύτη)

*Αλλ' ο πατέρας μου κανένα θαύμα δε θυμόταν
κι όταν τον ρώταγα τον πόλεμο τον καταριόταν.
– Ποιοι ήταν πατέρα οι νικηταί και ποιοι οι ηττημένοι;
– Στον πόλεμο, παιδί μου, υπάρχουν μόνο σκοτωμένοι...
Τα κρυοπαγήματα και τα κουρέλια του θυμόταν.
– Και τα ανδραγαθήματα; Ρωτούσα. Αποκρινόταν:
– Μπορεί οι νεκροί που τάφηκαν μέσα στο χιόνι
που πολεμήσαν μοναχοί και που πεθάναν μόνοι...
(από το ποίημα «Το αλβανικό» του Θωμά Γκόρπα)*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οπωσδήποτε, το να αποτελέσει μια μάχη θέμα διπλωματικής εργασίας σε ελληνικό πανεπιστήμιο, αποτελεί μια πρόκληση άκρως δελεαστική για όποιον καταπιάνεται μαζί της. Μία από τις κύριες αιτίες αυτής της κατάστασης είναι το αίτημα για κριτική ανάλυση των ζωνών μαρτυριών εκείνων που βίωσαν μια ακραία κατάσταση της ανθρώπινης ύπαρξης, μα επίσης το γεγονός πως σταδιακά όλο και περισσότερα πανεπιστήμια στρέφονται εκ νέου στη μελέτη της πολεμικής ιστορίας. Παρά ταύτα, ήδη από τα πρώτα χρόνια της ιστοριογραφικής σχολής των Annales στη Γαλλία, ο εν λόγω τομέας κατηγορήθηκε για τη συντηρητικότητα των προσεγγίσεών του και ως εκ τούτου σταδιακά θεωρήθηκε ξεπερασμένος. Η ταύτισή του

με τον ιστορικισμό,¹ επρόκειτο να στρέψει εναντίον του αρκετούς εξέχοντες θεωρητικούς, οδηγώντας τον σε ένα τέλμα.

Απέναντι σε μια τέτοια κρίση, η αδυναμία των ιστορικών εκείνων που ασχολούνταν με ζητήματα πολέμου να απαντήσουν εξελισσόμενοι, οδήγησε σε περαιτέρω απαξίωση. Μόλις κατά τη δεκαετία του 1970 ξεκίνησαν να ορθώνονται φωνές που αποζητούσαν ριζικές ανατροπές στην πολεμική-στρατιωτική ιστορία, όπως επίσης την αναβάθμιση του κύρους της εντός της παγκόσμιας ακαδημαϊκής κοινότητας. Οι άνθρωποι αυτοί κλήθηκαν άμεσα να έρθουν αντιμέτωποι με τις μεθοδολογικές παθογένειες δεκαετιών, την άκριτη εκλαϊκευση και την μονοπώληση του δημόσιου λόγου από μη επαγγελματίες συγγραφείς πολεμικών θεμάτων του παρελθόντος, επίσης δε τη μακροχρόνια περιχαράκωση σε συγκεκριμένους ερευνητικούς τομείς (λ.χ. την τακτική μελέτη του Αμερικανικού Εμφυλίου πολέμου).

Έτσι, παραμένει γεγονός πως τα τελευταία χρόνια έχει επέλθει σημαντική βελτίωση στον εν λόγω ιστορικό κλάδο, παρότι μόνο η Βρετανία και οι ΗΠΑ καθιέρωσαν ειδικά τμήματα στρατιωτικής ιστορίας. Άλλες χώρες, όπως ο Καναδάς ή η Γαλλία, παρέχουν ανάλογα πανεπιστημιακά μαθήματα στους οδηγούς σπουδών τους, ενώ στην Ελλάδα ο σχετικός τομέας αναγεννάται σταδιακά, αποκτώντας νέα δομή. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί πως εκλαϊκευμένα περιοδικά έντυπα κυκλοφορούν σε όλες τις χώρες, επιτυγχάνοντας συχνά να αποσπάσουν ένα μεγάλο μέρος του αναγνωστικού κοινού, δίχως βέβαια να παρέχουν ορισμένες φορές την ενδεδειγμένη ποιότητα. Στρατιωτικοί ιστορικοί ανέρχονται σε ακαδημαϊκά αξιώματα έπειτα από απουσία τουλάχιστον μισού αιώνα, ενώ η βιβλιογραφική παραγωγή αναπτύσσεται συνεχώς.

Πριν όμως ξεκινήσει να αυξάνεται η αντιπροσώπευση των στρατιωτικών ιστορικών στα πανεπιστήμια, ριζικές μεταβολές επήλθαν στο περιεχόμενο της επαγγελματικής τους ενασχόλησης. Ιστορικοί όπως ο Τζον Κήγκαν, ο Μάικλ Χάουαρντ, ο Τζέρεμι Μπλακ ή ο Νιάλ Φέργκιουσον αρχικά εντόπισαν τις παθογένειες των πρότερων αφηγήσεων: τον ευρωκεντρισμό που έδινε ιδιαίτερη -σχεδόν αποκλειστική- έμφαση στη δυτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική, τον τεχνολογικό ντετερμινισμό μέσω του οποίου η επικράτηση μιας δύναμης εξηγούνταν με συχνά άλογες αναγωγές στην τεχνική της ανάπτυξης, την εστίαση στις μεγάλες δυνάμεις και τα κυρίαρχα στρατιωτικά συστήματα, τον διαχωρισμό των πολεμικών επιχειρήσεων σε θαλάσσιες και επίγειες, τη μελέτη κυρίως διακρατικών διενέξεων δίχως αρκετές αναφορές σε ζητήματα όπως οι κοινωνικές εξεγέρσεις ή ο ανταρτοπόλεμος, την ελλιπή μελέτη των πολιτικών παραγόντων που καθόρισαν τα πολεμικά θέματα.²

1 Για τον ιστορικισμό, Γκέοργκ Ίγκερς, *Η Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα*, Νεφέλη, Αθήνα 2006, σ. 39-49

2 Jeremy Black, *Rethinking Military History*, Routledge, Oxford 2004, σ. ix

Η σταδιακή υπερπήδηση των παραπάνω εμποδίων οδήγησε στη σχηματοποίηση εκείνου που ονομάστηκε ως «New Military History». Ως εναρκτήριο λάκτισμα αυτής της μακροχρόνιας διαδικασίας θα μπορούσε να οριστεί η έκδοση του βιβλίου «The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme» του καθηγητή της Βασιλικής Στρατιωτικής Ακαδημίας του Σάντχερστ, Τζον Κήγκαν, το 1976.³ Τόσο με το εν λόγω όσο και με κατοπινά του έργα, ο Κήγκαν ανέγνωσε την πολιτισμική μορφή του πολέμου, ερχόμενος έτσι κατά κάποιον τρόπο σε αντίθεση με τον Πρώσο διανοητή Καρλ φον Κλαούζεβιτς (1780-1831) και τα όσα αυτός έγραψε στο σπουδαίο έργο του «Περί Πολέμου».

Υπερασπιζόμενος τον πνευματικό του πατέρα, ο επίσης Βρετανός ιστορικός Μάικλ Χάουαρντ έδωσε έμφαση στην κοινωνική διάσταση του πολέμου, όπως την αποτύπωσε στο γνωστότερο βιβλίο του, με τίτλο «The Franco-Prussian War: The German Invasion of France, 1870–1871» που κυκλοφόρησε αρχικά το 1961 μα επανεκδόθηκε με επιτυχία το 1981⁴. Στο συγκεκριμένο πόνημα επιχειρήθηκε η αναπαράσταση ευρύτερων κοινωνικών δομών και ακολούθως αναλύθηκαν τα όσα τους προκάλεσε ο πόλεμος.

Έκτοτε, νέες πτυχές της στρατιωτικής ιστορίας έχουν αναδειχθεί, με παράγοντες όπως το φύλο να κάνουν την εμφάνισή τους στον ιστοριογραφικό προσκήνιο. Έτσι, η προσέγγιση όσων εντάχθηκαν στο ιστοριογραφικό κίνημα της «New Military History» διέφερε αρκετά από εκείνη των παλαιότερων ιστορικών, παρότι ορισμένοι θεράποντές της συχνά διατύπωσαν την αμφιβολία τους για την ουσιαστική απομάκρυνση από τις πρότερες και πιο συντηρητικές θέσεις.⁵

Παρά όμως τις εξελίξεις των τελευταίων ετών, η μελέτη της μάχης ουδέποτε έχασε την αξία της στις ιστορικές ή τις στρατηγικές αναλύσεις. Ήδη κατά τους Ναπολεόντειους Πολέμους ο Κλαούζεβιτς θεωρούσε πως η καταστροφή των εχθρικών δυνάμεων -το κύριο δηλαδή μέλημα της θεωρίας του- έπρεπε να επιδιώκεται μέσω των μεγάλων μαχών, ενώ παράλληλα ο κεφαλαιώδης στόχος των τελευταίων όφειλε να συνίσταται ακριβώς στην μέγιστη δυνατή εξόντωση του αντιπάλου.⁶ Απόψεις όπως αυτή ώθησαν τον ιστορικό του 20ου αιώνα σερ Μπάζηλ Λίντελ Χαρτ να κατονομάσει τον Πρώσο στρατηγό ως πνευματικό

3 John Keegan, *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme*, Jonathan Cape, Λονδίνο 1976

4 Michael Howard, *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France 1870–1871*, Rupert Hart-Davis, Λονδίνο 1979 [1961]

5 Robert M. Citino, “Military Histories Old and New: A Reintroduction”, στο: *The American Historical Review*, Vol. 112, No. 4 (Oct., 2007), σ. 1070-1090

6 Carl von Clausewitz, *On War*, Penguin, Λονδίνο 1993, με επιμέλεια των Michael Howard και Peter Paret. Στις αναλύσεις του, ο Πρώσος διανοητής χρησιμοποιεί μια πληθώρα ιστορικών παραδειγμάτων και αποδεικνύεται συχνά ως εξαιρετικός μελετητής του παρελθόντος.

υπεύθυνο των καταστροφών του Α' Παγκοσμίου Πολέμου,⁷ ωστόσο η στρατηγική -κι ως εκ τούτου ο τομέας της ιστορίας που ασχολείται μαζί της- έκτοτε ελάχιστα απομακρύνθηκε από τους παραπάνω αφορισμούς, ακόμη μάλιστα και όταν τα πυρηνικά όπλα μετέβαλαν φαινομενικά το είδος μιας σύγκρουσης.⁸

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου για παράδειγμα, οι μεγάλες μάχες στιγμάτισαν την πορεία της σύρραξης. Εκατομμύρια άνθρωποι ενεπλάκησαν σε αυτές, ενώ τα αποτελέσματά τους άγγιξαν τον άμαχο πληθυσμό. Ταυτόχρονα, οι προεκτάσεις τους επηρέασαν σοβαρά τομείς όπως οι κοινωνικές δομές ή οι πολιτισμικές συνήθειες, δημιουργώντας σταδιακά νέους μνημονικούς τόπους. Η μάχη της Κρήτης έγινε για παράδειγμα κύρια θεματική ριζίτικων τραγουδιών, τα οποία συχνά έδραζαν σε αρκετά παλαιότερους ήχους του νησιού.

Στα ιστορικά της πλαίσια, η συγκεκριμένη μάχη υπήρξε η τελευταία απέλπιδα προσπάθεια οργανωμένης αντίστασης του ελληνικού κράτους έναντι του Άξονα, λαμβάνοντας πρόσθετες συνυποδηλώσεις λόγω της μαζικής συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού. Σε εκείνη μάλιστα την κρίσιμη στιγμή, η ανάληψη της ευθύνης υπεράσπισης ζωτικής σημασίας τομέων όπως ήταν αυτός του Μάλεμε από αποικιακά στρατεύματα, περιέπλεξε την υπόθεση. Επιπρόσθετα, η μάχη της Κρήτης κατέδειξε τα όρια των τακτικών χρήσης αλεξιπτωτιστών σε επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας, λόγω των υψηλών απωλειών των τελευταίων από τις οργανωμένες συμμαχικές δυνάμεις. Εύκολα λοιπόν γίνεται κατανοητή η πολυεπίπεδη ερμηνεία της μάχης από τους πρωταγωνιστές της, ήδη λίγο μετά τη λήξη της.

Με τη σειρά τους, οι συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στο Μάλεμε υπήρξαν καθοριστικές για την επικράτηση των γερμανικών δυνάμεων και τη συνεπακόλουθη ήττα των Συμμάχων. Το Μάλεμε ήταν ένα κομβικό σημείο για τη γενικότερη άμυνα του νησιού, το οποίο περιέργως έμελε να χαθεί κυρίως λόγω των λαθών των υπερασπιστών του παρά των επιτυχών ενεργειών των επιτιθέμενων. Για να αναλυθεί αυτή η διαπίστωση αφιερώνεται ένα μεγάλο τμήμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, παρότι το πνεύμα της είναι έκδηλο σε ολόκληρο ίσως το κείμενο. Η σημασία του τόπου και η ένταξη της συγκεκριμένης σύγκρουσης στο ευρύτερο πλαίσιο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τίθενται ακόμη ως ζητήματα προς διερεύνηση στην παρούσα εργασία, κυρίως όμως μελετάται η τακτική διάσταση της αναμέτρησης, καθώς μέσω αυτής αποτυπώνονται οι παράγοντες εκείνοι που οδήγησαν στην πτώση του εν λόγω κρητικού αεροδρομίου. Τέλος, επιχειρείται μια

7 βλ. B. H. Liddell Hart, *Real War 1914-1918*, Brown and Company, London, 1963

8 Για μια εκτενή ανάλυση των εξελίξεων στον τομέα της στρατηγικής, Colin S. Gray, *Strategy and History. Essays on theory and practice*, Routledge, Oxford, 2007

συνοπτική διερεύνηση της ιστορίας του Μάλεμε μετά την κατάληψή του από τους Γερμανούς, όπως επίσης οι εντυπώσεις που άφησε η κατοπινή επίσκεψη του Φράυμπεργκ στην απελευθερωμένη Κρήτη το 1945.

Κύριο μέλημα του πονήματος αποτελεί η κριτική προσέγγιση των βιωμάτων των απλών στρατιωτών κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων. Η δράση τους στο Μάλεμε ή στα πλαίσια της υποχώρησής τους παρατίθεται κυρίως μέσα από τις δικές τους μαρτυρίες, ικανές για μια γλαφυρή αποτύπωση των γεγονότων. Πολύ περισσότερο, οι προσωπικές τους ιστορίες αποτελούν αντικείμενο μελέτης και ερευνητικά συντρεχόμενου σεβασμού, μιας και οδηγούν στην ανασύνθεση μιας ιδιαίτερης «ιστορίας από τα κάτω». Η δημιουργία της τελευταίας με τρόπο λιτό και συνάμα επιστημονικά συντεταγμένο είναι ο κύριος στόχος αυτής της εργασίας.

Με τα παραπάνω δεδομένα, το ερώτημα «γιατί καταλήφθηκε το Μάλεμε» κρίνεται ως απαραίτητο να διερευνηθεί. Γύρω του περιστρέφονται ορθές και λανθασμένες αποφάσεις, προσωπικά βιώματα της μάχης, σκέψεις της στιγμής από τους πρωταγωνιστές και η εξέταση ολόκληρης της δομής της συμμαχικής εκστρατευτικής δύναμης στην Κρήτη. Εκ του αποτελέσματος, η αναζήτηση των αιτιών της πτώσης του Μάλεμε επιφέρει όχι μόνο μια αφήγηση των πολεμικών γεγονότων, αλλά την προσπάθεια διείσδυσης στον αποικιοκρατικό μηχανισμό και τις ευρύτερες διακρατικές σχέσεις που αυτός προκαλεί. Εξάλλου στη μάχη της Κρήτης πολέμησαν από κοινού αποικιοκρατούμενοι (Νεοζηλανδοί) και αποικιοκράτες (Βρετανοί), δίπλα μάλιστα σε άτακτους ντόπιους μαχητές και Έλληνες στρατιώτες. Αυτή η πολυμορφία καθιστά την περίπτωση της συγκεκριμένης σύγκρουσης άκρως ενδιαφέρουσα, ενώ η εστίαση στο πιο σημαντικό της σημείο -την κατάληψη του Μάλεμε- προσφέρει τη δυνατότητα για μια εκτενή εξέταση των δομών, δίχως βέβαια να παραμελείται η διερεύνηση του ατομικού παράγοντα.

Με την ανάλυση των παραπάνω δομών και τη διαλεκτική σχέση μεταξύ του Βρετανικού Στρατού και του λαού καταπιάνεται το βιβλίο του Ντέιβιντ Φρεντς με τον χαρακτηριστικό τίτλο «*Military Identities*». Αναλύοντας 130 έτη ιστορίας (1870-2000) ο συγγραφέας ανάγει το σύνταγμα όχι απλώς σε τύπο στρατιωτικής οργάνωσης μα σε μια ευρύτερη κοινωνική εμπειρία, ικανή να προσδώσει νέα χαρακτηριστικά στα λαϊκά στρώματα.⁹ Για μια γενικότερη εποπτεία της βρετανικής αποικιοκρατίας, μεταξύ των διαφόρων πονημάτων, ξεχωρίζει το «*British Imperialism*» του Ρόμπερτ Τζόνσον, το οποίο

9 David French, *Military Identities. The Regimental System, the British Army, and the British People, c.1870–2000*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2005. Επίσης, σημαντικό το David French, *Raising Churchill's Army. The British Army and the War against Germany 1919–1945*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2000

επιχειρεί να απαντήσει σε ευρύτατα ζητήματα μιας μακράς εξεταζόμενης διάρκειας εκτεινόμενης από το 1770 έως το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα.¹⁰ Παρά όμως τις εν λόγω προσπάθειες ανάλυσης των δομών της αποικιοκρατίας, οι στρατιωτικές πτυχές της τελευταίας παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανεξερευνήτες. Ακολούθως, στην παρούσα εργασία θα μελετηθεί η επιχειρησιακή ικανότητα αποικιακών στρατιωτικών δυνάμεων επί ενός ξένου προς αυτές μεσογειακού εδάφους, δίνοντας έμφαση στα στοιχεία που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ήττα τους στην Κρήτη.

Κατά περίεργο τρόπο, κανένα ολοκληρωμένο έργο δεν έχει γραφτεί για τη μάχη στο Μάλεμε. Οι Νεοζηλανδοί που συμμετείχαν εκεί παρουσιάζονται εν συντομία στο ομώνυμο βιβλίο του Χαράλαμπου-Δημήτριου Γουνέλα¹¹, ενώ σαφέστερα πλουσιότερες για τη γενικότερη νεοζηλανδική συμβολή είναι δύο εργασίες από συγγραφείς από την Ωκεανία, τους Αυστραλούς Πήτερ Τόμπσον και Πήτερ Έουερ.¹² Γενικότερα, σε κάθε έργο η χρήση αρχειακού υλικού είναι περιορισμένη, ενώ οι ολιστικές προσεγγίσεις που επιχειρούνται δημιουργούν αρκετά προβλήματα. Οι Νεοζηλανδοί δηλαδή παρουσιάζονται συνήθως ως μια ομάδα ενιαία, δίχως σπουδαίες διαφοροποιήσεις.

Από την άλλη πλευρά, η μάχη της Κρήτης απασχόλησε σαφώς περισσότερους μελετητές. Η πρώτη ίσως ολοκληρωμένη απόπειρα συγγραφής ενός σχετικού ιστορικού έργου προέρχεται από τον Ιωάννη Μουρέλλο, ο οποίος είχε λάβει μέρος στη σύγκρουση. Χαρακτηριστικό του βιβλίου είναι η μη διάκριση των Νεοζηλανδών από τους Άγγλους, όπως επίσης η αποκλειστική σχεδόν παρουσίαση της ελληνικής πλευράς.¹³ Όσον αφορά τη σύγχρονη ιστοριογραφία, εξαιρετικά πλήρης υπήρξε η μελέτη του Βρετανού ιστορικού Άντονι Μπήβορ,¹⁴ ενώ σε ορισμένες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις προβαίνει ο Γερμανός ακαδημαϊκός Χάινς Ρίχτερ παρά τις συχνά άκομπες διατυπώσεις του.¹⁵

Για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής εργασίας χρησιμοποιήθηκε αρχειακό υλικό προερχόμενο από τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, το Πολεμικό Μουσείο Αθηνών, την Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, τις νεοζηλανδικές μονάδες (22ο και 28ο Τάγμα), ελληνικές και νεοζηλανδικές εφημερίδες, βρετανικές διαταγές παρασημοφόρησης, συλλογές

10 Robert Johnson, *British Imperialism*, Palgrave McMillan, Λονδίνο 2003

11 Χαράλαμπος-Δημήτριος Γουνέλας, *Νεοζηλανδοί στην άμυνα και το ελληνικό αντάρτικο, 1941-1945*, Επίκεντρο, Αθήνα, 2018

12 Peter Thompson, *Anzac Fury. The Bloody Battle of Crete 1941*, Random House Australia, Sydney, 2010 και Peter Ewer, *Forgotten Anzacs: the campaign in Greece, 1941*, Scribe, Victoria, 2008

13 Ιωάννης Δ. Μουρέλλος, *Η Μάχη της Κρήτης*, ιδιωτική έκδοση, 1950

14 Anthony Beevor, *Crete. The Battle and the Resistance*, John Murray Publishers Ltd, Λονδίνο 2005

15 Heinz Richter, *Η Μάχη της Κρήτης*, Γκοβόστης, Αθήνα 2016

προφορικών μαρτυριών και το σύνολο -πιθανότατα- της διαθέσιμης ελληνικής ή ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας.

Για την περαίωση της σχετικής έρευνας ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους υπευθύνους των παραπάνω υπηρεσιών, ιδιαίτερα δε στη Δήμητρα Καρλή από το Πολεμικό Μουσείο Αθηνών που ενίσχυσε την προσπάθεια παραβλέποντας το κακό χιούμορ του γράφοντα. Τέλος, ιδιαίτερη τιμή υπήρξε για εμένα η εξαιρετική συνεργασία που είχα με τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Ν. Αναστασόπουλο και τα μέλη της επιτροπής κ.κ. Άννα Μανδουλαρά και Λάμπρο Φλιτούρη.

Αξίζει ίσως να σημειωθεί πως η αρχική μελέτη που έμελλε να καταλήξει στη συγγραφή της ανά χείρας εργασίας ξεκίνησε με αφορμή σχετική μου εισήγηση στο συνέδριο «Η Μάχη της Κρήτης, η Κατοχή και η Αντίσταση στην Κρήτη και τα πολεμικά αεροδρόμια της Κρήτης στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο», το οποίο διοργανώθηκε τον Ιούλιο του 2017 στον δήμο Μινώα Πεδιάδας. Στους διοργανωτές, τους ομιλητές, τους παριστάμενους και τους κατοίκους του χωριού Καστέλλι είμαι υπόχρεος για μια σειρά από λόγους.

1: ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

Α. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1939-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1940)

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος αποτελεί ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα και συνάμα σύνθετα ζητήματα της ανθρώπινης ιστορίας. Για τη φύση του έχουν επιχειρηθεί διάφορες αναγνώσεις. Για παράδειγμα, ο Βρετανός ιστορικός Τζέιμς Τζολ τον ονομάζει «Πόλεμο του Χίτλερ», θεωρώντας πως η εν λόγω παγκόσμια σύρραξη οφείλεται στην προσπάθεια του Γερμανού δικτάτορα να πετύχει τους διακηρυγμένους ήδη με το «Mein Kampf» στόχους του, όντας έτοιμος να χρησιμοποιήσει τη μέγιστη σκληρότητα.¹⁶ Απέναντι σε αυτόν τον απλουστευτικό ίσως αφορισμό, ο Έρικ Χόμπσμπάουμ εντάσσει οργανικά τη σύγκρουση στην «Εποχή των Άκρων» του, πιστεύοντας παράλληλα πως η περίοδος 1939-1945 ήταν η μόνη κατά την οποία μια σοβιετική-σοσιαλιστική υπερδύναμη (η ΕΣΣΔ) και μια καπιταλιστική-φιλελεύθερη (οι ΗΠΑ) συνέπραξαν εναντίον ενός κοινού εχθρού.¹⁷ Αξιοσημείωτη είναι επίσης η ταύτιση του εν λόγω πολέμου με τα αποτελέσματα μιας ιδεολογικής διεργασίας, την οποία πραγματεύεται ο Στάνλεϋ Πένν: ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος παρουσιάζεται ως η κορύφωση και συνάμα η καταστροφή του φασισμού.¹⁸ Ανάλογες ή εκ διαμέτρου αντίθετες κρίσεις σημείωσαν εκατοντάδες στοχαστές του 20ου και του 21ου αιώνα.

Η έλευση του πολέμου δεν χτύπησε ως κεραυνός εν αιθρία την Ευρώπη. Ήδη την άνοιξη του 1939 είχε καταστεί πασιφανές πως η πολιτική «κατευνασμού» που ασκούσαν τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη έναντι της Γερμανίας δεν μπορούσε να συνεχιστεί. Ο διαμελισμός της Τσεχοσλοβακίας αποτέλεσε την τελευταία παραχώρηση της Γαλλίας και της Βρετανίας προς τον Χίτλερ, ενώ οι κυβερνήσεις των δύο χωρών βρίσκονταν υπό τα συνεχή πυρά των αντιπολιτευτικών δυνάμεων στις πατρίδες τους.¹⁹ Ο πρώτος που αντέδρασε τελικά ήταν ο Βρετανός πρωθυπουργός Τσάμπερλαιν, ο οποίος στις 31 Μαρτίου 1939 ανακοίνωσε πως η χώρα του θα προσέφερε στρατιωτική εγγύηση στην Πολωνία, το επόμενο δηλαδή θύμα της

16 James Joll, *Η Ευρώπη 1870-1970*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 491-2, 511

17 Eric Hobsbawm, *Η εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας*, 1914-1991, Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σ. 118-122

18 Στάνλεϋ Πένν, *Η Ιστορία του Φασισμού*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000, σ. 498

19 Sir Winston Churchill, *Memoirs of the Second World War*, Houghton Mifflin Company, Βοστώνη 1959, σ. 127-143, Alastair Parker, *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Θύραθεν, Αθήνα 1997, σ. 28-34, Ιωάννης Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 364-371

ναζιστικής Γερμανίας. Ως ένδειξη μάλιστα της σοβαρότητας της κατάστασης η Βρετανία εισήγαγε, έστω σε περιορισμένο βαθμό, την υποχρεωτική στράτευση.²⁰

Την ίδια περίοδο, διαβεβαιώσεις υποστήριξης παραχωρήθηκαν από τη Βρετανία προς τη Ρουμανία και την Ελλάδα, παρότι οι ηγεσίες των τελευταίων δεν επιθυμούσαν να εμπλακούν για την ώρα στις ευρύτερες ευρωπαϊκές διαμάχες, συνεπώς δεν ασχολήθηκαν περαιτέρω με τις βρετανικές διακηρύξεις. Ωστόσο, η στροφή της πολιτικής του Τσάμπερλαιν υπήρξε οριστική. Μολονότι στη συλλογική μνήμη η μορφή του έχει αποτυπωθεί ως αυτή του κύριου θιασώτη της υποχωρητικότητας μπροστά στην απειλή του Άξονα, εντούτοις ο 60χρονος τότε πρωθυπουργός ήταν ο πρώτος που αποφάσισε τη μεταβολή μιας εικοσαετούς περίπου ακολουθούμενης διπλωματικής πορείας. Προς την εν λόγω κίνηση συνέτειναν εξάλλου οι γαλλικές και βρετανικές προσπάθειες συνδιαλλαγής με τη Σοβιετική Ένωση εκείνη την εποχή, με σκοπό την αποφυγή μιας συντονισμένης επίθεσης εναντίον της Πολωνίας. Οι Γάλλοι ηγέτες μάλιστα ήλπιζαν πως μια τέτοια ενέργεια θα αποθάρρυνε ενδεχομένως τον Χίτλερ, απομονώνοντάς τη Γερμανία από κάθε άλλη δύναμη. Αν και οι συζητήσεις προσέκρουαν συνεχώς τόσο στην πολωνική επιφυλακτικότητα όσο και στις παράλογες συχνά προβαλλόμενες απαιτήσεις του Στάλιν περί εγκατάστασης σοβιετικών στρατευμάτων στην Πολωνία, εντούτοις αποτέλεσαν τη βάση της μετέπειτα ιδιότυπης συμμαχίας των δύο πλευρών. Αυτό μάλιστα δεν άλλαξε παρά την απόφαση του δικτάτορα της ΕΣΣΔ να υπογράψει το σύμφωνο μη επίθεσης Ρίμπερντροπ-Μολότοφ στις 23 Αυγούστου 1939²¹.

Υπό τέτοιες συνθήκες ξεκίνησαν οι πολεμικές επιχειρήσεις της μεγαλύτερης σύγκρουσης στην ανθρώπινη ιστορία. Την 1η Σεπτεμβρίου 1939, μία δηλαδή εβδομάδα μετά την υπογραφή της γερmano-σοβιετικής συμφωνίας, τα στρατεύματα του Ράιχ εισέβαλλαν στην Πολωνία. Ως όφειλαν έπειτα από τις εγγυήσεις που είχαν δώσει, η βρετανική και η γαλλική κυβέρνηση κήρυξαν τον πόλεμο στη Γερμανία, στις 3 και 4 Σεπτεμβρίου αντίστοιχα. Αντίθετα η Ιταλία, σύμμαχος του Χίτλερ μα πλήρως απροετοίμαστη για άμεση εμπλοκή σε μια σοβαρή σύρραξη, προτίμησε να παραμείνει ουδέτερη παρατηρώντας τις εξελίξεις. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος είχε ήδη ξεκινήσει.²²

20 Anthony P. Adamthwaite, *The Making of the Second World War*, Routledge, Λονδίνο 1989, Joll, στο ίδιο, σ. 505

21 Joll, στο ίδιο, σ. 506-507, A.J.P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, Simon & Schuster, Λονδίνο 1961, D.C. Watt, *How War Came: the Immediate Origins of the Second World War 1938-1939*, Λονδίνο 1989

22 Joll, στο ίδιο, σ. 508-509

Η γερμανική επίθεση στην Πολωνία υπήρξε σαρωτική. Παρότι εκείνη την περίοδο το Blitzkrieg (Κεραυνοβόλος Πόλεμος) -η ταχεία και πανίσχυρη δηλαδή διάλυση του αντιπάλου με μηχανοκίνητα μέσα (αεροσκάφη, άρματα μάχης, μηχανοκίνητο πυροβολικό)- δεν είχε τελειοποιηθεί από τους Γερμανούς αξιωματικούς,²³ οι Πολωνοί βρέθηκαν στη δυσμενή θέση να παρατείνουν τους ιπείς τους προς τα ναζιστικά τεθωρακισμένα. Στις 17 Σεπτεμβρίου, ενώ όλα είχαν κριθεί, μια σοβιετική εισβολή από τα ανατολικά ολοκλήρωσε την ήττα τους. Όπως κομπάζει παρατήρησε ο Τζολ, η πρακτική παραδοχή της μη ύπαρξης πολωνικού κράτους παράλληλα με μια συμφωνία Ρωσίας-Γερμανίας, επιβεβαιώθηκε για ακόμη μια φορά.²⁴ Ακολούθως, ο Σοβιετικός Στρατός εισέβαλλε στη Φινλανδία τον Νοέμβριο του 1939, επιθυμώντας πιθανότατα να δημιουργήσει μια συμπαγή αμυντική γραμμή, σε περίπτωση που ο Χίτλερ αποφάσιζε να στραφεί εναντίον του.²⁵

Την ίδια στιγμή, καμία σοβαρή στρατιωτική ενίσχυση δεν εστάλη προς την Πολωνία. Οι Γάλλοι προτίμησαν να περιχαρακωθούν στη Γραμμή Μαζινώ, να ακολουθήσουν μια εξαιρετικά αργή διαδικασία επιστράτευσης και να περιοριστούν γενικότερα σε έναν παθητικό ρόλο, ο οποίος αποδείχθηκε εξαιρετικά επιζήμιος. Οι Βρετανοί από την πλευρά τους προέκριναν την ενίσχυση της αεράμυνας της χώρας τους, αποστέλλοντας συγχρόνως το κύριο μέρος του στρατού τους στη Γαλλία. Έτσι, ο χειμώνας του 1939-1940 πέρασε δίχως κάποια άμεση σύγκρουση των κύριων αντιμαχόμενων δυνάμεων, εύστοχα ονομάστηκε δε ως περίοδος του «Ψευτοπολέμου».²⁶

Την άνοιξη του 1940, οι γερμανικές δυνάμεις εισέβαλλαν αιφνιδιαστικά στη Σκανδιναβική Χερσόνησο επιθυμώντας την ομαλή μεταφορά του απαραίτητου για αυτές σιδήρου μέσω της Νορβηγίας. Πράγματι, έπειτα από μια σύντομη επιτυχημένη εκστρατεία κατά της Δανίας, η Βέρμαχτ επιτέθηκε στη Νορβηγία στις 9 Απριλίου 1940. Οι στρατιωτικές δυνάμεις της τελευταίας αμύνθηκαν σθεναρά, η επόμενη όμως κίνηση του Χίτλερ της στέρησε κάθε πιθανότητα ενίσχυσης από τους Συμμάχους.²⁷

23 Από τις διάφορες αναγνώσεις που έχουν εμφανιστεί για το Blitzkrieg ξεχωρίζει ίσως το έργο του Βρετανού ακαδημαϊκού Τζων Μόσιερ (John Mosier, *The Blitzkrieg Myth. How Hitler and the Allies Misread the Strategic Realities World War II*, HarperCollins, Νέα Υόρκη 2003). Επίσης, σημαντικό είναι και το: Charles Messenger, *The Blitzkrieg Story*, Charles Scribner's Sons, Νέα Υόρκη 1976, όπως επίσης η βιογραφία του Γκουντέριαν -εκ των θιασωτών του συγκεκριμένου τύπου πολέμου- από τον Κένεθ ΜακΣέυ (Kenneth Macksey, *Guderian, Creator of the Blitzkrieg*, Stein and Day, Νέα Υόρκη 1976)

24 Joll, *ο.π.*, σ. 510

25 Gordon F. Sander, *The Hundred Day Winter War: Finland's Gallant Stand against the Soviet Army*, University Press of Kansas, Κάνσας 2013, Parker, *στο ίδιο*, σ. 39

26 Joll, *στο ίδιο*, σ. 510-511

27 Joll, *ό.π.*, σ. 512-513, Churchill, *στο ίδιο*, σ. 209-219

Συγκεκριμένα, στις 10 Μαΐου οι Γερμανοί επιτέθηκαν στις Κάτω Χώρες. Επρόκειτο για την πρώτη φορά κατά την οποία χρησιμοποιήθηκαν επίλεκτοι αλεξιπτωτιστές σε αυτόνομες ειδικά σχεδιασμένες επιχειρήσεις, με σκοπό την κατάληψη αντίπαλων οχυρών θέσεων ή στρατηγικών σημείων. Στόχος της κίνησης ήταν η εισβολή στη Γαλλία μέσω των Αρδεννών, δηλαδή μιας περιοχής γεμάτης με δασώδεις λόφους και βαθιές κοιλάδες, και όχι μέσω Βελγίου. Σε αυτό το πλαίσιο, η γερμανική Πολεμική Αεροπορία (Luftwaffe) βομβάρδισε στρατιωτικούς μα και πολιτικούς στόχους, δημιουργώντας ανήσυχες προσφυγικές μάζες που άθελά τους εμποδίζαν την ελεύθερη κίνηση κάθε μηχανοκίνητης μονάδας.²⁸

Ακολούθως, η γερμανική επιχείρηση εναντίον της Γαλλίας αποδείχθηκε εξαιρετικά εύκολη. Το πρώτο σοβαρό λάθος της γαλλικής στρατιωτικής ηγεσίας ήταν η διασπορά των αρμάτων μάχης σε όλο το μέτωπο, παρά την αντίθετη άποψη θιασωτών του πολέμου τεθωρακισμένων όπως ο συνταγματάρχης Σαρλ ντε Γκωλ.²⁹ Ακόμη, καμία συνεννόηση δεν επήλθε εγκαίρως με το Βέλγιο και την Ολλανδία, οι οποίες υπέκυψαν αργά ή γρήγορα στην ανωτερότητα της Βέρμαχτ. Πράγματι, η Ολλανδία καταλήφθηκε στις 16 Μαΐου με τη βασιλική της οικογένεια να διαφεύγει στη Βρετανία, ενώ το Βέλγιο 12 περίπου ημέρες αργότερα. Επιπρόσθετα, καθ' όλη τη διάρκεια της γερμανικής προέλασης καμία έντονη προσπάθεια αντεπίθεσης δεν πραγματοποιήθηκε από τον Γαλλικό Στρατό, πράγμα που προκάλεσε εντύπωση ακόμη και στους Γερμανούς διοικητές. Τέλος, παρά τον σημαντικό όγκο του γαλλικού πεζικού η υπεροπλία της Luftwaffe υπήρξε καίρια, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για τη γερμανική επικράτηση. Το παρωχημένο στρατηγικό δόγμα της Γαλλίας ήταν συνεπώς ο κύριος λόγος της ταχείας κατάρρευσης της άμυνάς της.³⁰

Κι ενώ διαδραματίζονταν σπουδαίες εξελίξεις στο μέτωπο, η κυβέρνηση Τσάμπερλαιν έχασε την υποστήριξή της από το βρετανικό κοινοβούλιο στις 10 Μαΐου. Πρωθυπουργός ανέλαβε ο Ουίνστον Τσώρτσιλ, ο οποίος είχε επικρίνει έντονα την πολιτική κατευνασμού και τασσόταν υπέρ της αντίστασης στις ναζιστικές επιβουλές με κάθε μέσο.³¹ Την ίδια περίοδο ο

28 Joll, *ο.π.*, σ. 513

29 Jonathan Fenby, *The General: Charles De Gaulle And The France He Saved*, Simon & Schuster, Νέα Υόρκη 2010, σ. 42-47

30 Για το συγκεκριμένο ζήτημα έχουν γραφτεί αρκετά εξαιρετικά έργα. Ενδεικτικά: Joel Blatt (επιμ.), *The French Defeat of 1940: Reassessments*, Berghahn, Providence 1997, Robert M. Citino, *Quest for Decisive Victory: From Stalemate to Blitzkrieg in Europe, 1899–1940*, University Press of Kansas, Lawrence 2002, Simon Dunstan, *Fort Eben Emael: The Key to Hitler's victory in the West*, Osprey, Οξφόρδη 2005, Ernest R. May, *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*, I.B.Tauris, Λονδίνο 2000, Alan Sheppard, *France, 1940: Blitzkrieg in the West*, Osprey, Οξφόρδη 1990

31 Churchill, *στο ίδιο*, σ. 231-246, Parker, *στο ίδιο*, σ. 54

72χρονος στρατηγός Μαξίμ Βεϋγκάν ανέλαβε την ηγεσία του Γαλλικού Στρατού αντικαθιστώντας τον αρχιστράτηγο Γκαμελέν. Για την υποστήριξη μάλιστα της Γαλλίας, απεγνωσμένες εκκλήσεις έγιναν προς τον Αμερικανό πρόεδρο Ρούζβελτ.³²

Για τους Βρετανούς, εκείνο που προείχε πλέον ήταν η διάσωση του μέγιστου δυνατού τμήματος των δυνάμεών τους. Έτσι, λίγα μόνο πολεμικά αεροσκάφη εστάλησαν προς υπεράσπιση της Γαλλίας, ενώ ελάχιστα εξ αυτών ανήκαν στον σύγχρονο τύπο καταδιωκτικών Spitfire. Επίσης, όταν διεφάνη η κρισιμότητα της κατάστασης, δεν δυσκολεύτηκαν αποφασίσουν την εκτέλεση της επιχείρησης «Dynamo» για την εκκένωση του λιμανιού της Δουνκέρκης από τη Βρετανική Εκστρατευτική Δύναμη. Από τις 26 Μαΐου έως τις πρώτες ημέρες του Ιουνίου, εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες των Συμμάχων είχαν βρει καταφύγιο στη Βρετανία, έτοιμοι για τη συνέχιση του αγώνα τους.³³

Με τη γαλλική άμυνα να καταρρέει και ελπίζοντας πως ο πόλεμος θα τελείωνε δίχως άλλα επεισόδια, ο Μουσολίνι αποφάσισε να κινηθεί εξαπολύοντας μια απροσδόκητα αποτυχημένη επίθεση στις Άλπεις στις 10 Ιουνίου. Παρά ταύτα, η έκβαση της σύρραξης είχε κριθεί. Τη νύχτα της 16ης προς 17η Ιουνίου η γαλλική κυβέρνηση ζήτησε ανακωχή από τους Γερμανούς, παρά την αντίθεση του πρωθυπουργού Ρεϋνώ. Με τον ήρωα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, στρατάρχη Φελίπ Πεταίν, να αναλαμβάνει την πολιτική ηγεσία, η Γαλλία αποδέχθηκε τους όρους του Χίτλερ στις 22 Ιουνίου 1940. Η χώρα χωρίστηκε σε δύο τμήματα: το βόρειο θα καταλαμβάνόταν πλήρως από τους Γερμανούς, ενώ το νότιο θα παρέμενε τυπικά ελεύθερο πλην αφοπλισμένο.³⁴ Χαρακτηριστικά μάλιστα της μεγαλομανίας του Χίτλερ, η σχετική συνθήκη υπογράφηκε στο τρένο στο οποίο ο στρατάρχης Φως είχε δεχθεί τη γερμανική παράδοση τον Νοέμβριο του 1918.³⁵ Παρά όμως τις πολιτικές αποφάσεις, ορισμένοι αξιωματικοί συσπειρώθηκαν στο Λονδίνο γύρω από τον Ντε Γκωλ, σχηματίζοντας την Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης και διακηρύσσοντας τη συνέχιση του αγώνα τους εναντίον του Άξονα.³⁶

32 Joll, *στο ίδιο*, σ. 515-517

33 Για την εκκένωση της Δουνκέρκης βλ.: Sean Longden, *Dunkirk: The men they left behind*, Constable, Λονδίνο 2009, Douglas C. Dildy, *Dunkirk 1940: Operation Dynamo*, Osprey, Οξφόρδη 2010, Norman L. R. Franks, *Air Battle for Dunkirk, 26 May-3 June 1940*, Grub Street, Λονδίνο 2000, Walter Lord, *The Miracle of Dunkirk*, The Viking Press, Νέα Υόρκη 1982, Hugh Sebag-Montefiore, *Dunkirk: fight to the last man*, Viking, Νέα Υόρκη 2006. Επίσης, Churchill, *στο ίδιο*, σ. 274-285

34 Parker, *στο ίδιο*, σ. 51

35 Joll, *στο ίδιο*, σ. 518-519

36 Ian Sumner, François Vauvillier, *The French Army 1939-45: Free French, Fighting French and the Army of Liberation*, β' τόμος, Osprey, Λονδίνο 1998

Πλέον το παγκόσμιο ενδιαφέρον στρεφόταν στη βρετανική πρωτεύουσα, όπου ο Τσώρτσιλ συνέχιζε την πολεμική ρητορική του. Αν και ο Χίτλερ διατηρούσε ορισμένες ψευδαισθήσεις για το ενδεχόμενο μιας ειρήνης μεταξύ των δύο πλευρών, οι Βρετανοί δεν εμφανίζονταν έτοιμοι να συνθηκολογήσουν. Επομένως, το μόνο που απέμενε στον Γερμανό δικτάτορα ήταν η διαταγή για τον σχεδιασμό κατάληψης της καρδιάς της αυτοκρατορίας. Πριν όμως συμβεί κάτι τέτοιο, η Luftwaffe έπρεπε να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο των αιθέρων. Τον Αύγουστο του 1940 λοιπόν ξεκίνησε η περίφημη μάχη της Αγγλίας, δοκιμάζοντας τις αντοχές του άμαχου πληθυσμού και οδηγώντας στην επιστράτευση ολόκληρου του βρετανικού λαού. Η αντίσταση της Βασιλικής Αεροπορίας (RAF) υπήρξε τόσο ισχυρή, ώστε στις 12 Οκτωβρίου ο Χίτλερ ανακάλεσε τις διαταγές του περί απόβασης. Ωστόσο, ο βομβαρδισμός των βρετανικών πόλεων συνεχίστηκε καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του πολέμου, με αποτέλεσμα τη διαρκή επαγρύπνηση κάθε πολίτη της Γηραιάς Αλβιώνας.³⁷

Καθώς η 28η Οκτωβρίου 1940 πλησίαζε, ο Άξονας κυριαρχούσε στην Ευρώπη. Το δυτικό και κεντρικό μέρος της ηπείρου είχε ήδη καταληφθεί από τη Βέρμαχτ, στον Νότο βρισκόταν η φασιστική Ιταλία και η ουδέτερη Ισπανία του αμφιταλαντευόμενου Φράνκο, ενώ στην Ανατολή η Σοβιετική Ένωση προετοίμαζε την άμυνά της απορροφώντας σταδιακά τις ανίσχυρες χώρες της Βαλτικής. Το μόνο κράτος που παρέμενε σε εμπόλεμη κατάσταση δίχως να υποκύπτει στις απαιτήσεις του Χίτλερ ήταν η Βρετανία, η οποία αναζητούσε εναγωνίως συμμάχους, κινητοποιούσε τις αποικιακές της δυνάμεις και απέστελλε απεγνωσμένα διαβήματα προς τις ΗΠΑ επιδιώκοντας ενίσχυση. Η Ελλάδα επρόκειτο να συμπλεύσει μαζί της σύντομα, αν και με κάποια απροθυμία.

37 Churchill, *στο ίδιο*, σ. 346-366, Joll, *στο ίδιο*, σ. 521-522, Patrick Bishop, *Battle of Britain: a day-by-day chronicle, 10 July 1940 to 31 October 1940*, Quercus, Λονδίνο 2010, Richard J. Overy, *The Battle of Britain: The Myth and the Reality*, W.W. Norton, Νέα Υόρκη 2001, James Corum, *The Luftwaffe: Creating the Operational Air War, 1918-1940*, Kansas University Press, Κάνσας 1997, Simon Goodenough, *War Maps: World War II, From September 1939 to August 1945, Air, Sea, and Land, Battle by Battle*, St. Martin's Press, Νέα Υόρκη 1982

B. Η ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

Η Ελλάδα εισήλθε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εν πολλοίς παρά τη θέλησή της και μόνο έπειτα από τη σαφή διατύπωση των ιταλικών επιβουλών εις βάρος της εδαφικής της ακεραιότητας. Το στρατιωτικό επιτελείο του Μουσολίνι διερεύνησε το ενδεχόμενο πολέμου κατά της Ελλάδας ήδη από το 1939, εντούτοις εκείνη την περίοδο ο Μουσολίνι προτιμούσε να στρέψει το ενδιαφέρον του στην αναίμακτη κατάληψη της Αλβανίας παρά να εμπλακεί σε παρακινδυνευμένες περιπέτειες στην ανατολική Μεσόγειο.³⁸

Μόνο μετά την κατάρρευση της Γαλλίας και την οργανική ένταξη του φασιστικού κράτους στο επιχειρησιακό σκέλος του Άξονα η παραπάνω κατάσταση μεταβλήθηκε. Η τελική απόφαση ελήφθη στις 15 Οκτωβρίου 1940, σε μία από τις πλέον σοβαρές συσκέψεις του Ανωτάτου Πολεμικού Συμβουλίου της Ιταλίας. Εκεί διατυπώθηκαν ακραία ουτοπικές προσεγγίσεις σχετικά με τη μαχητική ικανότητα του Ελληνικού Στρατού, ενώ υπερτονίστηκε ο ρόλος που θα μπορούσαν να αναλάβουν φιλοϊταλικά στοιχεία της Ηπείρου όπως οι Τσάμηδες.³⁹ Με ένα τέτοιο σκεπτικό ο πρεσβευτής Γκράτσι απέδωσε το περίφημο τελεσίγραφο της κυβέρνησής του προς τον δικτάτορα Μεταξά τα χαράματα της 28ης Οκτωβρίου 1940. Σύμφωνα με αυτό, η Ελλάδα κατηγορούταν για φιλοβρετανική δράση και όφειλε να επιτρέψει τη διέλευση ιταλικών στρατευμάτων από τα εδάφη της, ειδάλλως θα δεχόταν την επίθεση των στρατευμάτων του Ντούτσε. Ο Μεταξάς προτίμησε να απορρίψει με συνοπτικές διαδικασίες τις ιταλικές αιτιάσεις, τη στιγμή που τα φασιστικά στρατεύματα ήδη εισέβαλλαν στη χώρα δίχως την επίσημη κήρυξη του πολέμου.⁴⁰

Από την πρώτη στιγμή των συγκρούσεων, στην Ελλάδα σήμανε γενική κινητοποίηση του λαού: 56 συντάγματα πεζικού επιστρατεύτηκαν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα,⁴¹ τιθέμενα άμεσα αντιμέτωπα με 140.000 περίπου άνδρες του στρατού του Μουσολίνι.⁴² Ο Ελληνικός Στρατός τοποθετήθηκε σε δύο μέτωπα: στην Ήπειρο βρισκόταν η προεπιστρατευμένη κι ενισχυμένη VIII Μεραρχία του υποστρατήγου Χαράλαμπου Κατσιμήτρου, ενώ μεταξύ Σμόλικα και Μεγάλης Πρέσπας είχε τεθεί το Τμήμα Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας του αντιστρατήγου Ιωάννη Πιτσικά. Το τελευταίο αποτελείτο από το Β'

38 Γιώργος Μαργαρίτης, *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων... Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 46-47

39 Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 47-49

40 Μαργαρίτης, *ό.π.*

41 Αλέξανδρος Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδος 1940-1*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 1995

42 Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 55

Σώμα Στρατού του αντιστρατήγου Δημητρίου Παπαδόπουλου, το Γ' Σώμα Στρατού του αντιστρατήγου Γεωργίου Τσολάκογλου και το Απόσπασμα Πίνδου του συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη.⁴³ Με αυτές τις δυνάμεις το ελληνικό Γενικό Επιτελείο Στρατού κατέστρωσε τα σχέδιά του, στα οποία διακρίνεται μια εξαρχής επιθετικογενής στάση με έμφαση στην άμεση αντιμετώπιση της εισβολής δίχως την παραχώρηση εδάφους της χώρας.⁴⁴

Από την άλλη πλευρά, η ιταλική Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση υπό τον στρατηγό Βισκόντι Πεσκάρα, χώρισε τις δυνάμεις της σε τρία άνισα μέρη. Στην Ήπειρο θα δρούσε το 42.000 ανδρών XXV Σώμα Στρατού Τσαμουριάς, στη βορειοδυτική Μακεδονία το XXVI Σώμα Στρατού με 44.000 άνδρες και μεταξύ αυτών τέθηκε η 3η Μεραρχία Αλпинιστών «Julia» με κέντρο δράσης της Πίνδο και δύναμη 10.800 άνδρες. Επιπρόσθετα σε αυτά τα τακτικά σώματα τέθηκαν Αλβανοί εθελοντές, όπως επίσης επικουρικό προσωπικό.⁴⁵

Η ιταλική επίθεση έλαβε χώρα υπό εξόχως δυσχερείς συνθήκες.⁴⁶ Οι βροχοπτώσεις είχαν προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στο εξαρχής δύσβατο έδαφος, με συνέπεια την δύσκολη κίνηση της προπορευόμενης Μεραρχίας «Julia». Η κατάσταση χειροτέρευσε μάλιστα για τους Ιταλούς όταν στις αρχές Νοεμβρίου η ελληνική αντίσταση αυξήθηκε, λαμβάνοντας τη μορφή ταχέων αντεπιθέσεων από ελαφρύ ιππικό.⁴⁷ Αντίστοιχα μηδαμινά ήταν τα αποτελέσματα των ιταλικών κινήσεων στη Θεσπρωτία, όπου εισήλθαν πρόσκαιρα στην Παραμυθιά.⁴⁸

Τελικά, οι όποιες ελπίδες των ηγετών του φασιστικού κόμματος έλαβαν τέλος στη μάχη του Καλπακίου, όπου η 131η Μεραρχία τους (με το προσωνύμιο «Κένταυροι») ηττήθηκε ολοσχερώς από τις οργανωμένες δυνάμεις του υποστρατήγου Κατσιμήτρου. Οι τελευταίες εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο το πλεονεκτήματα που τους προσέφερε το έδαφος,

43 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940-1941*, Γενικό Επιτελείο Στρατού/ Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1985, σ. 27-29

44 Παπάγος, στο ίδιο, 275-278, *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου...*, σ. 34-37

45 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 27-28

46 Για την ιταλική πλευρά εξαιρετικές πληροφορίες παρέχουν τα απομνημονεύματά του στρατηγού Μπαντόλιο, τα οποία έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά: Pietro Badoglio, *Italy in the Second World War: Memories and Documents*, Oxford University Press, Λονδίνο 1948. Επίσης, βλ. Lucio Ceva, *La condotta italiana della guerra: Cavallero e il Comando supremo 1941-1942*, I Fatti e le idee, Feltrinelli, Μιλάνο 1975, Pricolo Francesco, *Ignavia contro eroismo; l'avventura italo-greca, ottobre 1940 - aprile 1941*, Ruffolo, Ρώμη 1946 και Malcolm Muggeridge (επιμ.), *Ciano's Diary 1939-1943*, Heinemann, Λονδίνο 1947

47 Μαργαρίτης, στο ίδιο, σ. 61-62

48 Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 64

το οποίο γνώριζαν καλά αφού αρκετοί στρατιώτες ήταν κάτοικοι της περιοχής.⁴⁹ Μοιραία, οι Ιταλοί αναγκάστηκαν σε αναδίπλωση με τίμημα την αιχμαλωσία εκατοντάδων ανδρών τους.⁵⁰

Από τα μέσα Νοεμβρίου του 1940 η ελληνική επιστράτευση ολοκληρώθηκε σχεδόν πλήρως και, σε συνδυασμό με την έως τότε επιτυχή άμυνα στην Ήπειρο, επέτρεψε τη διεξαγωγή ευρείας αντεπίθεσης. Άμεσα, οι ελληνικές δυνάμεις της δυτικής Μακεδονίας ξεχύθηκαν προς την Κορυτσά (έπεσε στις 22 Νοεμβρίου), συνεχίζοντας έπειτα την κίνησή τους καταλαμβάνοντας τους Άγιους Σαράντα (6 Δεκεμβρίου) και το Αργυρόκαστρο (7 Δεκεμβρίου). Από τις 23 Νοεμβρίου καμία ιταλική μονάδα δεν βρισκόταν σε ελληνικό έδαφος, ενώ ο πόλεμος μεταφέρθηκε στο εσωτερικό της Αλβανίας.⁵¹ Παράλληλα, στις 15 Νοεμβρίου, σε προσωπικό του τηλεγράφημα ο βασιλιάς Γεώργιος Στ' της Αγγλίας διατράνωσε προς τον Έλληνα ομόλογό του, Γεώργιο Β', τη θέληση της κυβέρνησής του να ενισχύσει τον αγώνα της Ελλάδας.⁵² Απαντώντας σε αυτή τη φιλοφρόνηση δύο ημέρες αργότερα, ο Μεταξάς εξέθεσε μέσω του πρεσβευτή του στο Λονδίνο την ανάγκη παροχής αεροπορικής υποστήριξης από τη RAF.⁵³ Τον ίδιο μήνα οι εγχώριες ναυτικές υπηρεσίες τοποθετούν τις «πρώτοι αποστολαί Βρετανικών Αεροπορικών Δυνάμεων εις ΕΛΛΑΔΑ», παρότι τα συγκεκριμένα πλοία του Βασιλικού Ναυτικού της Γηραιάς Αλβιώνας μετέφεραν στη Σούδα και τον Πειραιά τεχνικό προσωπικό δίχως αεροσκάφη.⁵⁴

Τελικά οι ευρείες ελληνικές επιθέσεις ανεστάλησαν στα τέλη του Ιανουαρίου του 1941, με τον στρατό να έχει φτάσει ως το Τεπελένι και τον Μεταξά να πεθαίνει στις 29 του ίδιου μήνα.⁵⁵ Αντίστοιχα, ο Φεβρουάριος του 1940 πέρασε με αέναιες συγκρούσεις μεταξύ των δύο πλευρών, ενώ οι Ιταλοί μετέφεραν στην Αλβανία διαρκώς νέες δυνάμεις. Όταν η εν λόγω διαδικασία συγκέντρωσης έμψυχου δυναμικού ολοκληρώθηκε και η έλευση της άνοιξης προσέφερε τις προϋποθέσεις για την ανάληψη μιας εκτεταμένης επιχείρησης, οι ιταλικές δυνάμεις εκδήλωσαν τον Μάρτιο την «Εαρινή» τους επίθεση. Η τελευταία επικεντρώθηκε

49 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 48-51

50 Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 66

51 Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 69, *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 56-62, Παπάγος, *στο ίδιο*, σ. 315-338

52 *1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα*, Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 1980, σ. 23

53 *1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα*, σ. 24-25

54 Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 15.11.40/β/1, *Πρώτοι αποστολαί βρετανικών αεροπορικών δυνάμεων εις Ελλάδα*, Παρασκευή 15η Νοεμβρίου 1940

55 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 108, Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 79

στην κατάληψη στρατηγικής σημασίας υψωμάτων, δεν έχει όμως επ' ουδενί τα επιθυμητά για τον Μουσολίνι αποτελέσματα παρά την παρουσία του ίδιου του δικτάτορα στο μέτωπο.⁵⁶

Το μόνο που κατάφερε τελικά η ιταλική επίθεση ήταν η περαιτέρω πρόσδεση της ελληνικής κυβέρνησης στον βρετανικό παράγοντα. Μετά τον θάνατο του Μεταξά (29 Ιανουαρίου 1941) εξάλλου η πραγματική εξουσία ασκούταν από το παλάτι, ενώ ο νέος πρωθυπουργός Κορυζής ουδέποτε έκρυψε τη συμπάθειά του προς το Λονδίνο. Έτσι, στις 15 Μαρτίου 1941, πραγματοποιήθηκε διάβημα του Έλληνα πρεσβευτή στη βρετανική πρωτεύουσα σχετικά με την επιτακτική ανάγκη χορήγησης στρατιωτικής ενίσχυσης.⁵⁷

Κι ενώ σε διπλωματικό επίπεδο συνέβαιναν αυτά, στο Βερολίνο η απόφαση για εμπλοκή της Γερμανίας στις βαλκανικές υποθέσεις ελήφθη ήδη τον Ιανουάριο του 1941. Προς αυτή την κατεύθυνση, καταβλήθηκαν συντονισμένες προσπάθειες για ένταξη διαφόρων χωρών (Ρουμανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία) στο στρατόπεδο του Άξονα, με σκοπό την απομόνωση του βρετανικού παράγοντα και του κύριου συμμάχου του στην ανατολική Μεσόγειο. Αρκετές κυβερνήσεις δέχθηκαν πρόθυμα τις σπουδαίες υποσχέσεις των ηγετών της ναζιστικής Γερμανίας για εδαφικά ανταλλάγματα ως ανταμοιβή της σύμπραξής τους, στη Γιουγκοσλαβία όμως κάτι τέτοιο οδήγησε στην εκδήλωση ενός φιλοσυμμαχικού στρατιωτικού κινήματος υπό τον στρατηγό Ντούσαν Σίμοβιτς. Έναντι αυτής της εξέλιξης, ο Χίτλερ αντέδρασε αστραπιαία, επιτιθέμενος κατά της Γιουγκοσλαβίας και διαλύοντας βίαια κάθε σκέψη σχηματισμού ενός εκτενούς συμμαχικού μετώπου στην περιοχή.⁵⁸

Μετά την κατάληψη του Βελιγραδίου, επόμενος στόχος ήταν η Ελλάδα όπου τον Μάρτιο και τον Απρίλιο αφίχθησαν 24.206 Βρετανοί, 17.125 Αυστραλοί και 16.720 Νεοζηλανδοί στρατιώτες.⁵⁹ Το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα υπό τον στρατηγό Ουίλσον διέθετε απαρχαιωμένο εξοπλισμό, το μόνο δε που ουσιαστικά πέτυχε με την παρουσία του ήταν η συνεχής δημιουργία τριβών μεταξύ των Βρετανών και Ελλήνων διοικητών.⁶⁰ Ενώπιον της γερμανικής εισβολής, οι συμμαχικές δυνάμεις παρατάχθηκαν σε δύο μέτωπα: στη δυτική Μακεδονία τοποθετήθηκαν τρεις ελληνικές μεραρχίες μαζί με το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα, ενώ στη Γραμμή Μεταξά ή κατά μήκος των βόρειων συνόρων τέσσερις ακόμη ελληνικές μεραρχίες.⁶¹

56 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 143

57 *1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα*, σ. 163

58 Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 87

59 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 154

60 Παπάγος, *στο ίδιο*, σ. 419-445, Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 89-90

61 Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 90, *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 161-164

Η γερμανική επίθεση εκδηλώθηκε στις 6 Απριλίου 1941, με τη συντονισμένη χρήση πολεμικών αεροσκαφών και τεθωρακισμένων. Από την άλλη πλευρά, ο Ελληνικός Στρατός δεν διέθετε τα μέσα να αντιδράσει, ενώ οι πρότερες απώλειές του λειτουργούσαν καταλυτικά. Ήδη από τη δεύτερη ημέρα η έκβαση των μαχών είχε ουσιαστικά κριθεί, καθώς η γερμανική 2α Μεραρχία Panzer προωθήθηκε βαθιά μέσα στο γιουγκοσλαβικό έδαφος κι έπειτα κινήθηκε νότια μέσω της κοιλάδας του Αξιού.⁶² Στις 9 Απριλίου η Θεσσαλονίκη καταλήφθηκε από τους Γερμανούς, με το δύναμης 60.000 στρατιωτών Τμήμα Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας να συνθηκολογεί.⁶³ Στις 10 Απριλίου, οι δυνάμεις των Συμμάχων συμπτύχθηκαν στον Αλιάκμονα, ερχόμενες όμως αντιμέτωπες με υπέρτερους αντιπάλους.⁶⁴ Με αυτές τις συνθήκες στη Μακεδονία, ο Ελληνικός Στρατός στην Αλβανία υποχώρησε δίχως ιδιαίτερη τάξη, όντας αποκομμένος.⁶⁵ Όλα είχαν κριθεί. Οι αξιωματικοί που βρίσκονταν στο μέτωπο κατανοούσαν την οδυνηρή κατάσταση των ανδρών τους, ενώ ο αρχιστράτηγος Παπάγος βρισκόταν σε συνεχή σύγκρουση με τους Βρετανούς υπογραμμίζοντας τα στρατηγικά τους λάθη.⁶⁶

Το μόνο που απέμενε για τη λήξη της εκστρατείας του Άξονα στην Ελλάδα ήταν η τυπική παράδοση των ενόπλων δυνάμεων της χώρας. Το έργο αυτό ανέλαβε, παρά την αντίθεση του Παπάγου,⁶⁷ ο διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, αντιστράτηγος Τσολάκογλου. Στις 20 Απριλίου ο τελευταίος υπέγραψε την ανακωχή με τον υποστράτηγο Ζεπ Ντήτριχ στο Μέτσοβο, ενώ ανάλογες διαδικασίες έλαβαν χώρα στα Ιωάννινα στις 21 Απριλίου και στη Θεσσαλονίκη στις 23 Απριλίου.⁶⁸ Επίσης, στις 21 Απριλίου η ελληνική κυβέρνηση απεύθυνε προς τη βρετανική την εξής διακοίνωση:

«(...) Αγωνισθείς νικηφόρος επί εξάμηνον κατά λίαν ισχυροτέρου εχθρού, ο ελληνικός στρατός ευρίσκεται ήδη εστερημένος των απαραίτητων δια την συνέχισιν του πολέμου μέσων -οίον πολεμοφοδίων, μεταγωγικών, αεροπλάνων- τα οποία άλλως τε και από της αρχής των επιχειρήσεων εσπάνιζαν. Η κατάσταση αυτή των πραγμάτων καθιστά αδύνατον διά τους Έλληνες την συνέχισιν του αγώνος με το παραμικρόν ενδεχόμενον επιτυχίας και

62 Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 92

63 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 172

64 Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 92-93

65 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 189-191

66 *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 198-202, Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 95-96, 1940-41: *ελληνικά διπλωματικά έγγραφα*, σ. 176-179

67 1940-41: *ελληνικά διπλωματικά έγγραφα*, σ. 222-223

68 Μαργαρίτης, *στο ίδιο*, σ. 97, *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου*, σ. 203-209

τους στερεί οιασδήποτε ελπίδος να παράσχουν δι' αυτού βοήθειάν τινά εις τους γενναίους τους συμμάχους (...). Υπό τας συνθήκας ταύτας, η παράτασις του αγώνος, ενώ ουδέν θα είχε χρήσιμον αποτέλεσμα, δεν θα επέφερεν ειμή την κατάρρευσιν του ελληνικού στρατού και ματαίαν αιματοχυσίαν εις τας συμμαχικάς δυνάμεις, Κατ' ακολουθίαν, η ελληνική Κυβέρνησις είναι υπόχρεως να διαπιστώσῃ ὅτι περαιτέρω θυσίαι του βρετανικού εκστρατευτικού σώματος θα ήσαν άσκοποι και ὅτι η έγκαιρος αποχώρησίς του φαίνεται καθισταμένη αναγκαία λόγω των περιστάσεων και συμφώνως προς τα κοινά συμφέροντα του αγώνος».⁶⁹

Πράγματι, η εκκένωση των βρετανικών δυνάμεων από την ηπειρωτική Ελλάδα είχε ήδη ξεκινήσει. Η γερμανική προέλαση καθυστέρησε λόγω κυρίως της γεωμορφολογίας του εδάφους, με τα πρώτα στρατεύματα να εισέρχονται στην Αθήνα στις 27 Απριλίου. Πλέον, το μόνο ελεύθερο τμήμα της χώρας ήταν η Κρήτη, όπου κατέφυγε η κυβέρνηση υπό τη συνοδεία των Βρετανών.⁷⁰ Για να ενισχυθεί μάλιστα η πίστη του τοπικού πληθυσμού ενόψει της επικείμενης σύγκρουσης, πρωθυπουργός ανέλαβε ο Κρητικός τραπεζίτης Εμμανουήλ Τσουδερός, καθώς ο Κορυζής είχε αυτοκτονήσει στις 18 Απριλίου.⁷¹

Την προσπάθεια υπεράσπισης του μεγαλύτερου ελληνικού νησιού υπογράμμισε μεταξύ άλλων ο Ραδιοφωνικός Σταθμός Αθηνών, στο φορτισμένο συναισθηματικά μήνυμά του την ημέρα της κατάληψης της πρωτεύουσας: «Ελληνες! Συνεχίζομεν τον πόλεμον από την Κρήτη. Μην ακούσετε σε λίγο τον Σταθμό που θα σας εκπέμψη, πιθανόν, το τέλος του πολέμου. Δεν θα είναι ελληνικός αυτός ο Σταθμός. Θα είναι γερμανικός. Ο Βασιλεύς και η Κυβέρνησις προ ολίγου ετηλεγράφησαν: ο πόλεμος συνεχίζεται. Συνεχίζεται και θα συνεχισθή».⁷² Πράγματι, ο αγώνας της χώρας θα μεταβαλλόταν σε μια διαρκή προσπάθεια

69 1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα, σ. 221-222

70 1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα, σ. 222-223, Μαργαρίτης, στο ίδιο, σ. 96

71 Μαργαρίτης, ό.π., σ. 96. Αξίζει να σημειωθεί πως στην Κρήτη είχε λάβει χώρα η μοναδική οργανωμένη προσπάθεια αντίδρασης στο μεταξικό καθεστώς. Συγκεκριμένα, το Κίνημα των Χανίων εξεργάγη στις 28 Ιουλίου 1938 με πρωτεργάτες του κυρίως προσωπικότητες του βενιζελικού χώρου, όπως ο Σφακιανός πολιτικός Μανούσος Βαλουδάκης, ο Αριστομένης Μητσοτάκης, ο Εμμανουήλ Μάντακας και ο Εμμανουήλ Τσουδερός. Οι δυνάμεις του Μεταξά μέσα σε ελάχιστες ώρες απέκτησαν τον πλήρη έλεγχο της κατάστασης, η αμοιβαία όμως δυσπιστία μεταξύ του λαού του νησιού και της κυβέρνησης ουδέποτε αποκαταστάθηκε. Από τους ηγέτες των κινηματιών κανένας δεν εκτελέστηκε: οι Μητσοτάκης και Βαλουδάκης διέφυγαν στην Κύπρο, ο Τσουδερός εκτοπίστηκε μα σύντομα εξελίχθηκε σε σύμμαχο των ανακτόρων, ενώ ο Μάντακας απελευθερώθηκε από ομάδα ένοπλων συγχωριανών του και στη συνέχεια πρωτοστάτησε στην αντίσταση του νησιού κατά των Γερμανών. Για το κίνημα βλ.: Σαράντης Αντωνάκος, «Το αντιμεταξικό κίνημα στα Χανιά το 1938», στο: *Ιστορία Εικονογραφημένη*, τ. 197, Νοέμβριος 1984, σ. 71-75 και Θεοχάρης Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, ιδιωτική έκδοση, Ηράκλειο 1990, σ. 467-468

72 1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα, σ. 224

αντίστασης, ενώ στην Κρήτη τα αποικιακά στρατεύματα θα είχαν τον πρώτο λόγο στην άμυνα του νησιού.

2) ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΕΣ ΤΟΥ

Α. Η ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Η συμμετοχή των Νεοζηλανδών στρατιωτών στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο προκάλεσε την ενίσχυση του εθνικού τους κινήματος, το οποίο πρόβαλλε μια σταδιακή απομάκρυνση από τη βρετανική κηδεμονία. Η αποικιοκρατική δομή της τελευταίας συνδύαζε -σύμφωνα με τον Βρετανό ιστορικό Ρόμπερτ Τζόνσον- επιρροές τόσο από την ευρύτερη περιφέρεια όσο και από τη μητρόπολη, ενώ παράλληλα διαπότηζε τους κυριαρχούμενους πληθυσμούς με την ιδέα πως κάθε τους θυσία ήταν απαραίτητη για την εξασφάλιση της προβαλλόμενης εθνικής ασφάλειας. Παράλληλα, η πολιτισμική ηγεμονία των κυριάρχων συνδυαζόταν με την υιοθέτηση φολκλορικών στοιχείων από τις ενδυμασίες και τις συνήθειες των ιθαγενών ακόμη και σε φορείς που προβάλλοντας ως θεματοφύλακες της βρετανικής παράδοσης, όπως ο στρατός. Έτσι, οι χοροί των Μαόρι για παράδειγμα, αποτελούν ως σήμερα ένα προσφιές θέαμα σε εκδηλώσεις των βρετανικών Ενόπλων Δυνάμεων.⁷³

Με τη σειρά της, η Νέα Ζηλανδία, ως «Dominion»⁷⁴ -δηλαδή ημιαυτόνομη πολιτική ενότητα υπαγόμενη στο Βρετανικό Στέμμα- από το 1907, βρισκόταν σε φάση χειραφέτησης λίγο πριν την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό μεταξύ άλλων φαίνεται από την επιλογή του λαού της εν λόγω χώρας να εκλέξει ως πρωθυπουργό τον ηγέτη του εγχώριου Εργατικού Κόμματος, Πήτερ Φρέιζερ, σε αντίθεση με τις εναλλαγές κυβερνήσεων Φιλελευθέρων και Συντηρητικών στο Λονδίνο.⁷⁵

Ο Φρέιζερ είχε γεννηθεί στη Σκωτία το 1884, όντας γόνος φτωχής οικογένειας. Σε ηλικία 24 ετών εντάχθηκε στο Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας, ενώ δύο χρόνια αργότερα μετέβη στη Νέα Ζηλανδία προς αναζήτηση εργασίας. Εκεί ανέπτυξε σημαντική συνδικαλιστική δράση, με αποτέλεσμα να φυλακιστεί το 1913 για διατάραξη της ειρήνης. Κάτι ανάλογο συνέβη επίσης το 1916, όταν το ιδρυθέν την ίδια χρονιά Νεοζηλανδικό Εργατικό Κόμμα τάχθηκε κατά του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά τη λήξη του τελευταίου, ο Φρέιζερ αναρριχήθηκε στην ηγεσία του κόμματος, λαμβάνοντας στη συνέχεια διάφορες υπουργικές θέσεις. Με σοσιαλίζουσα μα συνάμα φιλοπόλεμη κατά των ναζί ρητορική,

⁷³ Johnson, *στο ίδιο*, σ. 12

⁷⁴ Johnson, *ό.π.*, σ. 180-182

⁷⁵ Όσον αφορά τη στάση του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος απέναντι στα αποικιακά ζητήματα του Μεσοπολέμου, βλ. Partha Sarathi Gupta, *Imperialism and the British Labour Movement, 1914-1964*, Palgrave Macmillan, Λονδίνο 1975

διαδέχθηκε τον αποθανόντα πρωθυπουργό Σάβατς στις 27 Μαρτίου 1940, σε μια κρίσιμη δηλαδή στιγμή του πολέμου.⁷⁶

Πριν ακόμη την ανάληψη της εξουσίας από τον Φρέιζερ όμως, η Νέα Ζηλανδία είχε ήδη αυτονομηθεί σημαντικά από τον πυρήνα της βρετανικής πολιτικής. Εκμεταλλευόμενοι το αίσθημα του ανήκειν που δημιούργησε η εμπειρία της συμμετοχής του λαού τους στον Μεγάλο Πόλεμο, οι ηγέτες της χώρας της Ωκεανίας επιζήτησαν αρχικά τη μέγιστη δυνατή αυτοδιάθεση σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Έτσι, παρότι τα Dominions όφειλαν να υπηρετούν πιστά τις επιταγές του Λονδίνου, κατά τη δεκαετία του 1920 σημειώθηκαν αρκετές μεταβολές που ανέτρεψαν αυτή την κατάσταση.⁷⁷

Καταρχάς, το 1922, ο Βρετανός πρωθυπουργός Λόουντ Τζώρτζ ζήτησε στρατιωτική βοήθεια από τα Dominions καθώς οι σχέσεις με την Τουρκία ήταν άκρως τεταμένες, εκείνα όμως αρνήθηκαν να τον συνδράμουν δημιουργώντας ένα πολιτικό προηγούμενο με σοβαρές συνέπειες.⁷⁸ Γρήγορα, αποδείχθηκε πως οι συνέπειες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου δεν ήταν εύκολο να ανατραπούν: στο Αυτοκρατορικό Συνέδριο του 1923 επετράπη στα Dominions να δρομολογούν τις δικές τους πολιτικές συνθήκες, πράγμα που επιβεβαιώθηκε με την περίφημη Δήλωση Μπάλφουρ το 1926.⁷⁹ Η τελευταία ουσιαστικά έδινε τέλος στην ύπαρξη της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, εγκαινιάζοντας τη Βρετανική Κοινοπολιτεία των Εθνών όπου θα συνυπήρχαν αυτόνομες κοινότητες οι οποίες θα συμβίωναν θεωρητικά υπό καθεστώς ισότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, η Νέα Ζηλανδία υπέγραψε την πρώτη της αυτόνομη εμπορική συμφωνία, με την Ιαπωνία, το 1928.

Ανάλογη προς την πολιτική χειραφέτηση ήταν εν μέρει η στρατιωτική. Εξάλλου κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου οι βρετανικές Ένοπλες Δυνάμεις είχαν επιστρέψει στον πρότερο εθελοντικό τους χαρακτήρα. Ο αριθμός του υπηρετούντος προσωπικού μειώθηκε από 3.000.000 σε 400.000 άτομα, ενώ αξιοσημείωτες ήταν οι περικοπές στη χρηματοδότηση. Παράλληλα, μηχανοκίνητα μέσα τέθηκαν βαθμιαία σε όλο και μεγαλύτερη χρήση, απαιτώντας εξειδικευμένους χειριστές παρά ανειδίκεντους οπλίτες. Το σημαντικότερο όμως

76 Michael Bassett, Michael King, *Tomorrow Comes the Song: A Life of Peter Fraser*, Penguin, Auckland 2000

77 Για την πορεία των αποικιών από τον Α' στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, βλ.: A. N. Porter, A. J. Stockwell, *British Imperial Policy and Decolonization, 1938-64*, Volume 1, 1938-51, Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 1987, σ. 12-24, 157-160, Johnson, στο *ίδιο*, σ. 163-170, P. J. Cain, A. G. Hopkins, *British Imperialism 1688-2015*, Routledge, Νέα Υόρκη 2016, σ. 529-538, 544-544, Λάμπρος Φλιτούρης, *Αποικιακές Αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο, 16ος-20ος αι.*, Ασίνη, Αθήνα 2016, σ. 265-284

78 J. G. Darwin, "The Chanak Crisis and the British Cabinet", στο: *History* 65#213, 1980, σ. 32-48

79 W. David McIntyre, 'Self-government and independence - Statute of Westminster', Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand, <http://www.TeAra.govt.nz/en/zoomify/32946/1926-balfour-declaration>

στοιχείο της περιόδου υπήρξε αδιαμφισβήτητο το γεγονός πως τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης επηρέασαν το στράτευμα, με συνέπεια να παρατηρούνται ελλείψεις σε οπλισμό, πυρομαχικά, καθώς επίσης φαινόμενα χαλάρωσης της πειθαρχίας.⁸⁰

Την κατάσταση αυτή έσπευσαν να εκμεταλλευτούν νεαροί από τις αποικίες ή τα Dominions, οι οποίοι αναζητούσαν την επιβίωσή τους εντός του ζοφερού οικονομικού περιβάλλοντος της εποχής. Νεοζηλανδοί αξιωματικοί όπως ο Μπέρναρντ Φράνκμπεργκ είχαν ανδραγαθήσει αρκετές φορές κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, αναρριχόμενοι στα υψηλότερα κλιμάκια του Βρετανικού Στρατού. Άλλοι νεώτεροι συνάδελφοί τους πάλι, εξασφάλισαν ανάλογη πορεία μετά το 1918 προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στον αποικιοκρατικό μηχανισμό. Για την πλειοψηφία αυτών των ανδρών, υπήρχε η αίσθηση κατοχής μιας διπλής ταυτότητας: από τη μία πλευρά θεωρούσαν τους εαυτούς τους Βρετανούς αξιωματικούς και από την άλλη Νεοζηλανδούς πολίτες, ως πρώτη τους δε αρχή προβαλλόταν η υπακοή στο Στέμμα. Συνεπώς, μέχρι το 1940, παρότι καμία σπουδαία αλλαγή δεν παρατηρήθηκε στη δομή του Βρετανικού Στρατού που συνέχιζε να διαθέτει το σύνολο των αποικιακών του χαρακτηριστικών,⁸¹ η επίτευξη πολιτικής αυτονομίας και η ανέλιξη αξιωματικών από τα Dominions, δημιουργούσε ένα κλίμα μεγαλύτερης κατά τύπους ελευθερίας κινήσεων στους Νεοζηλανδούς στρατιωτικούς.

Για τον στρατό εκείνο, ο Μπράιν Μποντ παρατηρεί πως «η ατμόσφαιρα μετά το 1918 ήταν ολοφάνερα εχθρική απέναντι στην ίδια την ύπαρξη και τον σκοπό της στρατιωτικής ζωής».⁸² Η κύρια άποψη που εκφράζει στο έργο του ο εν λόγω ιστορικός είναι αυτή μιας γραμμικής κίνησης της βρετανικής κοινωνίας από τον άκρατο πασιφισμό λόγω των ψυχολογικών τραυμάτων του Α' Παγκοσμίου Πολέμου προς την δημιουργία κλίματος εθνικής συναίνεσης έναντι του επερχόμενου αντιναζιστικού αγώνα. Η παρουσιαζόμενη γραμμικότητα θα μπορούσε να αμφισβητηθεί σε ό,τι αφορά τα χρονικά της όρια και τον μονοδιάστατο χαρακτήρα της, ενώ δεν σχετίζεται ουδόλως με τα όσα συνέβαιναν στο εσωτερικό των μονάδων που στάθμευαν εκείνη την εποχή στη Νέα Ζηλανδία.

80 *The British Army. The definitive history of the twentieth century*, Imperial War Museum-Cassell Illustrated, Λονδίνο 2007, σ. 110. Για την έλλειψη χρηματοδότησης προς τις βρετανικές Ένοπλες Δυνάμεις, Cain, Hopkins, στο *ίδιο*, σ. 452-462, Johnson, στο *ίδιο*, σ. 163-167

81 Τα κύρια χαρακτηριστικά ενός αποικιακού στρατού θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής σημεία: συμπαγής αλλά μη αποκεντρωμένη διοίκηση που αφήνει αρκετά περιθώρια αυτονομίας, ηγεσία προερχόμενη κυρίως από τον κυρίαρχο λαό (εδώ: Άγγλοι ή τουλάχιστον Βρετανοί), μάζα στρατού αποτελούμενη κυρίως από άνδρες στρατολογούμενους από τις κυριαρχούμενες αποικίες, ομοιογενής εξοπλισμός με διακριτά πολιτισμικά στοιχεία στη στολή της κάθε μονάδας, σπάνια επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών εθνοτήτων και αυστηρός διαχωρισμός τους στα ανάλογα τάγματα.

82 Brian Bond, *British military policy between the two World Wars*, Clarendon, Οξφόρδη 1980, σ. 35

Η τελευταία έσπευσε να διακηρύξει πως συμμαχεί με τη Βρετανία στις 3 Σεπτεμβρίου 1939, κηρύττοντας τον πόλεμο στη Γερμανία. Ο τότε πρωθυπουργός της, Μάικλ Σάβατζ, αναφερόμενος στην εναρμόνιση της εξωτερικής πολιτικής της αποικιοκρατούμενης χώρας του με την αποικιοκρατική δύναμη που την κηδεμόνευε, τόνισε με κάθε τρόπο τον οικειοθελή χαρακτήρα αυτής της επιλογής. Κάτι τέτοιο σήμαινε πως η Νέα Ζηλανδία θα στήριζε τις αποφάσεις του Λονδίνου με όλα τα μέσα, μόνο όμως εφόσον τα συμφέροντά της δεν θα πλήττονταν και το κύρος της δεν θα θιγόταν. Τόσο ο Σάβατζ, όσο μετέπειτα ο Φρέιζερ, γνώριζαν πως ένα μεγάλο μέρος της βρετανικής μαχητικής ικανότητας κρινόταν από τους άνδρες που οι ίδιοι θα προσέφεραν στη μητρόπολη. Θεωρούσαν λοιπόν εθνικό τους καθήκον να εξασφαλίσουν τη μέγιστη δυνατή αυτονομία.⁸³

Ο Γερμανός ιστορικός Ρίχτερ δεν παραγνωρίζει το γεγονός πως οι εκπρόσωποι-διοικητές των ενόπλων δυνάμεων της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας -Μπλάμεϋ και Φράνμπεργκ, αντίστοιχα- διέθεταν αυξημένη δύναμη στα πλαίσια της βρετανικής στρατιωτικής διοίκησης. Παρότι αναφέρει πως ενημερώθηκαν στις αρχές Μαρτίου του 1941 για την ανάμιξη των στρατιωτικών τους τμημάτων σε επιχειρήσεις στην Ελλάδα «κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην έχουν κανένα περιθώριο να προβάλουν αντιρρήσεις», σπεύδει να αναφέρει πως αμφότεροι οι στρατηγοί προσβλήθηκαν, καθώς τους δινόταν η εντύπωση πως απλώς λάμβαναν εντολές δίχως να ζητείται η γνώμη τους.⁸⁴ Αυτό βέβαια που δεν αντιλαμβάνεται επαρκώς ο Ρίχτερ είναι η ισχύς που έχουν οι άτυποι κανόνες της στρατιωτικής ιεραρχίας, οι οποίοι συχνά υπερβαίνουν ακόμη και τους διακρατικούς συσχετισμούς ισχύος. Ο Μπλάμεϋ και ο Φράνμπεργκ δηλαδή ήταν πρωτίστως Βρετανοί αξιωματικοί, εκπαιδευμένοι σύμφωνα με τα βρετανικά πρότυπα και μισθοδοτούμενοι από το βρετανικό κράτος. Παρά το γεγονός πως παράλληλα όφειλαν να διασφαλίζουν τις επιταγές των χωρών τους, η στάση τους δεν μπορούσε να υπερβαίνει τα αυστηρά προβλεπόμενα όρια της θέσης τους.

Αγνοώντας τα παραπάνω και έχοντας ως δεδομένη την ισχύ τους, ο Ρίχτερ προβαίνει σε έναν άκρως απλουστευτικό αφορισμό: «Χωρίς τη συμμετοχή των εκστρατευτικών σωμάτων της Κοινοπολιτείας θα ήταν αδύνατη η διεξαγωγή της βρετανικής επιχείρησης στην Ελλάδα. Εάν οι δύο διοικητές είχαν εκφράσει τις απόψεις τους ξεκάθαρα και χωρίς περιστροφές τόσο στους ιεραρχικά ανώτερους τους όσο και στις κυβερνήσεις τους, μπορεί τα πράγματα να είχαν εξελιχθεί εντελώς διαφορετικά. Όμως, για να πράξουν κάτι τέτοιο, οι δύο διοικητές θα έπρεπε να έχουν στη διάθεσή τους σαφείς πληροφορίες, κι αυτές σε μεγάλο

⁸³ Cain, Hopkins, *στο ίδιο*, σ. 544-545

⁸⁴ Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 70

βαθμό δεν τους δόθηκαν. Μάλιστα, τους δόθηκαν αναμφίβολα ψευδείς πληροφορίες. Έτσι, οι δύο διοικητές δεν μπόρεσαν να αποσοβήσουν την τραγωδία». ⁸⁵ Στο σημείο αυτό είναι πασιφανές πως ο Γερμανός ιστορικός αγνοεί τη δομή των αποικιακών σχέσεων, όπως επίσης τα περιθώρια ελιγμών ενός ανώτατου αξιωματικού έναντι της πολιτικής του ηγεσίας. Ήδη από την εποχή του Κλαούζεβιτς, ο πολιτικός σκοπός προείχε του στρατιωτικού, συνεπώς για τη νεοζηλανδική κυβέρνηση κύριο μέλημα αποτελούσε η εξασφάλιση ανταλλαγμάτων για τη συνδρομή της, παρά η ικανοποίηση των απόψεων του εκάστοτε διοικητή των ενόπλων της δυνάμεων. Ανεξάρτητα από το ενδεχόμενο κόστος, οι Νεοζηλανδοί στρατιώτες θα συνέχιζαν να βρίσκονται στο πλευρό των Βρετανών, καθώς μόνο έτσι θα μπορούσε η χώρα τους να εξασφαλίσει προνόμια πολιτικής ή οικονομικής φύσης. Οι δύο στρατηγοί λοιπόν καμία τραγωδία δεν μπορούσαν να αποσοβήσουν, τόσο λόγω της θέσης τους εντός της βρετανικής ιεραρχίας όσο και εξ αιτίας του σχεδιασμού των κυβερνήσεων τους.

Ο ίδιος ο διοικητής της 2ας Νεοζηλανδικής Εκστρατευτικής Δύναμης ή 2ας Μεραρχίας, αποτελούσε πρόσωπο της απόλυτης εμπιστοσύνης του Βρετανού πρωθυπουργού Τσώρτσιλ. Γεννήθηκε στο Λονδίνο το 1889 και μετακόμισε μαζί με την οικογένειά του δύο χρόνια αργότερα στο Ουέλιγκτον της Νέας Ζηλανδίας. Αφού σπούδασε στο κολλέγιο της πόλης (1897-1904), διακρίθηκε στα θαλάσσια αγωνίσματα, κατακτώντας δύο φορές το εθνικό πρωτάθλημα κολύμβησης 100 γιάρδων. Έπειτα, αφού εργάστηκε για λίγο ως οδοντίατρος, μετέβη το 1914 στις ΗΠΑ, λαμβάνοντας για ένα μικρό χρονικό διάστημα μέρος στον Εμφύλιο Πόλεμο του Μεξικού. Με το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, προσέτρεξε στην Αγγλία για να καταταγεί ως εθελοντής. Η δράση του στον Μεγάλο Πόλεμο υπήρξε σπουδαία: ανδραγάθησε στην Καλλιόπολη και τη Γαλλία, λαμβάνοντας πλήθος τραυμάτων και ανωτάτων βρετανικών στρατιωτικών παρασήμων όπως το DSO. Ως ήρωας πολέμου, επέστρεψε με μεγάλο κύρος στην πατρίδα του μετά τη λήξη των συγκρούσεων, αντιμετώπισε όμως σοβαρά καρδιακά προβλήματα κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Παρά ταύτα, υπήρξε η πρώτη επιλογή του Φρέιζερ για τη διοίκηση της Νεοζηλανδικής Εκστρατευτικής Δύναμης τον Νοέμβριο του 1940. ⁸⁶

Αντίστοιχα θετικές υπήρξαν οι απόψεις της βρετανικής πλευράς για τον ορισμό του Φράνμπεργκ στη νεοζηλανδική ηγεσία: «Κατά την άποψη του Τσώρτσιλ, ο Frayberg ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος για την εν λόγω αποστολή. Του θύμιζε τη σαλαμάνδρα, που στη

⁸⁵ Ρίχτερ, *ό.π.*, σ. 70-71

⁸⁶ Peter Ewer, *Forgotten Anzacs: the campaign in Greece, 1941*, Scribner, Λονδίνο 2016, σ. 19-20, "Freyberg, Bernard Cyril", *Dictionary of New Zealand Biography*, first published in 2000, updated January, 2012. Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/biographies/5f14/freyberg-bernard-cyril> (accessed 15 October 2018)

φωτιά γίνεται ολοένα και περισσότερο δυνατή. Είχε υποχρέωση απέναντι στον Τσώρτσιλ, θα εκτελούσε αδιαμαρτύρητα τις εντολές του και δε θα έθετε εν αμφιβόλω τη σκοπιμότητά τους. Ο Μπέρναρντ Μοντγκόμερι θεωρούσε τον Frayberg ως τον πλέον αξιόπιστο μέραρχο της 8ης Στρατιάς. Ο Brian Hattocks εκθείασε την πείρα και την κριτική ικανότητα του Frayberg. Ένας άλλος ανώτατος αξιωματικός εκθείασε το θάρρος και την ψυχραιμία του ακόμη και σε απρόβλεπτες καταστροφές (...). Ο διάδοχος του Wavell, Claude Auchinleck, θεωρούσε ότι ο Frayberg επενέβαινε πολλές φορές σε ζητήματα που στην πραγματικότητα αφορούσαν τα κατώτερα κλιμάκια της στρατιωτικής ιεραρχίας».⁸⁷

Υπό τον Φράνκλιν οι νεοζηλανδικές δυνάμεις βρέθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα τον Απρίλιο του 1941, υφιστάμενες σοβαρές απώλειες όταν ο Γερμανικός Στρατός εισέβαλλε στη χώρα. Σε μικρής έκτασης υποχωρητικές κυρίως μάχες όπως αυτές της Βεύης, του Αλιάκμονα, των Τεμπών ή των Θερμοπυλών, άφησαν πίσω τους 291 νεκρούς, 599 τραυματίες και 1.640 αιχμαλώτους. Κατά τη διάρκεια της παρουσίας τους συνεργάστηκαν άψογα με τους Έλληνες στρατιώτες και άφησαν άριστες εντυπώσεις στον τοπικό πληθυσμό. Παράλληλα, δέχθηκαν θετικές κρίσεις από τους Βρετανούς αξιωματικούς, οι οποίοι τους θεώρησαν ως διόλου πειθαρχημένους μα εξαιρετικά μαχητικούς άνδρες.⁸⁸

Η κοινωνική κι εθνική προέλευση των παραπάνω ανδρών διέφερε αρκετά. Καταρχάς, εκτός από τους απογόνους των Βρετανών αποίκων, υπήρχαν ιθαγενείς Μαόρι που συγκροτούσαν συνήθως ανεξάρτητα τάγματα όπως αυτό που πολέμησε στο Μάλεμε. Η συμπεριφορά των Μαόρι στηλιτεύτηκε αρκετές φορές τόσο από τους αντιπάλους τους όσο επίσης από τους ίδιους τους Βρετανούς: συχνά προέβαιναν σε πράξεις άκρατης αγριότητας όπως σκυλεύσεις των πτωμάτων των νεκρών εχθρών τους, ενώ ο τρόπος μάχης τους ελάχιστα θύμιζε τακτικές μονάδες. Την ίδια στιγμή ωστόσο, η αξία τους στις μάχες σώμα με σώμα, η ανθεκτικότητά τους στις κακουχίες και η ικανότητά τους να εμπνέουν τους συναδέλφους τους ορμώντας στην πρώτη γραμμή, καθιστούσε τους Νεοζηλανδούς ιθαγενείς ως μια άκρως υπολογίσιμη δύναμη.⁸⁹

Γενικότερα, η πλειοψηφία των Νεοζηλανδών στρατιωτών προερχόταν από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Ο υψηλός μισθός που προσέφερε η Κοινοπολιτεία σε πολεμιστές προερχόμενους από τα Dominions αποτελούσε έναν σημαντικό κίνητρο για να καταταγεί κάποιος στο εκστρατευτικό σώμα. Νεαροί άνδρες οι οποίοι είχαν πληγεί από την

⁸⁷ Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 123-124

⁸⁸ Για τη μαχητικότητα των Νεοζηλανδών στην ηπειρωτική Ελλάδα βλ.: Γουνελάς, *στο ίδιο*, σ. 29-63

⁸⁹ Για τους Μαόρι που πολέμησαν στο Μάλεμε, έχει εκδοθεί ήδη από το 1956, στη Νέα Ζηλανδία, το ημερολόγιο του τάγματος: J. F. Cody, 28 (*Maori*) Battalion, War History Branch, Wellington 1956

οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου και δεν διέθεταν μόνιμη απασχόληση, προσέγγιζαν δε συχνά τον πόλεμο ως περιπέτεια, προσέρχονταν πρόθυμα στις στρατολογικές υπηρεσίες της Ωκεανίας ή του Λονδίνου. Εξάλλου το παράδειγμα ανθρώπων όπως ο Φράυμπεργκ -ένας άσημος δηλαδή και φτωχός νέος που κατάφερε ως ήρωας πολέμου να ανέλθει στα υψηλότερα κλιμάκια της βρετανικής ιεραρχίας- αποτελούσαν ανέκαθεν πρότυπα. Τέλος, δεν έλλειπαν από τις τάξεις της Νεοζηλανδικής Εκστρατευτικής Δύναμης εκείνοι που παρακινήθηκαν από την πίστη τους στο βρετανικό μεγαλείο, την εθνική ιδέα ή τον αντιναζιστικό αγώνα. Οι τελευταίοι προέρχονταν κυρίως από τη μεσαία τάξη, ανήλθαν δε συχνά τουλάχιστον έως τον βαθμό του λοχαγού.⁹⁰

Τα πλήγματα που υπέστησαν οι Νεοζηλανδοί κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ελλάδα και της άτακτης φυγής τους από εκεί υπήρξαν πολλαπλά. Ο Φράυμπεργκ διέφυγε στην Κρήτη μόνο αφού επέβλεψε την αποχώρηση ακόμη και των τελευταίων του ανδρών, ενώ κατανόησε το μέγεθος της υπεροπλίας της Βέρμαχτ. Το εκστρατευτικό σώμα που έπλεε προς το μεγαλύτερο ελληνικό νησί διατηρούσε βέβαια στο ακέραιο τη φήμη του λόγω της πρότερης δράσης που ανέπτυξε, τα ψυχολογικά του όμως τραύματα ήταν ανάλογα με τα υλικά. Ο Νεοζηλανδός στρατιώτης έφευγε από την ηπειρωτική χώρα κυνηγημένος, βλέποντας προηγουμένως εκατοντάδες συναδέλφους του να πέφτουν και αναγνωρίζοντας τη γερμανική ανωτερότητα. Μέσα σε ελάχιστες ημέρες η τύχη της Ελλάδας είχε κριθεί, όπως είχε συμβεί στο παρελθόν με τη Γαλλία, τις Κάτω Χώρες ή την Πολωνία. Την ίδια περίοδο το Λονδίνο, η μητρόπολη της Βρετανικής Κοινοπολιτείας, βομβαρδιζόταν ανηλεώς. Είναι λοιπόν εύκολο να φανταστεί κάποιος τα συναισθήματα ενός 20χρονου άνδρα από την Ωκεανία, ο οποίος εν μέσω καταιγισμού πυρών έβαινε ηττημένος προς την Κρήτη.

Εξάλλου οι ίδιες οι νεοζηλανδικές πηγές παραδίδουν μια ακριβέστατη περιγραφή των στρατιωτών που κλήθηκαν να υπερασπιστούν την Κρήτη, όπως επίσης το τί αυτοί αντίκρισαν μόλις αποβιβάστηκαν στο νησί:

«Οι άνδρες ήσαν καταπονημένοι και πεινασμένοι. Αντιμετωπίζοντες υπερτέρας δυνάμεις είχαν υποχωρήσει πέραν του Αλιάκμονος ποταμού της Β. Ελλάδος προς τας Ν. ακτάς επιβιάσεως, κατά καιρούς αναστρέφοντας ίνα αντιμετωπίσωσι τον εχθρόν όταν ούτος τα μάλα τους επλησίαζεν, ριπτόμενοι υπό του εδάφους όταν τα καθέτου εφορμήσεως βομβαρδιστικά διενήργουν δραστικές επιθέσεις, πάντοτε όμως υποχωρούντες εις κανονικούς σχηματισμούς. Είχον όντως δοκιμασθή αλλ' η δοκιμασία αύτη είχεν ήδη παρέλθει. Τώρα, εβάδιζον κατά μήκος της ειρηνικής επαρχιακής οδού, μιάς κονιορτοβριθούς οδού λευκαζούσης υπό τον ήλιον. Η οδός ωδήγει μέσω παλαιών και ερειπωμένων οικιών της

90 Ewer, στο *ίδιο*, σ. 13-35

ΣΟΥΔΑΣ, όπου υπήρχον εστιατόρια τινά και μπάρ φέροντα Αγγλικάς επιγραφάς. Εδώ και εκεί ήσαν σωροί ερειπίων. Βομβαρδιστικά είχαν ήδη επιφέρει καταστροφάς, αλλ' οι ανθισμένοι κατά μήκος της οδού, κήποι, ενεφάνιζον ολιγώτερα αποκρουστικά τα ερείπια.

Η στολή των κινουμένων τμημάτων απετέλει απλήν ανάμνησιν του παρελθόντος.

Πολλοί οπλίται έφερον περίεργα ενδύματα και ο οπλισμός των επίσης ήτο πάσης προελεύσεως από ατομικά αντιαρματικά τυφέκια μέχρι Γερμανικών οπλοπολυβόλων. Ολίγοι εβάδιζον κύπτοντες υπό το βάρος πολυβόλων VICKERS. Αγρόται τους εχαιρέτων διεσπαρμένοι κατά μήκος της οδού και ταχέως ήρξαντο να πωλούν προς αυτούς πορτοκάλλια».⁹¹

Παρά την αναμφισβήτητα εξαιρετική λογοτεχνική ικανότητα του Νεοζηλανδού συντάκτη της αναφοράς, όπως επίσης του Έλληνα μεταφραστή της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού όπου το αρχείο βρίσκεται, η τραγική κατάσταση των συμμαχικών δυνάμεων δεν μπορεί να αποκρυφτεί. Οι άνδρες που καλούταν να υπερασπιστούν το τελευταίο ελεύθερο ελληνικό έδαφος είχαν κατορθώσει με δυσκολία να διαφύγουν από την ηπειρωτική χώρα, διέθεταν ανεπαρκή εξοπλισμό και ιματισμό, ενώ το τοπίο προμήνυε τη δυσκολία του έργου τους. Η υπεροπλία της Γερμανικής Αεροπορίας είχε ήδη διαφανεί, τη στιγμή κατά την οποία οι Βρετανοί έδειχναν απρόθυμοι να καλύψουν το αίτημα του Φράνκμπεργκ για παροχή αεροπορικής υποστήριξης. Ιδιαίτερα μάλιστα οι Νεοζηλανδοί στρατιώτες που θα αναλάμβαναν την άμυνα του αεροδρομίου του Μάλεμε καλούταν να επωμιστούν μια αποστολή υπό τις πλέον δυσχερείς συνθήκες.

91 Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, I8/51/A4, «*Η Μάχη δια την Κρήτην*». Έκδοσις του Γραφείου Αρχείων του 2ου Νεοζηλανδικού Εκστρ. Σώματος, Αθήνα 2001, σ. 4-5. Πρόκειται για μετάφραση της σχετικής έκδοσης του Γραφείου Αρχείων του 2ου Νεοζηλανδικού Εκστρατευτικού Σώματος, από την αντίστοιχη υπηρεσία της ΔΙΣ. Το σχετικό αρχείο προλογίζει ο ίδιος ο Φράνκμπεργκ, φέροντας τον βαθμό του αντιστρατήγου και υπογράφοντας ως διοικητής του εν λόγω σώματος. Η ολοκλήρωση της έκδοσης φέρεται να έγινε στην Τρίπολη της Αφρικής στις 25 Ιανουαρίου 1943, ενάμιση δηλαδή χρόνο από τη μάχη της Κρήτης. Ακριβώς λόγω της μικρής χρονικής απόστασης από τα γεγονότα, το 89 σελίδων έγγραφο έχει τεράστια αξία.

Στην ίδια υπηρεσία βρίσκεται ένα ανάλογο έγγραφο, το ΔΙΣ, 41/58/Αδ, *Campaign in Greece. The New Zealand Division in Action. Η Εκστρ. Της Ελλ. Η Νεοζηλανδική Μερ. Εν Δράσει*, Αθήνα 2001 όπου περιγράφεται αποκλειστικά η δράση των Νεοζηλανδών στην ηπειρωτική Ελλάδα. Συντάκτης της εν λόγω αναφοράς -έκτασης 111 σελίδων- είναι κι εδώ ο Φράνκμπεργκ, ενώ φαίνεται πως εκδόθηκε από το Νεοζηλανδικό Υπουργείο Στρατιωτικών επίσης το 1943

B. ΤΟ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΤΟΥ ΜΑΛΕΜΕ ΚΑΙ Η ΔΙΑΤΑΞΗ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Οι άνδρες που αποβιβάστηκαν στην Κρήτη από την ηπειρωτική Ελλάδα δεν ήταν η πρώτη χρονικά φρουρά του νησιού. Αρχικά, η κύρια δύναμη που στάθμευε στην Κρήτη ήταν η ελληνική V Μεραρχία, αποτελούμενη κυρίως από ντόπιους. Θεωρούνταν ως ένα από τα πλέον αξιόμαχα τμήματα της χώρας, έχοντας επιδείξει την αξία της ιδίως στα πλαίσια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Από τα χαράματα της 28ης Οκτωβρίου 1940, η μεραρχία, ακολουθώντας το στρατιωτικό τυπικό σχετικά με την επιστράτευση, ξεκίνησε να αναπτύσσεται καλώντας υπό τα όπλα νέους άνδρες και συγκροτώντας σε πλήρη σύνθεση τις μονάδες και τους σχηματισμούς της.⁹²

Την ίδια στιγμή, Βρετανοί αξιωματικοί εστάλησαν από το Βρετανικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής προς την Κρήτη, επιθυμώντας να σχηματίσουν μια πρώτη εικόνα. Ένα από τα κύρια μελήματά τους ήταν να μάθουν για την κατάσταση των τοπικών αεροδρομίων, προκειμένου έπειτα να προβούν στις κατάλληλες εισηγήσεις.⁹³ Η ταχύτητα με την οποία έφτασαν στο νησί οι εν λόγω άνδρες, αποτελεί πιθανότατα ένδειξη της βαρύτητας που εκείνο είχε στην ανάπτυξη του σχεδιασμού της Κοινοπολιτείας τη δεδομένη χρονική στιγμή. Παράλληλα, οι πρώτες βρετανικές στρατιωτικές μονάδες κατέφτασαν στην Κρήτη: επρόκειτο για το 2ο Τάγμα του Συντάγματος York and Lancaster. Συνάμα, ανθυποβρυχιακά έργα ξεκίνησαν άμεσα στον όρμο της Σούδας, με σκοπό να αποτρέψουν πιθανή ιταλική ναυτική προσβολή.⁹⁴ Σύμφωνα με τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, σε εκείνο το χρονικό σημείο επίσης ανάγεται η έναρξη των εργασιών για οργάνωση αεροδρομίου στην παράκτια περιοχή δυτικά του χωριού Μάλεμε κι ανατολικά του ποταμού Ταυρωνίτη.⁹⁵

Η σταδιακή έλευση βρετανικών δυνάμεων είχε ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό μιας τοπικής διοίκησης. Για τον λόγο αυτό στην Κρήτη εστάλη ο ταξίαρχος Τίντμπουρυ, ως διοικητής των εκεί τμημάτων της Κοινοπολιτείας, στις 3 Νοεμβρίου. Όπως του ανακοινώθηκε, αποστολή του ήταν η προστασία της ναυτικής βάσης της Σούδας, η

92 *Η Μάχη της Κρήτης*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1993, σ. 5, ΔΙΣ, 22/650Α/Δ/14, *Πρόσκληση οπλιτών Ν. Κρήτης, Σκοπέλου, Λήμνου*, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 19/12/1940, ΔΙΣ, 21/607/Γ/18, *Περί προσκλήσεως εφέδρων οπλιτών ιππικού κλάσεως 1928 της νήσου Κρητης*, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 06/11/1940

93 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 6

94 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π., I.S.O. Plyfair, *The Mediterranean and Middle East: The destruction of the Axis forces in Africa*, vol, 2, Λονδίνο 1954, 228-229

95 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 6

συνεργασία με τον Ελληνικό Στρατό και η αποσόβηση κάθε εχθρικής επιβουλής έναντι της ακεραιότητας του νησιού.⁹⁶

Τα πρώτα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει ο Τίντμπουρν μόνο ως αμελητέα δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν. Κυρίως, οι άνδρες του ήταν ελάχιστοι, ικανοί μόνο να περιφρουρήσουν τη σημαντική περιοχή Σούδας-Χανίων.⁹⁷ Σαν να μην έφτανε αυτό, μια ημέρα μετά την τοποθέτησή του (4 Νοεμβρίου), η βρετανική κυβέρνηση δέχθηκε το αίτημα της ελληνικής περί μεταφοράς της V Μεραρχίας προς το Μέτωπο της Ηπείρου όπου μαίνονταν κρίσιμες μάχες. Η αποδοχή αυτής της πρότασης σήμαινε πως οι Βρετανοί θα αναλάμβαναν εξολοκλήρου την άμυνα της Κρήτης,⁹⁸ οπότε εκείνη ακριβώς την περίοδο έλαβαν χώρα οι πρώτες σκέψεις περί αποστολής στο νησί δυνάμεων της ANZAC⁹⁹. Ωστόσο, με τις συγκρούσεις να εντείνονται στη βόρεια Αφρική, ο Τίντμπουρν έπρεπε να αρκεστεί μόνο στην ενίσχυσή του με μικρές μα επίλεκτες μονάδες του Βρετανικού Στρατού: τη 2α Black Watch, την 50η και την 51 Middle East Commandos.¹⁰⁰

Παρά ταύτα, ο Βρετανός διοικητής ήταν ένας εξαιρετικός αξιωματικός. Εξαρχής κατανόησε πως μια ενδεχόμενη απόβαση θα λάμβανε χώρα πιθανότατα από τον αέρα, έχοντας ως αντικειμενικό σκοπό της τη Σούδα και σημεία προσγείωσης το αεροδρόμιο του Μάλεμε, του Ρεθύμνου ή του Ηρακλείου. Έτσι, έδωσε αυτονομία στις κατά τόπους μονάδες, επιλέγοντας να οργανώσει κυρίως την άμυνα της Σούδας. Επιπρόσθετα, διέταξε τους άνδρες τους να διεξάγουν εξαντλητικά αμυντικά έργα, αποδίδοντας παράλληλα στις ελληνικές δυνάμεις που παρέμεναν στο νησί καίριο ρόλο στην υπεράσπιση των αεροδρομίων.¹⁰¹ Το εξαιρετικό έργο του Τίντμπουρν διακόπηκε από την άλογη αντικατάστασή του, με τον υποστράτηγο Γκάμπιερ-Πάρρν να παίρνει τη θέση του. Ακολούθησαν νέες ανακατατάξεις: την ηγεσία των βρετανικών δυνάμεων στην Κρήτη ανέλαβε ο αντισυνταγματάρχης Μάθερ (2

96 Dan Davin, *Crete*, σειρά: Official history of New Zealand in the Second World War, 1939-45, Battery Press, Nashville 1953 (ανατύπωση 1997), σ. 12, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 6

97 Davin, *στο ίδιο*, σ. 12

98 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 5

99 ANZAC: Australian and New Zealand Army Corps. Συγκροτήθηκαν αρχικά το 1915 στα πλαίσια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ τη φήμη τους έσπευσαν να εκμεταλλευτούν οι κυβερνήσεις των κρατών της Ωκεανίας, αποκαλώντας έτσι τα μετέπειτα εκστρατευτικά τους σώματα. Αξίζει ίσως να σημειωθεί πως στον Μεγάλο Πόλεμο τα ANZAC αποτελούνταν από μόλις δύο ταξιαρχίες, ενώ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μόνο οι Νεοζηλανδοί παρέταξαν μια ολόκληρη μεραρχία πεζικού

100 Davin, *στο ίδιο*, σ. 12

101 Στον Τίντμπουρν οφείλονται πιθανότατα οι πρώτες πρωτοβουλίες για σχηματισμό σωμάτων πολιτοφυλακής στην Κρήτη. ΔΙΣ, 22/664/B/40, *Περί οργάνωσης σώματος πολιτοφυλακών εις Κρήτη*, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 14/01/1941

Φεβρουαρίου 1941), ο ταξίαρχος Γκάλογουεϊ (19 Φεβρουαρίου) και έπειτα εκ νέου ο Μάθερ (7 Μαρτίου).¹⁰²

Τις παραπάνω αλλαγές προκαλούσε η ανάγκη του Βρετανικού Στρατού για ικανούς διοικητές σε μέτωπα όπου λάμβαναν χώρα μάχες, όπως η βόρεια Αφρική και η Ελλάδα, η τακτική αυτή δε είναι χαρακτηριστική σε κάθε αποικιακό στράτευμα. Στην Κρήτη όμως, οι συγκεκριμένες ανακατατάξεις προξενούσαν αρκετά προβλήματα, καθώς οι ηγέτες της Creforce δεν προλάβαιναν να αποκτήσουν μια ευρεία εικόνα της κατάστασης, ούτε βέβαια να οργανώσουν τις δυνάμεις τους όπως επιθυμούσαν. Μέχρι την έλευση του νέου διοικητή - του ταξίαρχου Τσέιπελ, στις 19 Μαρτίου- οι Βρετανοί μπορούσαν μετά βίας να επικεντρωθούν στην οχύρωση της Σούδας, η οποία αρχικά προοριζόταν για συμμαχικό λιμάνι ανεφοδιασμού.

Κατά τη διάρκεια της θητείας του, ο Τσέιπελ έγινε αποδέκτης νέων ενισχύσεων, όπως επίσης της διαταγής του αρχιστρατήγου Ουέιβιλ για αναβάθμιση της σημασίας της Σούδας σε ναυτική βάση και όχι τόπο ανεφοδιασμού. Ο υποστράτηγος Γουέστον, διοικητής της τοπικής MNBDO, ανέλαβε πρόσθετα καθήκοντα κι έπειτα -τον Απρίλιο- χρήστηκε διοικητής της Creforce. Στο μεταξύ, εκτεταμένες ασκήσεις για ενδεχόμενη άμυνα έναντι επίθεσης αλεξιπτωτιστών διεξάγονταν καθ' όλη την άνοιξη, κυρίως στο Μάλεμε και τον Γαλατά. Το αμυντικό δόγμα του Τίντμπουρυ ακολουθήθηκε, παρά το γεγονός πως στη φρουρά παρατηρούνταν ακόμη ελλείψεις.¹⁰³

Για τον Γουέστον, η αποστολή του θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο σημεία: στην άμυνα της ίδιας της ενδοχώρας της Κρήτης και την εξασφάλιση των βάσεων της. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, η Σούδα και το Ηράκλειο θεωρούνταν τα πλέον κομβικά σημεία, ενώ η επίθεση του Άξονα -καθώς πιθανότατα θα λάμβανε χώρα από τον αέρα- θα μπορούσε να ξεκινήσει οποιαδήποτε στιγμή, ακόμη και πριν την κατάληψη της ηπειρωτικής Ελλάδας. Ο Βρετανός υποστράτηγος κατανόησε λοιπόν πως η ανάγκη αναδιάταξης των δυνάμεών του ήταν επιτακτική: μια ταξιαρχία πεζικού έπρεπε να προστατεύσει το Ηράκλειο, μικρότερα αποσπάσματα τον τομέα Μάλεμε-Σούδα και το Ρέθυμνο, ενώ τα ελληνικά τμήματα θα όφειλαν να ενισχύσουν το τελευταίο και να αμυνθούν στην ανατολική Κρήτη.¹⁰⁴

Στο Μάλεμε τα κατασκευαστικά έργα συνεχίζονταν. Εκεί τοποθετήθηκαν τα ελάχιστα βρετανικά αεροπλάνα της μόνης αεροπορικής μοίρας του νησιού (805 Μοίρα της Ναυτικής

¹⁰²Davin, *ό.π.*, σ. 12-13, ΔΙΣ, 22/658/B/5, *Πληροφορίες Άγγλων Στρ/των στην Κρήτη*, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 08/02/1941

¹⁰³Davin, *ό.π.*, σ. 14

¹⁰⁴Davin, *ό.π.*, σ. 14-15

Αεροπορίας). Παρότι στόχος της μονάδας ήταν θεωρητικά η προστασία της Σούδας, διέθετε λίγα πεπαλαιωμένα Fulmar, Gladiator και Brewster, αμφιβόλου ποιότητας. Χαρακτηριστικά, τα τελευταία όφειλαν να πετούν μόνο όταν υπήρχε επείγουσα ανάγκη, οι δε πιλότοι τα φοβούνταν ίσως περισσότερο από τα αντίπαλα πυρά. Επιπλέον, οι εγκαταστάσεις του αεροδρομίου ήταν εξαιρετικά πρόχειρα κατασκευασμένες, δίχως να έχει προβλεφθεί ενδεχόμενη ανάγκη για ειδικούς χώρους ανακατασκευών ή επιδιορθώσεων.¹⁰⁵

Ακόμη μεγαλύτερα ήταν τα προβλήματα της αεράμυνας, όπου η συνεργασία μεταξύ των Βρετανών και των Νεοζηλανδών -που σταδιακά αποβιβάζονταν στο νησί- αποδείχθηκε άκρως δυσχερής: «Την ευθύνη για την αεράμυνα του Μάλεμε είχαν αναλάβει άνδρες του βρετανικού ναυτικού εγκαθιστώντας πρόχειρα ορισμένα αντιαεροπορικά Bofors πίσω από σακιά με άμμο. Ο Andrew, διοικητής του υποτομέα, έπεισε τους άνδρες του να καλυφθούν μόλις τις πρώτες πρωινές ώρες της επίθεσης! Οι άνδρες αυτοί μάλιστα, ως πεζοναύτες, υπάγονταν στο MNBDO της Σούδας πράγμα που καθιστούσε τη συνεννόηση αδύνατη. Μόνο μερικά εμπόδια τοποθετήθηκαν στον διάδρομο προσγειώσεως, καθώς η RAF αναμενόταν μέχρι την τελευταία στιγμή».¹⁰⁶

Πιθανότατα, μείζονα ρόλο στην παραπάνω κατάσταση έπαιξαν οι αποικιακές σχέσεις εντός του στρατεύματος. Οι Βρετανοί πεζοναύτες δύσκολα θα δέχονταν διαταγές από αξιωματικούς προερχόμενους από τις αποικίες, ενώ μεταξύ των νεοζηλανδικών ταγμάτων και των μονάδων που προέρχονταν από την καρδιά της Γηραιάς Αλβιώνας επικρατούσε παντελής έλλειψη κατανόησης. Ιδίως οι Μαόρι θεωρούνταν σκληροί μα άκρως πρωτόγονοι μαχητές, ικανοί για την ύψιστη πράξη γενναιότητας αλλά και τη μεγαλύτερη θηριωδία, σύμφωνα με τους συναδέλφους τους. Από την άλλη πλευρά, αρκετοί αξιωματικοί από την Ωκεανία εκδήλωναν συχνά τη δυσφορία τους για τη στάση των Βρετανών αξιωματικών, προτιμούσαν δε να συναναστρέφονται με ομοεθνείς τους.

Οι υπερασπιστές της περιοχής έλαβαν την εντολή να προστατεύσουν το Μάλεμε στα τέλη Απριλίου του 1941, προερχόμενοι από την Ελλάδα. Επρόκειτο για την 5η Νεοζηλανδική Ταξιαρχία Πεζικού του ταξιάρχου Χάργκεστ.¹⁰⁷ Ο τελευταίος είχε γεννηθεί το 1891. Έλαβε μέρος εθελοντικά στον Μεγάλο Πόλεμο, διακρινόμενος σε πολεμικές επιχειρήσεις στην Καλλίπολη και τη Γαλλία κι ως εκ τούτου τιμούμενος με ανώτατα βρετανικά παράσημα. Μετά τη λήξη του πολέμου επέστρεψε στη Νέα Ζηλανδία, όπου ασχολήθηκε με κτηματικές δραστηριότητες και ενεπλάκη στον πολιτικό στίβο ως μέλος των

¹⁰⁵Davin, *ό.π.*, σ. 20-21

¹⁰⁶Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 151

¹⁰⁷Davin, *στο ίδιο*, σ. 28, ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 13

Συντηρητικών. Με την έκρηξη του πολέμου ζήτησε να επανέλθει στο στράτευμα, πιέζοντας για τον λόγο αυτό τον πρωθυπουργό Φρέιζερ. Ο ορισμός του στη διοίκηση της 5ης Ταξιαρχίας επήλθε έτσι ως αποτέλεσμα πολιτικών διεργασιών και παρά την αντίθετη γνώμη του Φράνκμπεργκ.¹⁰⁸ Το γεγονός που ανησυχούσε τον Νεοζηλανδό υποστράτηγο ήταν πως ο Χάργκεστ, αποσυρόμενος από το στράτευμα πριν αρκετά χρόνια, δεν διέθετε καμία γνώση του νέου τρόπου πολέμου. Επιπρόσθετα, η χαλαρότητα της πειθαρχίας στις μονάδες της 5ης Ταξιαρχίας ήταν τέτοια ώστε οδήγησε τον Κίππενμπεργκερ στη διατύπωση της άποψης πως «καμία από τις δύο άλλες ταξιαρχίες δεν θα είχε χάσει το Μάλεμε».¹⁰⁹ Ανάλογες εμπειρίες και απόψεις είχε ο ανώτερος του Χάργκεστ, ο διστακτικός μέραρχος Πούτικ, ένας επιτελικός αξιωματικός καριέρας.¹¹⁰

Οι ίδιοι οι Νεοζηλανδοί κατέγραψαν το 1943 για την περιοχή που είχαν αναλάβει να υπερασπιστούν: «Ο Νεοζηλανδικός τομέας εξετίνεται από των δυτικών ορίων των Χανίων δέκα περίπου μίλια προς δυσμάς και κατά μήκος των ακτών μέχρι του αεροδρομίου Μάλεμε. Το εύρος του τομέως εκυμαίνεται μεταξύ ενός και ημίσεως έως τριών μυλλίων, το δε οπίσθιον όριον τούτου εξετίνεται κατά μήκος κοιλάδος εχούσης νοτιοδυτικήν κατεύθυνσην εκ των Χανίων. Ήτο μία ευειδής, χλοερά και κυματοειδής κλιτύς διακεκομμένη υπό αποτόμων κοιλάδων και υψουμένη από της ακτής προς τας πόρρω απεχούσας ορεινάς μάζας των χιονοσκεπών Λευκών Όρεων. Γενικώς, ο τομέυς ήτο λοφώδης και από στρατιωτικής πλευράς παρουσίαζεν τρωτά σημεία. Η ακτή, καθ' όλον της το μήκος, και εις πολλά σημεία ήτο ακατάλληλος δι' απόβασιν τόσον από θαλάσσης όσο και από αέρος. Επιστεύετο επίσης ότι το αεροδρόμιον αυτό καθ' εαυτό απετέλει αντικειμενικόν σκοπόν του εχθρού εν ω το παρά τον ποταμόν Ταυρωνίτην έδαφος ήτο καταλληλότετον διά προσγείωσιν αεροσκαφών. Και εκτός αυτού ακόμη εις την κοιλάδα την κείμενην όπισθεν του Γαλατά υπήρχον επίπεδοι εκτάσεις επίσης κατάλληλοι δια προσγείώσεις».¹¹¹ Οι τελευταίες επισημάνσεις ωστόσο, έγιναν στην πραγματικότητα κατανοητές μόνο μετά την έλευση των πρώτων αλεξιπτωτιστών και οι Νεοζηλανδοί διοικητές φέρουν το μέγιστο μερίδιο της ευθύνης για ορισμένα σοβαρά σφάλματα.

Συγκεκριμένα, στις 26 Απριλίου οι Βρετανοί έμαθαν για την επερχόμενη αεραποβατική γερμανική επίθεση μέσω της κρυπτογραφικής μηχανής Ultra. Γρήγορα υπολόγισαν πως ο αριθμός των επιτιθέμενων θα κυμαινόταν μεταξύ 5.000 και 6.000 ανδρών, ενώ κατανόησαν

¹⁰⁸ Ρίχτερ, στο ίδιο, σ. 149

¹⁰⁹ Ρίχτερ, ό.π., σ. 150

¹¹⁰ Ρίχτερ, ό.π., 151

¹¹¹ ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 20

πως κέντρο της επίθεσης θα ήταν το Ηράκλειο και το Μάλεμε. Ωστόσο, προέβησαν σε ένα τεράστιο λάθος: όταν ο Ουέιβιλ ενημέρωσε σχετικά τον νέο διοικητή της Creforce, Φράνμπεργκ (30 Απριλίου 1941), δεν τον πληροφόρησε για την προέλευση των πηγών του.¹¹² Ο Νεοζηλανδός υποστράτηγος θεώρησε λοιπόν πως προέρχονταν από αναξιόπιστες αναφορές πρακτόρων, παραμένοντας έτσι πεπεισμένος πως ο κύριος κίνδυνος προερχόταν από τη θάλασσα.¹¹³

Καθώς αρκετές αρνητικές κρίσεις έχουν διατυπωθεί για την εμμονή του Φράνμπεργκ περί θαλάσσιας απόβασης, αξίζει να σημειωθεί πως έως τότε δεν είχε σημειωθεί καμία επιχείρηση αλεξιπτωτιστών σε ευρεία έκταση. Οι σποραδικές επιτυχίες των τελευταίων σε ειδικές αποστολές κατά των οχυρών του Βελγίου για παράδειγμα, ελάχιστες ομοιότητες παρουσίαζαν με τη μαζικότητα των ρίψεών τους στην Κρήτη. Ήταν προφανές δηλαδή πως ένας αξιωματικός παρασημοφορημένος για τη δράση του στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δύσκολα θα πίστευε πως οι Γερμανοί θα πραγματοποιούσαν πράγματι μια τόσο σημαντική επιχείρηση από τον αέρα.

Επιπρόσθετα, ο Φράνμπεργκ όφειλε να αντιμετωπίσει ορισμένα προβλήματα που προέρχονταν από την ίδια τη βρετανική διοίκηση. Συγκεκριμένα, μία ημέρα μετά την ανάληψη των καθηκόντων του (1 Μαΐου), έμαθε πως δεν είχε στη διάθεσή του ούτε καν επιτελείο, αφού ο προκάτοχός του, Γουέστον, είχε αναλάβει τη διοίκηση του τομέα Χανίων-Σούδας και είχε μετακινηθεί εκεί με τους αξιωματικούς του. Έτσι, ο Φράνμπεργκ αναγκάστηκε να βασιστεί σε αξιωματικούς της νεοζηλανδικής μεραρχίας που διοικούσε προηγουμένως για να στελεχώσει το επιτελείο του, ακόμη κι αν αυτοί ήταν ολότελα ανεπαρκείς για κάτι τέτοιο.

Επιπλέον, μόνο ο στρατός ξηράς τελούσε υπό τη διοίκηση του Φράνμπεργκ, κι όχι το ναυτικό, η αεροπορία ή ακόμη κι οι πεζοναύτες του Γουέστον. Ανάμεσα στους κλάδους των βρετανικών Ενόπλων Δυνάμεων η συνεργασία ήταν περιορισμένη και προσωπικές έριδες εμφανίζονταν συνεχώς. Συχνά, ο Φράνμπεργκ ήταν υποχρεωμένος να ζητά την άδεια από ιεραρχικά κατώτερους του για να εμπλέξει στις μάχες τις μονάδες τους, πράγμα το οποίο είχε ευρύτερες πολιτικές συνέπειες.¹¹⁴ Το γεγονός πως ο υποστράτηγος ήταν Νεοζηλανδός πιθανότατα δυσχέραινε την κατάσταση, καθώς οι Βρετανοί αξιωματικοί είχαν γαλουχηθεί με αποικιοκρατικές αξίες.

¹¹²ΔΙΣ, I8/51/A4, σ. 9

¹¹³Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 140

¹¹⁴Ρίχτερ, *ό.π.*, σ. 142-145

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο Φράνμπεργκ δεν έκρυψε τις αμφιβολίες του για τα περιθώρια επιτυχίας του έργου που είχε αναλάβει.¹¹⁵ Ήδη την 1η Μαΐου εξέθεσε αρκετά κοφτά την ανεπάρκεια των δυνάμεών του στον Ουέιβιλ, όπως επίσης τις ελλείψεις σε ζωτικής σημασίας εφόδια (όπως π.χ. σκαπτικά εργαλεία) που αντιμετώπιζε, αιτούταν δε την υποστήριξή του από τη RAF και το Βασιλικό Ναυτικό. Το συμπέρασμα του ήταν πως σε περίπτωση που επαρκείς ενισχύσεις δεν κατέφταναν στην Κρήτη, θα έπρεπε να επανεξεταστεί το ζήτημα της υπεράσπισης του νησιού.¹¹⁶ Για να ενισχύσει μάλιστα το βάρος των αιτημάτων του, ανέφερε στον ανώτερό του πως θα ενημέρωνε σχετικά τη νεοζηλανδική κυβέρνηση, διατυπώνοντας κι εκεί τις επιφυλάξεις του.

Με τη σειρά της, η κυβέρνηση του Φρέιζερ ζήτησε ήδη την επόμενη μέρα τον επαρκή εφοδιασμό της Creforce, θορυβώντας τον Τσώρτσιλ. Ο Ουέιβιλ, στον οποίον μετατέθηκαν για άλλη μία φορά καθαρά πολιτικές ευθύνες, προσπάθησε καταρχάς να καθησυχάσει τη βρετανική ηγεσία, κάνοντας όμως παράλληλα λόγο για το δυσεπίλυτο πρόβλημα της αεράμυνας. Έπειτα, στις 2 Μαΐου, απάντησε στον Φράνμπεργκ, διαβεβαιώνοντάς τον πως θα φρόντιζε προσωπικά ο ίδιος για τον εξοπλισμό των ανδρών του στην Κρήτη. Επιπρόσθετα, αφού ανέφερε πως οι ενδείξεις για το μέγεθος της γερμανικής κρίνονταν ως υπερβολικές, τον πληροφορούσε ότι η βοήθεια του ναυτικού ήταν δεδομένη ενώ ανάλογες προσπάθειες θα λάμβαναν χώρα για αεροπορική ενίσχυση. Εκτός των άλλων, το κύριο σημείο της απάντησής του συνοψιζόταν στο εξής σημαντικό σημείο: η απόφαση για την υπεράσπιση της Κρήτης ήταν οριστική. Έτσι, παρά τις παραπάνω αιτιάσεις, ο Φράνμπεργκ κάλεσε άμεσα σε επιφυλακή τους άνδρες του, προετοιμάζοντάς τους για την επερχόμενη γερμανική εισβολή. Με τη σειρά του, ο Τσώρτσιλ, απευθυνόμενος προς τον Φρέιζερ στις 3 Μαΐου, υποσχέθηκε ενισχύσεις σε αεροπορικές δυνάμεις και βαρύ οπλισμό. Επρόκειτο για επιταγές που αμφότερες οι πλευρές γνώριζαν πως θα έμεναν ανεκπλήρωτες.¹¹⁷

Σε αυτό το πλαίσιο, στις αρχές Μαΐου, ο αντισυνταγματάρχης Άντριου και το 22ο Τάγμα Πεζικού του ανέλαβε το έργο της προστασίας της περιοχής του αεροδρομίου.¹¹⁸ Σε

¹¹⁵Χαρακτηριστικά στο ΔΙΣ, I8/51/A4, σ. 14 αναφέρεται πως: «Κατά τας αρχάς του Μαΐου 1941, αι συνθήκαι εις την Κρήτην δεν ήσαν διάφοροι εκείνων αίτινες υπήρχον εν Αγγλία τον Ιούλιον του 1940 μετά την Δουνκέρκη». Η παρομοίωση δεν είναι τυχαία, καθώς η επιτυχής απαγκίστρωση των Νεοζηλανδών από την Κρήτη θεωρείται από την επίσημη ιστοριογραφία τους ως ανάλογη της επιχείρησης «Dynamo»

¹¹⁶Ρίχτερ, στο *ίδιο*, σ. 144

¹¹⁷Ρίχτερ, *ό.π.*, σ. 144

¹¹⁸Για την παραμονή του τάγματος στην Κρήτη έως την έναρξη της μάχης πληροφορίες δίνει το ημερολόγιο της μονάδας: Archives New Zealand Te Rua Mahara o te Kawakatanga, WAI 1 DA 55/1/17, *Secret War Diary of 22 NZ Battalion, 1 May-1 June 1941*, σ. 1-23. Μέχρι τις 20 Μαΐου 1941 οι αναφορές του εν λόγω εγγράφου δεν γίνονται με ιδιαίτερη συνέπεια. Αντίθετα, άκρως λεπτομερείς είναι οι κατοπινές καταγραφές

επίσκεψή του στις 10 Μαΐου, ο Χάργκεστ επέστησε την προσοχή των υφισταμένων του για τις θέσεις του Ταυρωνίτη, ενώ την επόμενη ημέρα ο Νεοζηλανδός ταξίαρχος συγκάλεσε σύσκεψη με έκδηλη ανησυχία, τα πρακτικά της όμως δεν έχουν βρεθεί έως σήμερα.¹¹⁹

Γενικότερα, το θέμα της υπεράσπισης της περιοχής δυτικά του Ταυρωνίτη αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεων μεταξύ των Νεοζηλανδών αξιωματικών, δίχως όμως να γίνει τελικά κάποια κίνηση. Τόσο το 21ο όσο και το 23ο Τάγμα, τα οποία βρίσκονταν κοντά στις θέσεις του 22ου, ανέλαβαν θέσεις υποστήριξης του τελευταίου με σκοπό να το ενισχύσουν σε περίπτωση εκδήλωσης ενέργειας αντεπίθεσης. Ταυτόχρονα, τρία τμήματα πυροβολικού κατέφτασαν στην περιοχή, φέροντας μεταξύ άλλων γαλλικά όπλα των 75 χιλιοστών. Το ένα εξ αυτών έλαβε θέση στο Μόδιον, ενώ τα άλλα δύο στην περιοχή του Υψώματος 107. Γενικότερα, οι κύριες συμμαχικές δυνάμεις που βρίσκονταν εντός ή εγγύς του Μάλεμε ήταν τα τέσσερα νεοζηλανδικά τάγματα πεζικού (21ο, 22ο, 23ο, 28ο), ενισχυμένα με στοιχεία πυροβολικού. Ακόμη, ενδεχόμενη υποστήριξη μπορούσαν να παρέχουν κοντινές πυροβολαρχίες όπως η 7η Αυστραλιανή, δύο άρματα μάχης που τοποθετήθηκαν κοντά στο αεροδρόμιο του Μάλεμε και ένα ελληνικό σύνταγμα πεζικού. Η σημασία των αρμάτων αποδείχθηκε ελάχιστη, λόγω κυρίως της πλήρους κυριαρχίας της Luftwaffe στον αέρα.¹²⁰

Οι οδηγίες που έλαβε η -συνολικής δύναμης 3.156 ανδρών- 5η Ταξιαρχία κατά τις παραμονές της μάχης είχαν ως κύριο σημείο τους τη διαμόρφωση μιας σταθερής αμυντικής γραμμής μεταξύ του χωριού Πλατανιά και του ποταμού Ταυρωνίτη, με αντικειμενικό σκοπό την υπεράσπιση του αεροδρομίου του Μάλεμε. Σε αυτό το πλαίσιο, δινόταν η εντολή άμεσης -σχεδόν αντανakλαστικής- αντεπίθεσης σε περίπτωση ναυτικής ή αεροπορικής απόβασης από στρατεύματα του Άξονα. Έτσι, το 28ο Τάγμα, αποτελούμενο κυρίως από άνδρες της φυλής των Μαόρι, τοποθετήθηκε γύρω από τον Πλατανιά για να αποτρέψει ενδεχόμενη γερμανική προέλαση προς τα Χανιά, ενώ το 21ο και το 23ο Τάγμα βρέθηκαν γύρω από το Μάλεμε: το πρώτο κοντά στο Κοντομαρί και το δεύτερο κοντά στο πυροβολικό στα Δασκαλιανά.¹²¹

Τον σπουδαιότερο ρόλο στην άμυνα της τοποθεσίας είχε αναμφίβολα το 22ο Τάγμα, το οποίο όφειλε να εφαρμόσει τακτική στατικής άμυνας στο πολύτιμο αεροδρόμιο. Προβλεπόταν δηλαδή πως ακόμη και στην περίπτωση απόθησης του αντιπάλου, οι
για τις συγκρούσεις με τους Γερμανούς

119Davín, *στο ίδιο*, σ. 62-63. Την ίδια περίοδο συντάχθηκε μια ελληνική αναφορά που παρουσιάζει την κατάσταση στο νησί, δίχως όμως να δίνει αρκετές λεπτομέρειες πιθανότατα λόγω της κρίσιμης χρονικής στιγμής της σύνταξής της: ΔΙΣ, 22/674/ΙΘ/15, *Υπαγωγή Κρήτης*, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 13/05/1941

120Davín, *ό.π.*, σ. 64-65, Beevor, *στο ίδιο*, σ. 48

121ΔΙΣ, 18/51/A4, σ. 24-25, Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 151, Cody, *στο ίδιο*, σ. 124

Νεοζηλανδοί στρατιώτες θα επέστρεφαν άμεσα στις θέσεις τους.¹²² Η κύρια μονάδα που θα μπορούσε ενδεχομένως να προστρέξει προς ενίσχυσή τους ήταν το 23ο Τάγμα, με το οποίο συνδεόταν τηλεφωνικά. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της μάχης επρόκειτο να αποδειχθεί πόσο ευάλωτες ήταν οι επικοινωνίες λόγω των συνεχών βομβαρδισμών, με οδυνηρά αποτελέσματα για τη συνεργασία των δύο νεοζηλανδικών ταγμάτων.¹²³

Εύκολα, μια παρατήρηση στη συμμαχική διάταξη μπορεί να εντοπίσει πως η ηγεσία της Creforce δεν είχε καταλήξει στο αν η επίθεση θα εκδηλωνόταν από τον αέρα ή τη θάλασσα.¹²⁴ Με αυτό το δεδομένο, ο Χάργκεστ αναγκαζόταν να διασπείρει τις δυνάμεις του σε μια μακρά γραμμή, προσπαθώντας παράλληλα να διατηρήσει εφεδρικά τάγματα για την περίπτωση διεξαγωγής μιας αντεπίθεσης με κέντρο το αεροδρόμιο. Παρά ταύτα, η διατήρηση στον μακρινό Πλατανιά του 28ου Τάγματος υπήρξε ένα τεράστιο λάθος, καθώς μια εξαιρετικά αξιόμαχη μονάδα βρέθηκε αρκετά μακριά από την κύρια γραμμή των συγκρούσεων. Εξάλλου η σημασία του αεροδρομίου του Μάλεμε ήταν τέτοια ώστε περαιτέρω διασπορά δυνάμεων σε δευτερεύοντα μέτωπα δύσκολα θα μπορούσε να δικαιολογηθεί.

Προς τις παραπάνω παρατηρήσεις σχετικά με τα λάθη στην τοποθέτηση των συμμαχικών δυνάμεων συγκλίνουν επίσης οι απόψεις του Γερμανού ιστορικού Χάινς Ρίχτερ: «Τα τρία μόλις τάγματα που ήταν παρατεταγμένα στην ακτογραμμή καλούνταν να υπερασπιστούν μια ζώνη δώδεκα περίπου χιλιομέτρων. Ακόμη μεγαλύτερο πρόβλημα αποτελούσε το γεγονός πως το αρχηγείο της 5ης Ταξιαρχίας ήταν εγκατεστημένο κοντά στον Πλατανιά, σε απόσταση δεκατριών περίπου χιλιομέτρων από το διάδρομο προσγειώσεως του Μάλεμε. Δεδομένης της οικτρής κατάστασης στην οποία βρισκόταν το επικοινωνιακό δίκτυο, ήταν σαφές πως δεν ήταν δυνατή η ουσιαστική διοίκηση των προκεχωρημένων μονάδων από την προαναφερθείσα τοποθεσία. Αντίθετα, το αρχηγείο του Puttick βρισκόταν σε κοντινή απόσταση. Την κατάσταση καθιστούσε ακόμη πιο δυσχερή το γεγονός ότι δεν είχε καταληφθεί η δυτική όχθη του Ταυρωνίτη, καθώς και η λοφοσειρά και η παραλιακή ζώνη δυτικά του ποταμού, αλλά και το γεγονός πως οι δυνάμεις που είχαν διατεθεί για την εξασφάλιση της σιδερένιας γέφυρας του Ταυρωνίτη ήταν λιγοστές».¹²⁵

Γενικότερα, η άμυνα του Μάλεμε έβριθε αδυναμιών, παρότι το εκεί αεροδρόμιο ήταν ένα από τα ελάχιστα του νησιού. Η κατάσταση της Κρήτης κατά της παραμονές της

¹²²Henderson, στο *ίδιο*, 64-65

¹²³Davin, στο *ίδιο*, σ. 66

¹²⁴Davin, *ό.π.*, σ. 67

¹²⁵Ρίχτερ, στο *ίδιο*, σ. 151

γερμανικής αποβατικής επιχείρησης θα μπορούσε να συνοψιστεί σε όσα χαρακτηριστικά ανέφερε μια έκδοση της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού: «Ένα σύγχρονον δι' εκείνην τήν εποχήν αεροδρόμιον είχε κατασκευασθή εις τό Ἡράκλειον, ενώ εις τό Μάλεμε ένας ημιτελής διάδρομος προσγειώσεως ήτο διηυθετημένος επί τής άμμου καί εις τό Ρέθυμνον μία στενή λωρίς προσγειώσεως έβαινε παραλλήλως πρός τήν όδόν 10 χιλ. ανατολικάς τής πόλεως, πλησίον του χωρίου Πηγή. Εις τό Μάλεμε καί τό Ρέθυμνον οι διάδρομοι προσγειώσεως δέν επέτρεπον τήν προσγείωσιν καταδιωκτικών αεροπλάνων καί μόνον τό αεροδρόμιον του Ηρακλείου ήτο κατάλληλον πρός τούτο. Από πλευράς επικοινωνιών, αι τηλεγραφικοί καί τηλεφωνικοί τοιαῦται ήσαν στοιχειώδεις, ενώ βαθέα υποβρύχια καλώδια συνέδεον τήν Σούδαν καί τό Ἡράκλειον μέ τήν Ἀλεξανδρείαν».¹²⁶ Όπως επρόκειτο να αποδειχθεί, το μικρό αεροδρόμιο του Μάλεμε θα αποτελούσε την κερκόπορτα της άμυνας της Κρήτης.

126 *Η Μάχη της Κρήτης*, στο: *Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας*, ΔΙΣ, Αθήνα 1981, σ. 5

Γ. Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 1940, το Γερμανικό Ναυτικό επισήμανε τη σημασία της Κρήτης ως πρώτου στόχου της Βέρμαχτ σε περίπτωση επίθεσης εναντίον της Ελλάδας. Η σημασία της ως αεροπορικής βάσης, η γεωστρατηγική της θέση και η εγγύτητά της προς τη βόρεια Αφρική όπου μάχονταν οι ιταλικές δυνάμεις, την καθιστούσαν ως ένα σημείο εξαιρετικά χρήσιμο για την κυριαρχία της Μεσογείου. Τον χειμώνα του 1941 ωστόσο, οι παραπάνω απόψεις είχαν μεταβληθεί. Πλέον οι επιτυχίες του Ρόμμελ στην Κυρηναϊκή δημιουργούσαν στο γερμανικό επιτελείο το πρόβλημα της εμπλοκής σημαντικών δυνάμεων σε ένα δευτερεύον μέτωπο, ενώ παράλληλα η ιταλική κατάρρευση είχε αποτραπεί και βαθμιαία η βόρεια Αφρική έχανε τη σημασία της ως θέατρο πολέμου λόγω της προετοιμασίας της επιχείρησης «Barbarossa».¹²⁷ Επιπλέον, η Μάλτα είχε αναδειχθεί ως η κύρια βρετανική βάση στη Μεσόγειο, προξενώντας σημαντικά προβλήματα στις νηοπομπές του Άξονα, τη στιγμή που στην Κρήτη στάθμευαν ελάχιστα αεροσκάφη της RAF.¹²⁸

Έτσι, η απόφαση για την ανάληψη μιας επιχείρησης κατάληψης του μεγαλύτερου ελληνικού νησιού μόνο εύκολη δεν ήταν. Αυτό το οποίο τελικά προσμετρήθηκε περισσότερο δεν ήταν οι στρατηγικές ανάγκες του Ράιχ, παρά οι ιεραρχικές σχέσεις στους κόλπους του. Συγκεκριμένα, ο αρχηγός της Luftwaffe, Χαίρμαν Γκαίρινγκ και ο διοικητής της Μεραρχίας Αλεξιπτωτιστών, Κουρτ Στούντεντ έπρεπε να ικανοποιηθούν προκειμένου να μην δημιουργήσουν πρόσθετα προβλήματα στην πολιτική ηγεσία. Ο Στούντεντ μάλιστα, επιδιώκοντας την αναβάθμιση της θέσης του σώματός του, σχεδίαζε την χρησιμοποίηση των ανδρών του κατά της Κρήτης από τον Μάρτιο του 1941. Στις 15 Απριλίου, οι ηγέτες του γερμανικού επιτελείου, στρατηγός Άλφρεντ Γιόντλ και στρατάρχης Βίλχελμ Κάιτελ, προσπάθησαν να στρέψουν το ενδιαφέρον του Στούντεντ προς την Μάλτα, ο ίδιος όμως αρνήθηκε θεωρώντας τη γεωμορφολογία του εδάφους της Κρήτης ως καταλληλότερη για τη δράση των αλεξιπτωτιστών του.¹²⁹ Μαζί του συμπορεύτηκε ο Γκαίρινγκ, ο οποίος επιθυμούσε διακαώς τη συμμετοχή της Luftwaffe σε μια επιτυχημένη επιχείρηση έπειτα από

127Martin van Creveld, *Hitler's Strategy 1940-1941. The Balkan Clue*, Cambridge University Press, Cambridge 1973, σ. 166-168. Για τις συνέπειες των κινήσεων του Ρόμμελ: Martin Kitchen, *Rommel's desert war: waging World War II in North Africa*, Cambridge University Press, Λονδίνο 2009

128Για τη στρατηγική σημασία της Μάλτας βλ.: Douglas Austin, *The Place of Malta in British strategic policy 1925-1943*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, Λονδίνο 2001, Diane Canwell, John Sutherland, *Air War Malta: June 1940 to November 1942*, Pen and Sword Aviation, Yorkshire 2008, Walter Ansel, *Hitler and the Middle Sea*, Duke University Press, Ντιούκ 1972

129Για τους δύο ηγέτες του γερμανικού επιτελείου: Correlli Barnett (επιμ.), *Hitler's generals*, Grove Press, Νέα Υόρκη 2003

την ήττα της στη μάχη της Αγγλίας.¹³⁰ Ο Στρατάρχης του Ράιχ¹³¹ εξέθεσε τις απόψεις του στον Χίτλερ στις 21 Απριλίου 1941, αποσπώντας την συγκατάθεσή του στις 25 του ίδιου μήνα με την έκδοση της Διαταγής Νο. 28.¹³²

Η επιχείρηση «Merkur» (Ερμής) -όπως ονομάστηκε- αποτέλεσε μια παραχώρηση του Γερμανού δικτάτορα προς την Αεροπορία, κυρίως επειδή η τελευταία προοριζόταν για υποστηρικτικό μόνο ρόλο στη σχεδιαζόμενη επιχείρηση κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Εξάλλου στη διάθεση του Στούντεντ τέθηκαν κυρίως δυνάμεις που δεν ήταν απαραίτητες για την Ανατολή (π.χ. η 5η Ορεινή Μεραρχία), ενώ σημαντικός ρόλος δόθηκε στον στρατηγό Λαιρ πράγμα το οποίο μείωσε ακόμη περισσότερο το κύρος της Luftwaffe. Ο διοικητής της Μεραρχίας Αλεξιπτωτιστών διέθετε έτσι περιορισμένη ισχύ, μπορούσε όμως να βασιστεί στις ικανότητες των επίλεκτων ανδρών που ηγούνταν.¹³³

Το κύριο βάρος των επιθετικών ενεργειών εναντίον της Κρήτης ανέλαβε λοιπόν το Σώμα των Αλεξιπτωτιστών. Μέλη της κάθε μονάδας ήταν νεαροί εθελοντές, οι οποίοι διέθεταν εξαιρετική φυσική κατάσταση. Η εκτέλεση ενός άλματος από μεγάλο ύψος απαιτούσε εξαιρετική ψυχραιμία, ενώ μετά την προσεδάφισή του ο ίδιος άνδρας έπρεπε να δύναται να πολεμήσει σε μικρές ομάδες μέχρι τη συγκέντρωση της κυρίως μάζας των συναδέλφων του σε κάποιο σημείο. Έτσι, ο κάθε αλεξιπτωτιστής όφειλε να διαθέτει εξαιρετικά αθλητικά προσόντα, να μάχεται με κάθε μέσο και να μπορεί να αναλάβει τοπικές πρωτοβουλίες αν αυτό απαιτούσε η έκβαση της εκάστοτε σύγκρουσης.¹³⁴

Κοντά στους άνδρες του βρισκόταν πάντα ο Στούντεντ, ο οποίος συνήθιζε να αναπτύσσει προσωπική επαφή μαζί τους. Δρώντας πατερναλιστικά, εμφανιζόταν συνεχώς στις ασκήσεις τους, τους ρωτούσε για προσωπικά τους ζητήματα και άκουγε τις απόψεις τους. Επιθυμώντας να εκμεταλλευτεί τις διάφορες αλλαγές που επέφερε η ανάληψη της εξουσίας από τους ναζί, φρόντιζε να καλλιεργεί το αίσθημα κατάργησης των τυπικών

130Ο Γκαίρινγκ υπήρξε ανέκαθεν προστάτης του Σώματος των Αλεξιπτωτιστών. Ο ίδιος είχε παρακολουθήσει σχετικές επιδείξεις Σοβιετικών αλεξιπτωτιστών το 1931 και το 1935, δηλώνοντας άκρως εντυπωσιασμένος. Το 1936 μάλιστα, εκτέλεσε άλμα με αλεξίπτωτο σε μια προσπάθεια προσέλκυσης νέων εθελοντών για το σώμα του Στούντεντ. Chris McNab, *Hitler's Eagles. The Luftwaffe 1933-1945*, Osprey, Οξφόρδη 2012

131Στρατάρχης του Ράιχ: ειδικός βαθμός του ναζιστικού καθεστώτος προορισμένος αποκλειστικά για τον Γκαίρινγκ, με σκοπό την υπογράμμιση της θέσης του. Δεν πρέπει να συγχέεται με τον βαθμό του στρατάρχη στον Γερμανικό Στρατό

132Creveld, στο ίδιο, σ. 166-168

133Cleveld, ό.π., Detlef Vogel, *Germany and the Second World War. The Mediterranean, South-East Europe, and North Africa, 1939-1941: from Italy's Declaration of Non-belligerence to the Entry of the United States into the War*, vol. 3, Oxford University Press, Οξφόρδη 1995, σ. 449-556

134Bruce Quarrie, Velimir Vuksic, *Fallschirmjager. German Paratrooper 1935-1945*, Osprey, Οξφόρδη 2001, σ. 10-12

ιεραρχικών διακρίσεων και την εμπέδωση του αισθήματος αλληλεγγύης μεταξύ των αλεξιπτωτιστών. Μοιραία, ένα ιδιαίτερο αίσθημα του ανήκειν αναπτύχθηκε στους κόλπους των τελευταίων, οδηγώντας τους συχνά σε τολμηρές ενέργειες κατά τη διάρκεια της μάχης. Με παρόμοιο τρόπο, εκτός των επιρροών της πρωσική παράδοσης στη Βέρμαχτ, τα μέλη του Σώματος πίστευαν πως είναι υπεύθυνα για την ασφάλεια των συναδέλφων τους, ιδίως λόγω του τρόπου της εκπαίδευσής τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα συμπεριφορές διόλου χαρακτηριστικές για γερμανικό στράτευμα, όπως το να θεωρείται μέγιστο όνειδος μια ενδεχόμενη απομάκρυνση από το Σώμα ακόμη κι αν ο αποδέκτης της απόφασης συνέχιζε να είναι μέλος κάποιου άλλου όπλου της Βέρμαχτ.¹³⁵

Χαρακτηριστικά εξάλλου είναι όσα περιέγραψε ένας νεαρός που αποφάσισε να καταταγεί στο Σώμα των Αλεξιπτωτιστών:

«Παρουσιάστηκα για υπηρεσία στο Σύνταγμα "Στρατηγός Γκαίρινγκ" στο Μπέρλιν Ραϊνίκεντορφ και λίγες ημέρες αργότερα ήμουν μεταξύ της πρώτης φουρνιάς νεοσυλλέκτων που στάλθηκε σιδηροδρομικώς στο Στένταλ. Στον σταθμό μας υποδέχθηκε μία επώδυνη παραλλαγή του τραγουδιού "όλα τα μικρά πουλάκια είναι εδώ", που την έπαιζε μία τοπική μπάντα. Ίσως όμως το τραγούδι αυτό να μην ήταν τόσο άστοχο: επρόκειτο σύντομα να γίνουμε αετοί, άλλωστε.

Παραλλάσαμε υπερήφανα μέσα από την κωμόπολη φέροντας τα πολιτικά μας ρούχα. Επειδή όλοι γνωρίζαμε πως είχαμε ενταχθεί σε μια υπέροχη ελίτ, απογοητευτήκαμε τρομερά όταν ανακαλύψαμε πως τα καταλύματά μας ήταν απλώς ένα στρατόπεδο με παραπήγματα. Στην πραγματικότητα, αυτό συνιστούμε μια αρκετά διασκεδαστική σκηνή. Στεκόμασταν εκεί σε ανυπόμονους σχηματισμούς, ενώ μπροστά μας βρίσκονταν μερικοί γιγαντόσωμοι άνδρες που έστεκαν με το κορμί τους στητό, το στήθος έξω -όπως ακριβώς άρεσε στον γερο-Φριτς. Με το ύψος 1,72 μέτρα που είχα, ένιωθα αρκετά μικροσκοπικός μπροστά τους. Έπειτα από μερικές διαταγές που εκστομίστηκαν με νευριασμένες φωνές, έγινα ο στρατιώτης Μάρτιν Παίπελ, Στρατιωτικό Ταχυδρομικό Γραφείο Νο. 36480, Σημείο Διαλογής Ταχυδρομείου Όπελν, στο 1ο Σύνταγμα Αλεξιπτωτιστών, 1ο Τάγμα, 1ος Λόχος, 2η Διμοιρία, 4η Ομάδα».¹³⁶

Έπειτα από αυτή την κατάταξή του, ο κάθε αλεξιπτωτιστής ακολουθούσε ταχύρυθμο πρόγραμμα εκπαίδευσης, η οποία αρχικά διαρκούσε οκτώ εβδομάδες και αργότερα -καθώς ο πόλεμος εξελισσόταν- έξι. Σε πρώτο στάδιο οι νεοσύλλεκτοι εκτελούσαν επίγειες ασκήσεις,

135Μανόλης Μαστοράκος, *Γερμανοί αλεξιπτωτιστές, 1936-1945* (α' τόμος), Commando, Αθήνα 2004, 20, Quarrie, Vuksic, στο ίδιο, σ. 13-20

136Martin Poppel, *Παράδεισος και Κόλαση. Το πολεμικό ημερολόγιο ενός Γερμανού αλεξιπτωτιστή*, Eurobooks, Αθήνα 2008, σ. 10

ενώ έπειτα λάμβανε χώρα η εναέρια εκπαίδευσή τους. Επιπλέον, μάθαιναν να συσκευάζουν τα αλεξιπτώτά τους, φέροντας ιδιαίτερη ατομική ευθύνη για αυτά. Κάποιοι ανώτεροι αξιωματικοί ωστόσο, διαφωνούσαν κάθετα με ορισμένα σημεία της παραπάνω διαδικασίας. Για παράδειγμα, ο συνταγματάρχης φον ντερ Χάυντε προτίμησε να οργανώσει στη μονάδα που διοικούσε ειδικό τμήμα συσκευασίας των αλεξιπτωτών, μη επιθυμώντας την άλογη σπατάλη της ενέργειας των ανδρών του σε τέτοιου τύπου δευτερεύοντα καθήκοντα.¹³⁷

Για να γίνει κάποιος αλεξιπτωτιστής όφειλε να πραγματοποιήσει έξι άλματα, κατά τη διάρκεια του πολέμου δε (το 1942) ένα εξ αυτών αποφασίστηκε να διεξάγεται τη νύχτα. Επιπρόσθετα, μόνο για τη συντήρησή του, ο κάθε άνδρας εκτελούσε έξι ακόμη άλματα ετησίως, αρχικά από αεροσκάφη Dornier 23 κι έπειτα από μεταγωγικά Junkers 52, βομβαρδιστικά Heinkel 111 ή ιταλικά αεροσκάφη. Κάθε επιχειρησιακό άλμα πραγματοποιούνταν από ύψος 120-90 μέτρων, ενώ τα εκπαιδευτικά από αρκετά μεγαλύτερο. Με βάση την ταχύτητα των Junkers 52 (ανώτατη έως 265 χιλιόμετρα/ώρα, μέση 180 χιλιόμετρα/ώρα), πιθανότατα μια ομάδα 12 αλεξιπτωτιστών εξερχόταν από το μεταγωγικό που την μετέφερε εντός μόλις επτά δευτερολέπτων.¹³⁸

Τα γερμανικά αλεξιπτώτα είχαν αρχικά διάμετρο 3,5 μέτρων και εμβαδόν 56 μ². Σε αντίθεση με άλλες ανάλογες βρετανικές ή αμερικανικές δυνάμεις, οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές δεν διέθεταν ιμάντες εξαρτήσεως ώμου για τον ομαλό έλεγχο της καθόδου, παρά ένα παχύ κορδόνι στην πλάτη κάθε άνδρα το οποίο τον συνέδεε με το αλεξιπτωτο. Έτσι, το μόνο που αυτός μπορούσε να κάνει για να ελέγξει την πτώση του, ήταν να εκτινάσσει ταυτόχρονα τα άνω και κάτω μέλη του. Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως εφεδρικό αλεξιπτωτο δεν διατιθόταν, ενώ το πρώτο ήταν στατικού ιμάντος.¹³⁹

Με αυτά τα δεδομένα, η προσγείωση των αλεξιπτωτιστών πραγματοποιούνταν ομαλά προς τα εμπρός. Για να συμβεί αυτό, έπρεπε να λάβει χώρα αναστροφή για την αποφυγή τυχόν κραδασμών και παράλληλα να χρησιμοποιούνται ελαστικές επιγονατίδες για την αποφυγή επιπόλαιων τραυματισμών. Καθώς η θύρα εξόδου των μεταγωγικών είχε εξαιρετικά περιορισμένη έκταση, ο αλεξιπτωτιστής αναγκαζόταν να εκτελέσει μια ιδιότυπη έξοδο εκτινασσόμενος οριζοντίως με τα χέρια τεντωμένα προς τα εμπρός. Έπειτα από κάθετη πτώση 30 περίπου μέτρων με ταχύτητα 3-5 μέτρων/δευτερόλεπτο, κατά την οποία αναπτυσσόταν ο θόλος, οι αλεξιπτωτιστές διασπείρονταν μέχρι την προσεδάφισή τους σε απόσταση 25-50 μέτρων μεταξύ τους. Αυτή ακριβώς ήταν η πλέον κρίσιμη χρονική στιγμή,

¹³⁷Μαστοράκος, στο ίδιο, σ. 20-22

¹³⁸Μαστοράκος, ό.π., Quarrie, Vuksic, στο ίδιο, σ. 23-26

¹³⁹Μαστοράκος, ό.π.

κατά την οποία η ομάδα έπρεπε να συντονιστεί, συχνά βαλλόμενη από εχθρικά πυρά και φέροντας αποκλειστικά τον ατομικό της οπλισμό. Αν οι άνδρες της πετύχαιναν να έρθουν γρήγορα σε επαφή οι πιθανότητες επιβίωσής τους αυξάνονταν σημαντικά, όσο όμως παρέμεναν απομονωμένοι αποτελούσαν εύκολη λεία για κάθε οργανωμένο αντίπαλο.¹⁴⁰

Μετά το 1940, νέοι τύποι γερμανικών αλεξιπτωτών έκαναν την εμφάνισή τους αντικαθιστώντας τον αρχικό RZ 1. Τα πλέον βελτιωμένα, τα RZ 36, τέθηκαν σε παραγωγή μόλις το 1943, έπειτα από τα διδάγματα της εκστρατείας κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Τα RZ 36 επέτρεπαν καλύτερο χειρισμό και έλεγχο της καθόδου, εκείνη όμως την περίοδο ο ρόλος του Σώματος είχε περιοριστεί σημαντικά. Παρότι λοιπόν έγινε ευρέως γνωστό έπειτα από τα τελευταία επιχειρησιακά άλματα της Βέρμαχτ στις Αρδέννες (1944), στην Κρήτη κανένα αλεξιπτωτο παρόμοιου τύπου δεν χρησιμοποιήθηκε, συνεπώς οι αλεξιπτωτιστές υπέφεραν από τραχείες προσεδάψεις και σοβαρά τραντάγματα κατά την κάθοδο.¹⁴¹

Στη μάχη της Κρήτης, οι περισσότεροι αλεξιπτωτιστές έφταναν στη γη δίχως τον κύριο οπλισμό τους. Στις τσέπες του χιτωνίου τους είχαν μόνο ένα πιστόλι Po8 ή P38, δύο γεμιστήρες και έως 8 χειροβομβίδες. Όσοι διέθετα αυτόματες αραβίδες MP 38 τις περνούσαν κάτω από τον περιφερειακό μιάντα της μέσης, μέσα σε πάνινη θήκη ή τις άφηναν εντελώς ακάλυπτες. Στη συντριπτική πλειοψηφία τους όμως, αμέσως μετά την προσεδάφισή τους, όφειλαν να αναζητήσουν τα ειδικά μεταλλικά κάνιστρα που έπεφταν παράλληλα από τα αεροσκάφη και περιείχαν τον οπλισμό τους. Προφανώς, η μέθοδος αυτή άφηνε τόσο εκτεθειμένους τους αλεξιπτωτιστές ώστε αυτοί βρίσκονταν στη δυσχερή θέση να μάχονται με ανύπαρκτη σχεδόν ισχύ πυρός. Μέχρι την ανεύρεση των κάνιστρων αρκετοί άνδρες είχαν σκοτωθεί και πολύτιμος χρόνος είχε χαθεί, επιτρέποντας στον αντίπαλο να ανασυνταχθεί ξεπερνώντας το αρχικό συναίσθημα του αιφνιδιασμού. Και σε αυτή την περίπτωση, τα οδυνηρά μαθήματα της μάχης της Κρήτης λειτούργησαν καταλυτικά: σταδιακά υιοθετήθηκε η ρίψη των αλεξιπτωτιστών μαζί με τον ατομικό τους εξοπλισμό. Έτσι, μετά το 1942 μόνο ο βαρύτερος οπλισμός συνέχιζε να ρίπτεται με μεταλλικά κιβώτια, ενώ τα ατομικά όπλα δένονταν από ένα κορδόνι στην εξάρτηση του κάθε άνδρα για να πέσει προς το έδαφος και όχι στο σώμα του ενόσον ο ίδιος θα βρισκόταν στον αέρα.¹⁴²

¹⁴⁰Μαστοράκος, *ό.π.*

¹⁴¹Stephen Bull, *Encyclopedia of Military Technology and Innovation*, Greenwood, Connecticut 2004, σ. 201

¹⁴²Μαστοράκος, *στο ίδιο*, σ. 20-22. Για τον εξοπλισμό των αλεξιπτωτιστών: Quarrie, Vuksic, *στο ίδιο*, σ. 27-42. Γενικότερα για τα όπλα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου: Chris Bishop, *The Encyclopedia of Weapons of World War II*, Sterling Publishing Company, Νέα Υόρκη 2002

Προπολεμικά, τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης του Σώματος ήταν εντυπωσιακά: τα γερμανικά αλεξιπτωτα άνοιξαν 100.000 περίπου φορές, ενώ μόλις 4 άτομα σκοτώθηκαν από ατυχήματα. Σταδιακά, ο φόβος της χρήσης του νέου αυτού όπλου ελαττώθηκε στα υψηλά κλιμάκια της ιεραρχίας, με αποτέλεσμα τη συγκρότηση 13 μεραρχιών αλεξιπτωτιστών έως το τέλος του πολέμου, παρότι δύο εξ αυτών (η 20η και η 21η) δεν συμμετείχαν ποτέ στις πολεμικές συγκρούσεις. Επίσης, η έλλειψη σε καύσιμα και αεροπορικά μέσα κατά τα τελευταία έτη του πολέμου είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση της εκπαίδευσης με άλματα, παρότι ο αριθμός αυτών που επιθυμούσαν να ενταχθούν στο Σώμα αυξανόταν διαρκώς. Παράλληλα, μετά την Κρήτη οι αεραποβατικές επιχειρήσεις έπαψαν πλήρως να λαμβάνουν χώρα σε ευρεία κλίμακα και, καθώς σταδιακά η κυριαρχία της Luftwaffe στον αέρα μειωνόταν, οι αλεξιπτωτιστές μετατράπηκαν σε επίλεκτες χερσαίες δυνάμεις. Παρά ταύτα, οι ικανότητές τους ουδέποτε αμφισβητήθηκαν.¹⁴³

Με αυτά τα δεδομένα, οι αλεξιπτωτιστές αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος στην επιχείρηση «Merkur». Με την ηγεσία να δίνεται σε έναν εκπρόσωπο του Στρατού Ξηράς (τον στρατηγό Λαιρ) και όχι τον Στούντεντ, το γερμανικό επιτελείο είχε στη διάθεσή του συνολικά 22.750 άνδρες, 1.370 αεροσκάφη και 70 περίπου πλωτά μέσα. Ο σχεδιασμός προέβλεπε την αρχική πτώση 10.000 περίπου αλεξιπτωτιστών και την μετέπειτα αποστολή αερομεταφερόμενων μονάδων ως ενισχύσεων. Γενικότερα, δημιουργήθηκαν τρεις μεγάλες ομάδες που ανέλαβαν μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή ως πεδίο δράσης. Στη Δύση, ο ομάδα «Κομήτης» (δηλαδή του Σύνταγμα Εφόδου Αλεξιπτωτιστών μείον μισό τάγμα) είχε ως αποστολή την κατάληψη του αεροδρομίου του Μάλεμε. Στο κέντρο, η ομάδα «Άρης» (κυρίως το 2ο και 3ο Σύνταγμα της 7ης Μεραρχίας Αλεξιπτωτιστών) έπρεπε να καταλάβει τα Χανιά, τη Σούδα, το Ρέθυμνο και το αεροδρόμιο του τελευταίου. Τέλος, στην Ανατολή, η ομάδα «Ωρίων» (1ο Σύνταγμα της 7ης Μεραρχίας Αλεξιπτωτιστών) όφειλε να καταλάβει τη μεγαλύτερη πόλη του νησιού, το Ηράκλειο.¹⁴⁴

Οι δυνάμεις αυτές θα εφορμούσαν σε δύο κύματα, με το πρώτο να επιτίθεται στο Μάλεμε και τα Χανιά, ενώ το δεύτερο να ακολουθεί οκτώ ώρες μετά δίνοντας έμφαση στον αγώνα εναντίον του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου. Τέλος, τα γερμανικά σχέδια προέβλεπαν την προσπάθεια ένωσης των δυνάμεών τους, ορισμένα εκ των οποίων επρόκειτο να ανατραπούν, όπως ήταν φυσικό, υπό το βάρος των εξελίξεων: για παράδειγμα, η ομάδα «Ωρίων» σχεδιαζόταν να επιδιώξει να έρθει σε επαφή με τις δυνάμεις που θα μάχονταν στο Ρέθυμνο, αφότου βέβαια καταλάμβανε το Ηράκλειο με το αεροδρόμιό του. Την πρώτη

143Μαστοράκος, ό.π., Chris McNab, στο ίδιο, σ. 356-362

144Η Μάχη της Κρήτης, 1993, σ. 33

κιάλας ημέρα προβλεπόταν η κατάληψη στρατηγικών σημείων σε Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο, ενώ τη δεύτερη η εκπόρθηση της Σούδας. Στο Μάλεμε, οι γερμανικές δυνάμεις θα ενισχύονταν από συναδέλφους τους οι οποίοι θα κατέφθαναν δια θαλάσσης.¹⁴⁵

Με τη Luftwaffe να συγκεντρώνεται στα αεροδρόμια του Ελληνικού, της Κορίνθου, των Μεγάρων, των Τοπολίων, του Δαδίου και της Τανάγρας, το σκηνικό της σύγκρουσης είχε ήδη στηθεί.¹⁴⁶

145 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 33-34, Beevor, *στο ίδιο*, σ. 42

146 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, *ό.π.*

3) ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Α. Η ΜΑΧΗ ΣΕ ΤΑΚΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Ο Φράνμπεργκ επιθεώρησε το Μάλεμε για τελευταία φορά στις 14 Μαΐου. Τότε -με αρκετή καθυστέρηση- ο Πάτικ του επέστησε την προσοχή στο γεγονός πως δεν είχε καλυφθεί η περιοχή της κοίτης του Ταυρωνίτη και η λοφοσειρά μεταξύ του ποταμού και των ελληνικών δυνάμεων που έδρευαν στο Καστέλι Κισσάμου. Ο ταξίαρχος πρότεινε να μεταφερθούν εκεί ελληνικές δυνάμεις, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν συνέβη λόγω του ότι απαιτούνταν εργασίες αρκετών ημερών και σημειώνονταν ελλείψεις σε σκαπτικά μέσα. Εξάλλου ο Φράνμπεργκ έδινε προτεραιότητα στο Ηράκλειο, ενώ δεν είχε πειστεί πλήρως ακόμη πως η επίθεση δεν θα διεξαγόταν από τη θάλασσα. Επρόκειτο για σοβαρότατο λάθος.¹⁴⁷

Σύμφωνα με τα γερμανικά σχέδια, το αεροδρόμιο του Μάλεμε έπρεπε να καταληφθεί την πρώτη ημέρα της μάχης από την ομάδα «Κομήτης» του υποστρατήγου Μάιντλ. Το τελευταίο ήταν ουσιαστικά ένα Σύνταγμα Εφόδου μειωμένο κατά δύο λόχους, το οποίο στη συνέχεια θα προέλαυνε ανατολικά. Τη δεύτερη ημέρα, μονάδες της 5ης Ορεινής Μεραρχίας όφειλαν να αποβιβαστούν -μεταξύ άλλων- στο Μάλεμε, για να ενισχύσουν τις ήδη μαχόμενες αερομεταφερόμενες δυνάμεις και να βοηθήσουν στην ολοκλήρωση της κατάληψης του νησιού.¹⁴⁸

Οι Γερμανοί ξεκίνησαν να βομβαρδίζουν τους κύριους στόχους τους στο νησί (αεροδρόμια Μάλεμε, Πηγής Ηρακλείου, Ρούσσων Ρεθύμνου, λιμάνια Σούδας, Ηρακλείου, πόλεις Χανίων, Ηρακλείου, Ρεθύμνου), στις 14 Μαΐου. Η επίθεση εναντίον του μεγαλύτερου ελληνικού νησιού έμελλε σύντομα να λάβει χώρα: «Στις 19 Μαΐου λάβαμε τις διαταγές μας για την επόμενη μέρα -μια ρίψη με αλεξίπτωτα στο νησί της Κρήτης (Υποθέσαμε ότι ένα τόσο μικρό νησί δεν θα αποτελούσε πρόβλημα για εμάς. Πόσο λάθος κάναμε: επρόκειτο να είναι μια τεράστια και αιματηρή αποστολή). Εκείνο το βράδυ συγκεντρωθήκαμε γύρω από μια τεράστια ελιά, ήπιαμε μπύρα και τραγουδήσαμε με τη συνοδεία της μπάντας του υπολοχαγού Μπύτενερ. Ήταν άραγε προαίσθημα το ότι δεν τραγουδήσαμε μόνο εύθυμα στρατιωτικά τραγούδια, αλλά και νοσταλγικά τραγούδια για το σπίτι; Για τους περισσότερους άνδρες θα ήταν το πρώτο τους άλμα με αλεξίπτωτο και μόνο λίγοι -όπως εγώ- γνώριζαν πως είναι πραγματικά ο θάνατος στη μάχη. Ίσως πολλοί συνειδητοποίησαν, ή είχαν

147 Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 160. Τελικά μια μικρή προσπάθεια απόβασης από τη θάλασσα πράγματι πραγματοποιήθηκε, καταποντιζόμενη πλήρως υπό το βάρος της ισχύος του Βασιλικού Ναυτικού. Νταϊνβιντ Α. Τόμας, *Κρήτη 1941: η μάχη στη θάλασσα*, Φλίππερ, Αθήνα 1973, σ. 181-182

148 Για τον συσχετισμό δυνάμεων, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 7-8

το προαίσθημα, ότι μπορεί να σκοτώνονταν. Κανένας δεν έκανε σχόλιο πάνω σε αυτό. Πολλοί όμως από αυτούς τους φίλους, τόσο φρέσκοι και νέοι και τόσο γεμάτοι αισιοδοξία, θα έπεφταν στη μάχη κατά τη διάρκεια των επόμενων ημερών». ¹⁴⁹ Τα λόγια αυτά ανήκουν στον αλεξιπτωτιστή Μάρτιν Πέπελ ο οποίος προσγειώθηκε στο τομέα του Ρεθύμνου, μα πιθανότατα απηχούν τις σκέψεις αρκετών συναδέλφων του, τουλάχιστον των πιο έμπειρων. Ορισμένοι εξ αυτών δεν θα κατάφερναν να κοιμηθούν εκείνη τη νύχτα, ενώ άλλοι θα επέλεγαν απλώς να μη σκέφτονται την επερχόμενη αποστολή τους.

Παρά όμως τα όποια προαισθήματα, η αυγή της 20ης Μαΐου ήλθε δίχως τίποτα να προμηνύει αυτό που θα ακολουθούσε. «Ήταν το συνηθισμένο ωραίο ηλιόλουστο πρωινό στην Κρήτη. Οι άνδρες μόλις είχαν σηκωθεί και προγευματίζαν, όταν άρχισε η αεροπορική επιδρομή. Φάνηκε λίγο πιο έντονη από τις προηγούμενες, λίγα περισσότερα αεροπλάνα, βομβαρδιστικά κάθετης εφόρμησης και καταδιωκτικά. Για να καταλάβετε, ο θόρυβος έμοιαζε σαν να περνούσαν χιλιάδες αεροπλάνα από πάνω την ίδια στιγμή. Βόμβες έπεφταν, τα Messerschmitt έβαλλαν με τα πυροβόλα τους και τα πολυβόλα τους από το ύψος των δένδρων - αυτό συνεχίστηκε για μια περίπου ώρα και μετά σταμάτησε ξαφνικά» είπε ο Νεοζηλανδός ταγματάρχης Πηρτ. ¹⁵⁰ Σε ανάλογες αναφορές προβαίνει το ημερολόγιο του 22ου Τάγματος: επρόκειτο για μια συνηθισμένη καλοκαιρινή ημέρα, δίχως σύννεφα ή ανέμους, με αρκετά καλή ορατότητα. ¹⁵¹

Την ημέρα εκείνη, οι βομβαρδισμοί έδωσαν τη θέση τους στο αεραποβατικό σκέλος της επιχείρησης. Ιδιαίτερα, το Μάλεμε και η πόλη των Χανίων άρχισαν να βομβαρδίζονται περί τις 6:30 το πρωί από σμήνη του VIII Αεροπορικού Σώματος της Γερμανικής Πολεμικής Αεροπορίας. Παρότι αρχικά οι υπερασπιστές του αεροδρομίου συνέχισαν να παίρνουν το πρωινό τους δίχως ανησυχία, η εντεινόμενη σφοδρότητα των βομβαρδισμών δεν άργησε να διαφανεί: πρώην στρατιώτες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου που είχαν βρεθεί σε φονικές συγκρούσεις όπως αυτή του Σομ, ομολογούσαν σύμφωνα με τις συμμαχικές Αρχές πως θα προτιμούσαν να βρίσκονται εκεί παρά στο Μάλεμε. ¹⁵² Στις 8:15 η Ομάδα «Κομήτης» προσέβαλε για πρώτη φορά τις θέσεις της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας στο Μάλεμε ¹⁵³. Ο αγώνας προμηνυόταν σκληρός.

149 Martin Poppel, *στο ίδιο*, σ. 60-61

150 Δημήτρης Γεδεών, «Μνήμες Μάχης», στο: Συλλογικό, *Μάχη της Κρήτης. Η πύρρειος νίκη των Γερμανών αλεξιπτωτιστών*, Περισκόπιο, Αθήνα 2002, σ. 95

151 ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, σ. 24

152 ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, σ. 24, ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 34

153 *Η Μάχη της Κρήτης*, στο: Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας, ΔΙΣ, Αθήνα 1981, σ. 13, Cody, *στο ίδιο*, σ. 137-138

Για τον φον ντερ Χάυντε, αλεξιπτωτιστή που έπεσε κοντά στο Μάλεμε, η κατάσταση ήταν πρωτόγνωρη: «Το αίσθημα μετά την προσγείωση είναι τελείως διαφορετικό από εκείνο που νιώθει ένας απλός στρατιώτης. Επειδή ο απλός στρατιώτης εισέρχεται σταδιακά στη μάχη, ενώ ο αλεξιπτωτιστής πηγαίνει από την ειρήνη στη μάχη μέσα σε ένα λεπτό. Επίσης ο απλός στρατιώτης έχει μια γραμμή μετώπου και ξέρει πού είναι ο εχθρός. Ο αλεξιπτωτιστής έχει τον εχθρό παντού και ειδικά στην Κρήτη, γιατί στην Κρήτη δεν είχε μόνο τους στρατιώτες του εχθρού εναντίον του, αλλά ολόκληρο τον πληθυσμό».¹⁵⁴

Όλη η 20η Μαΐου πέρασε με τους δύο αντιπάλους να συγκρούονται με αξιοσημείωτη αγριότητα. Οι Νεοζηλανδοί στρατιώτες γνώριζαν εξ αρχής πως η προσπάθειά τους θα ήταν δύσκολη, καθώς έπρεπε να αντιμετωπίσουν με υποδεέστερα σαφώς μέσα μια από τις πλέον πειθαρχημένες στρατιωτικές μονάδες της εποχής. Αυτό που δεν ήξεραν ήταν πως η μνημειώδης προσπάθειά τους θα χαρακτηριζόταν αργότερα ως η πλέον επική στην ιστορία της χώρας τους. Σύμφωνα με τους εθνικούς τους ιστοριογράφους, με υψηλό αίσθημα καθήκοντος οι ιθαγενείς Μαόρι νεοσύλλεκτοι ύψωσαν το ανάστημά τους απέναντι στους φημισμένους αλεξιπτωτιστές του πτεράρχου Στούντεντ.¹⁵⁵

Αρχικά, το 22ο Νεοζηλανδικό Τάγμα εντόπισε δύο ομάδες αλεξιπτωτιστών συνολικής δύναμης 400-600 ανδρών: μία στο χωριό Μάλεμε και μία άλλη μεταξύ Βλαχερωνίτισσας και Ξαμουδοχωρίου. Η πρώτη εκκαθαρίστηκε μερικώς με σχετική ευκολία, η δεύτερη όμως έμελλε να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα όντας συγκεντρωμένη κυρίως κατά μήκος του Ταυρωνίτη. Η πίεση εις βάρος των Νεοζηλανδών εντάθηκε μετά τις 9:30, όταν κατέφτασαν νέες αερομεταφερόμενες δυνάμεις της Βέρμαχτ¹⁵⁶

Από την πλευρά τους, οι Γερμανοί βρέθηκαν μπροστά σε μία πολύ δύσκολη κατάσταση. Το III Τάγμα Αλεξιπτωτιστών για παράδειγμα δέχθηκε οπωσδήποτε ένα καίριο χτύπημα. Ο διοικητής του σκοτώθηκε στον αέρα και οι άνδρες του καταποντίστηκαν. Εντός λίγων λεπτών 400 από τα 600 μέλη του τάγματος έπεσαν νεκροί, 100 εκ των οποίων ως θύματα ενός μόλις λόχου των 60 ανδρών. Σύμφωνα με κάποιες πηγές μάλιστα, ο διοικητής του 23ου Νεοζηλανδικού Τάγματος σκότωσε μόνος του πέντε αντιπάλους του. Όσοι κατάφεραν να γλιτώσουν κινήθηκαν με μεγάλη δυσκολία δυτικά, προσπαθώντας να ενωθούν με το IV Τάγμα. Τη νεοζηλανδική άμυνα ευνόησαν δύο παράγοντες: από τη μία πλευρά τα

¹⁵⁴Γεδεών, *στο ίδιο*, σ. 94

¹⁵⁵Για τα πρώτα στάδια της μάχης όπως τα βίωσαν τα δύο νεοζηλανδικά τάγματα: Jim Henderson, 22 *Battalion*, War History Branch, Wellington 1958, σ. 67-69 και J. F. Cody, 28 *(Maori) Battalion*, War History Branch, Wellington 1956, σ. 90-92

¹⁵⁶ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, σ. 29-30

ανοδικά ρεύματα του αέρα μείωναν σημαντικά την ταχύτητα καθόδου των αλεξιπτωτιστών, ενώ από την άλλη η ρίψη του γερμανικού οπλισμού μέσα σε κιβώτια καθιστούσε δυσχερή την προσέγγιση των τελευταίων τη στιγμή που τα συμμαχικά πυρά ήταν καταιγιστικά. Ιδίως τα πρώτα δέκα λεπτά που ακολούθησαν τη ρίψη των αλεξιπτωτιστών θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν περισσότερο ως σφαγή παρά ως μάχη¹⁵⁷

Η μαζική ρίψη των γερμανικών εφοδίων αποτέλεσε εύκολη λεία για τους Έλληνες άτακτους που έσπευσαν να λάβουν μέρος στη σύγκρουση με ό,τι οπλισμό είχαν στη διάθεσή τους. Ένας εξ αυτών, ο Γιάννης Δανασάκης από τις Ποταμιές Πεδιάδος ανακάλεσε σχετικά: «Εκεία ήτανε διάσπαρτος ο κόσμος από αλεξίπτωτα και χιλιάδες διάφορα είδη. Μοτοσυκλέτες, εργαλεία μηχανικών, κλειδιά, πένσες, μυστήρια, δραπάνια, ψαλίδια, κούτες ολόκληρες με τσιγάρα, με ψωμί πακεταρισμένο. Χιλιάδες εφόδια. Διεσπαρμένος ο κάμπος εκεία στσι Γούβες. Στην περιοχή δηλαδή που εγύρισα εγώ σου λέω δεν μπορούσες να πορπατήξεις απ' τ' αλεξίπτωτα κι από τα είδη που 'χανε ρίξει τ' αλεξίπτωτα, με τα είδη που 'χανε ρίξει οι Γερμανοί. Ό,τι σκεφτείς μπορούσες να βρεις εκεία πέρα. Δηλαδή, αν ήτανε σήμερα, εγώ θα 'χα πάρει και μοτοσυκλέτα. Δεν κάτεχα 'γω τοτεσάς να καβαλικέψω μοτοσυκλέτα. Τα ταχυβόλα αυτά τα Στάγιερ, πολυβόλα. Είχενε και εφεδρικό, σφαίρες. Ολόκληρα κιβώτια. Αλλά ποιος; Τί ήξερα, να πούμε, τοτεσάς παιδί δεκαέξι χρονώ, που είχε ξεκινήσει από τσι Ποταμιές κι επήγαινε να πάει στον πόλεμο;»¹⁵⁸.

Σε αντίθεση με ό,τι συνέβη σε δεκάδες άλλα σημεία του νησιού, στο Μάλεμε οι συγκρούσεις διεξήχθησαν αποκλειστικά μεταξύ τακτικών δυνάμεων, δίχως την εμπλοκή ντόπιων. Αντίθετα, οι τελευταίοι συμμετείχαν σε μάχες κοντά στο γειτονικό -σε απόσταση 2,4 χιλιομέτρων- Κοντομαρί, υφιστάμενοι σχεδόν άμεσα τα πρώτα αντίποινα των Γερμανών.¹⁵⁹

Δεν έλειψαν βέβαια τα τραγικά λάθη της συμμαχικής πλευράς. Καταρχήν τα γερμανικά ανεμοπλάνα δεν δέχθηκαν ποτέ τα αντιαεροπορικά πυρά της RAF και του Βρετανικού Ναυτικού που ήταν εγκατεστημένα στο Μάλεμε. Οι πυροβολητές ανέμεναν μάταια τη σχετική διαταγή από τα Χανιά. Σε ένα τέτοιο περιστατικό αναφέρθηκε ο Άρνολντ Χάμοντ, στρατιώτης του 18ου Νεοζηλανδικού Τάγματος: «Είχαμε ένα κρυφό προαίσθημα όταν σταμάτησε ο αεροπορικός βομβαρδισμός. Μετά, πάνω από τον εφεδρικό χώρο, μας φάνηκε

157ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 37-38, Ρίχτερ, στο *ίδιο*, σ. 166-167, Beevor, στο *ίδιο*, σ. 58-59

158Αντώνης Σανουδάκης, Γιάννη Δανασάκη. *Στη Μάχη της Κρήτης και στον ΕΛΑΣ*, Δήμος Χερσονήσου - Πολιτιστικός Σύλλογος Ποταμιών, Ηράκλειο 2004, σ. 45-46

159Μανώλης Πέπονας, «Τα Πρώτα αντίποινα των Γερμανών στην Κρήτη. Πλακάλωνα, Κοντομαρί, Κάνδανος (1941)», στο: *Στρατιωτική Ιστορία*, τεύχος 244, Μάιος 2017

να έρχεται προς εμάς ένα σμήνος ανεμόπτερων. Βλέπαμε επίσης τα μεταφορικά Junkers να ρίχνουν αλεξιπτωτιστές. Δυστυχώς, σκέφτομαι εκ των υστέρων, είχαμε διαταγή να μη βάλουμε εκτός αν δεχόμαστε άμεση επίθεση. Θα μπορούσαμε να προσβάλουμε αποτελεσματικά τα ανεμόπτερα με πυρά τυφεκίων».¹⁶⁰

Επιπρόσθετα, οι άνδρες του Βρετανικού Ναυτικού ή της Αεροπορίας, παρότι βρίσκονταν στο εν λόγω αεροδρόμιο, δεν είχαν τεθεί υπό τη διοίκηση του εκεί 22ου Νεοζηλανδικού Τάγματος, δημιουργώντας έτσι ένα τεράστιο πρόβλημα συνεννόησης. Τέλος, εξίσου χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως, λόγω του φόβου για πιθανές παράπλευρες απώλειες, οι νάρκες που τοποθετήθηκαν μπροστά στις νεοζηλανδικές θέσεις δεν ενεργοποιήθηκαν έπειτα από σχετική διαταγή της διοίκησης, ενώ η RAF απαγόρευσε στο 22ο Τάγμα να ανοίξει χαρακώματα στο στρατόπεδό της, νοτιοδυτικά του αεροδρομίου. Όπως αποδείχθηκε, επρόκειτο για το πλέον ευάλωτο σημείο της συμμαχικής διάταξης.¹⁶¹

Παρά ταύτα, ο Ντόναλντ Χάντον, ένας υπολοχαγός του 22ου Τάγματος, αναφέρει στη συνέντευξή του για την αντίσταση που προέβαλλε ο ίδιος και η μονάδα του στους εισβολείς: «Είχαμε αρκετά τυφέκια και λίγα πυροβόλα. Δεν νομίζω πως ήταν των 25 λιβρών, έχω την εντύπωση πως ήταν παλιά γαλλικά όπλα που οι άνδρες του πυροβολικού μας επισκεύασαν και έκαναν να δουλέψουν και να ρίχνουν συνεχώς οβίδες για να αποτρέψουν τους Ούνους από το να προσγειωθούν. Τα ουνικά αεροπλάνα πετούσαν τριγύρω όλη την ώρα. Δεν προσπάθησαν [αρχικά] να προσγειωθούν. Είδαν πως αυτό δεν ήταν ασφαλές, συνεπώς έπρεπε να φύγουν ξανά. Δεν ήταν πολύ αργά το απόγευμα που τα πρώτα γερμανικά αεροπλάνα άρχισαν να έρχονται προσπαθώντας να προσγειωθούν. Ήταν η σειρά μου να επανδρώσω ένα οπλοπολυβόλο Browning, το οποίο είχαμε πάρει από ένα Hurricane που είχε καταρριφθεί. Το αποθέσαμε σε κάτι που έμοιαζε με τρίποδο. Το πρώτο γερμανικό αεροπλάνο ήρθε και επρόκειτο να προσγειωθεί, οπότε το πυροβόλησα με το Browning και καταρρίφθηκε λίγο πιο πέρα. Αυτό ήταν πολύ ικανοποιητικό. Τα υπόλοιπα [γερμανικά αεροπλάνα] γύρισαν και πέταξαν μακριά».¹⁶²

Οι μάχες ήταν εξαιρετικά άγριες. Δεν ήταν λίγες οι φορές κατά τις οποίες η απόσταση των αντιπάλων δεν υπερέβαινε τα 20 μέτρα, οπότε αρκετά συχνά Νεοζηλανδοί και Γερμανοί στρατιώτες έφταναν σε σημείο να πολεμούν σώμα με σώμα.¹⁶³ Για αρκετούς, οι κινήσεις δεν

¹⁶⁰Γεδεών, *στο ίδιο*, σ. 95

¹⁶¹Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 171-173

¹⁶²“Haddon Donald describes defending Maleme airfield, Crete”, URL: <https://nzhistory.govt.nz/media/sound/donald-haddon-interview>, (Ministry for Culture and Heritage), updated 26-Jul-2017

¹⁶³ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 39

ήταν μηχανικές. Ο εχθρός συχνά αποκτούσε ονοματεπώνυμο, ιδίως όταν συλλαμβανόταν ή έπεφτε νεκρός. Όπως μαρτυρά ο Κένεθ Φορμπς-Φώκνερ του 22ου Νεοζηλανδικού Τάγματος: «Πυροβόλησα έναν Γερμανό στα 25 μέτρα και αναστατώθηκα πολύ όταν βρήκα στο βιβλιάριό του μια φωτογραφία της γυναίκας του και δύο μικρών παιδιών. Η δράση ήταν πολύ έντονη όλη την ημέρα με συνεχείς επιθέσεις από βομβαρδιστικά κάθετης εφόρμησης και πυρά πολυβόλων. Έχασα τη μισή μου ομάδα». ¹⁶⁴ Καθώς μάλιστα η ώρα περνούσε και οι απώλειες αυξάνονταν γεωμετρικά, παρόμοια περιστατικά λάμβαναν χώρα διαρκώς.

Στο 23ο Τάγμα, ο δεκανέας Άλφρεντ Χυλμ κατάφερε να σκοτώσει συνολικά 33 Γερμανούς σκοπευτές κατά τη διάρκεια της μάχης. Παρότι τιμήθηκε με το ανώτατο στρατιωτικό παράσημο Victoria Cross, νεώτερες έρευνες αποδεικνύουν πως οι επιτυχίες του οφείλονται κυρίως σε παραβιάσεις του πολεμικού δικαίου. Συγκεκριμένα, ο Νεοζηλανδός υπαξιωματικός μεταμφιεζόταν σε Γερμανό αλεξιπτωτιστή και αναμιγνυόταν σε μικρές ομάδες των ανυποψίαστων αντιπάλων του, βάλλοντας έπειτα εναντίον τους. ¹⁶⁵ Αντίθετα, ο συνάδελφός του, ανθυπολοχαγός Τσάρλς Άπχαμ, κέρδισε τον έτερο Σταυρό της Βικτωρίας λόγω των παρακινδυνευμένων του ενεργειών, οι οποίες λίγο έλειψαν από το να οδηγήσουν στην αιχμαλωσία του. ¹⁶⁶ Αμφότεροι οι παραπάνω Νεοζηλανδοί έλαβαν σπουδαίες τιμές στην πατρίδα τους, ενισχύοντας το μεταποικιακό εθνικό αφήγημα μέσω των ηρωικών τους ενεργειών. Καθώς δηλαδή η χώρα τους αναζητούσε τη νέα της θέση στο ευρύτερο περιβάλλον των μεταβαλλόμενων διεθνών σχέσεων, όφειλε να ανακαλύψει και να προβάλλει τους εθνικούς της ήρωες.

Παρά τις προσπάθειές τους λοιπόν, οι γερμανικές δυνάμεις απέτυχαν αρχικά να καταλάβουν το αεροδρόμιο του Μάλεμε και το ζωτικής σημασίας ύψωμα 107. Ο φόρος αίματος που κλήθηκαν να πληρώσουν ήταν εξαιρετικά υψηλός: οι διοικητές των I και III Ταγμάτων και ολόκληρο σχεδόν το επιτελείο του III Τάγματος είχαν πέσει νεκροί. Ο ίδιος ο ηγέτης της επίθεσης, ο διοικητής του Συντάγματος Εφόδου, Μάιντλ, είχε τραυματιστεί βαριά. Το μόνο που είχαν καταφέρει οι Γερμανοί ήταν η δημιουργία ενός μικρού προγεφυρώματος στα ανατολικά του Ταυρωνίτη, το οποίο επρόκειτο να προσπαθήσουν να προωθήσουν προς το ύψωμα 107. ¹⁶⁷ Η κύρια επίθεση εναντίον του αεροδρομίου

¹⁶⁴Γεδεών, *στο ίδιο*, σ. 95

¹⁶⁵Για τις πρόσφατα διατυπωμένες αιτιάσεις κατά του Χυλμ, βλ.: Paul Chapman, 'VC winner branded a war criminal', URL: <https://www.telegraph.co.uk/expat/expatfeedback/4199680/VC-winner-branded-a-war-criminal.html>. Η διαταγή παρασημοφόρησής του στο: London Gazette, 14 October 1941, σ. 5936

¹⁶⁶London Gazette, 14 October 1941, σ. 5935

¹⁶⁷ΔΙΣ, 18/51/A4, σ. 38, Beavor, *στο ίδιο*, σ. 58-59

πραγματοποιήθηκε ακριβώς από την πλευρά του ανοχύρωτου στρατοπέδου της RAF, το οποίο δεν βρισκόταν υπό την ευθύνη του 22ου Τάγματος.¹⁶⁸

Κι ενώ οι Νεοζηλανδοί στρατιώτες είχαν διατηρήσει με αυταπάρνηση τις θέσεις τους παρά την πίεση, επρόκειτο να διαπραχθεί το ίσως σημαντικότερο λάθος της συμμαχικής ηγεσίας κατά τη διεξαγωγή της μάχης. Τη νύχτα, με τη γερμανική ορμή μάλιστα να έχει καταλαγιάσει λόγω των τεράστιων απωλειών, το 22ο Νεοζηλανδικό Τάγμα που αμυνόταν στο αεροδρόμιο του Μάλεμε αποφάσισε να ενεργήσει σύμπτυξη.¹⁶⁹ Η επίσημη αιτιολογία ήταν πως διαφορετικά θα αποκοπτόταν από την υπόλοιπη ταξιαρχία.¹⁷⁰

Η κακή συνεννόηση των μονάδων, η οποία υπογραμμίστηκε από τη μη εκδήλωση αντεπίθεσης εκ μέρους της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας, ήταν πιθανότατα η κύρια αιτία αυτής της ενέργειας. Ο διοικητής της ταξιαρχίας, Χάργκεστ, και η υπόλοιπη ηγεσία της μάλιστα, μην αναγνωρίζοντας προφανώς την κρισιμότητα αυτής της απόφασης, δεν έσπευσαν να απαγορεύσουν τη σχεδιαζόμενη σύμπτυξη.¹⁷¹ Οπωσδήποτε, παρά τις ευθύνες των κατωτέρων του οι οποίοι έλαβαν τη λανθασμένη απόφαση, ο Χάργκεστ ήταν ο κύριος υπεύθυνος της μετέπειτα δυσμενούς κατάστασης. Η εγκατάλειψη του αεροδρομίου και του υψώματος 107, προκλήθηκε συνεπώς από μια άλογη εκτίμηση που εκμηδένισε τα αποτελέσματα της λυσσαλέας αντίστασης που προέβαλλαν οι Νεοζηλανδοί οπλίτες.

Και σε εκείνο το σημείο, με τους Γερμανούς να εισέρχονται ανενόχλητοι στο αεροδρόμιο, τα προβλήματα λόγω της δομής της Creforce δεν άργησαν να διαφανούν. Για παράδειγμα, παρότι το Βρετανικό Ναυτικό είχε εγκαταστήσει στο ύψωμα του Αγίου Ιωάννη μια επάκτια πυροβολαρχία με σκοπό να αποτρέψει ενδεχόμενη απόβαση από τη θάλασσα, εκείνη δεν στράφηκε κατά του διαδρόμου προσγειώσεως αν και η απόσταση του υψώματος από το αεροδρόμιο ήταν μικρότερη των 20 χιλιομέτρων. Ακόμη κι όταν οι χειριστές των πυροβόλων ζήτησαν να τους επιτραπεί ένας τέτοιος βομβαρδισμός, η ηγεσία της Creforce απάντησε πως τα καθήκοντά τους περιορίζονταν αυστηρά στην αποτροπή μιας αμφίβιας γερμανικής επιχείρησης.¹⁷²

Ο Βρετανός πρωθυπουργός, Ουίνστον Τσώρτσιλ, κατέγραψε μέσα σε λίγες γραμμές την πτώση του Μάλεμε στα απομνημονεύματά του: «Στο Μάλεμε ο κύριος όγκος του

¹⁶⁸Ewert, *στο ίδιο*, σ. 274

¹⁶⁹ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, σ. 36-40, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1981, σ. 13, Beevor, *στο ίδιο*, σ. 78, Henderson, *στο ίδιο*, σ. 97

¹⁷⁰ΔΙΣ, I8/51/A4, σ. 47

¹⁷¹Henderson, *στο ίδιο*, σ. 100

¹⁷²Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 216

αντιαεροπορικού πυροβολικού μας τέθηκε πρακτικά εξαρχής εκτός δράσης. Πριν τελειώσει ο βομβαρδισμός, ανεμοπλάνα άρχισαν να προσγειώνονται δυτικά του αεροδρομίου. Όπου εντοπίστηκαν στρατεύματά μας υποσκελίστηκαν από τον τρομερό βομβαρδισμό. Οι αντεπιθέσεις ήταν αδύνατες υπό το φως της μέρας. Ανεμοπλάνα ή αεροσκάφη μεταφοράς στρατιωτών προσγειώθηκαν ή κατέπεσαν στις παραλίες και τους θάμνους ή στο γεμάτο φλόγες αεροδρόμιο. Συνολικά, γύρω και μεταξύ Μάλεμε-Χανίων πάνω από 5.000 Γερμανοί έφτασαν στη γη την πρώτη ημέρα. Υπέστησαν πολύ βαριές απώλειες από τους πυροβολισμούς και τις άγριες μάχες σώμα με σώμα με τους Νεοζηλανδούς. Στο τέλος της ημέρας είχαμε ακόμη στην κατοχή μας το αεροδρόμιο, αλλά εκείνο το βράδυ οι λίγοι που απέμειναν από το τάγμα αναδιπλώθηκαν αναζητώντας υποστήριξη».¹⁷³

Μέχρι σήμερα η απόφαση του Νεοζηλανδού διοικητή Άντριου περί απόσυρσης του 22ου Τάγματός του εγείρει αρκετά ερωτηματικά. Στο ημερολόγιο της μονάδας καταγράφονται συνολικά 11 λόγοι, οι οποίοι καθιστούσαν επιτακτική την εγκατάλειψη του Μάλεμε. Μεταξύ άλλων τονίζεται πως το τάγμα όφειλε να καλύψει μια ευρεία έκταση με λίγους (συγκεκριμένα 500) άνδρες δίχως επαρκή μέσα, διαλυμένο δίκτυο επικοινωνιών και τη Luftwaffe να μην έχει αντίπαλο στον αέρα. Το πλέον όμως ενδιαφέρον σημείο της εν λόγω καταγραφής είναι η καταγγελία της «διοικητικής πολλαπλότητας εντός της περιοχής». Αναφέρεται μάλιστα ρητά πως η αυτονομία διοίκησης της RAF, του Βασιλικού Ναυτικού και των άλλων υπηρεσιών δημιούργησε τεράστια κενά στη διάταξη, καθώς οι Νεοζηλανδοί αξιωματικοί όφειλαν να υπερασπιστούν τις περιοχές τους χωρίς να μπορούν να διατάξουν άνδρες άλλων μονάδων ή έστω να συνεννοηθούν με τους διοικητές τους δίχως χρονοτριβές.¹⁷⁴

Οπωσδήποτε, όπως πολλάκις αναφέρθηκε, η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των συμμαχικών μονάδων προκάλεσε αρκετά προβλήματα.¹⁷⁵ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Άντριου αδυνατούσε να ενημερωθεί για την ακριβή κατάσταση του 3ου, του 4ου και του Λόχου Διοικήσεώς του. Έτσι, ζήτησε ενισχύσεις δίχως όμως να λάβει κάποια συγκεκριμένη απάντηση.¹⁷⁶ Καθώς η ώρα περνούσε, ο κίνδυνος περικύκλωσης από το II Τάγμα Αλεξιπτωτιστών φάνταζε εμφανής και, αν κάτι τέτοιο συνέβαινε, οι άνδρες του θα διέτρεχαν

¹⁷³Sir Winston Churchill, *στο ίδιο*, σ. 444

¹⁷⁴ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, σ. 41-43

¹⁷⁵Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από τον επίσημο ιστορικό του 22ου Τάγματος: Henderson, *στο ίδιο*, σ. 89

¹⁷⁶Όπως αναφέρεται στην επίσημη ιστορία του 22ου Τάγματος, η μη ενίσχυση του προκάλεσε τεράστια πτώση του ηθικού. Εξουθενωμένοι άνδρες του αισθάνθηκαν αβοήθητοι, πράγμα που επηρέασε καθοριστικά τις αποφάσεις του διοικητή τους. Βλ.: Henderson, *στο ίδιο*, σ. 94

άμεσο κίνδυνο. Πιθανότατα, σε περίπτωση που το σύστημα επικοινωνιών ήταν καλύτερο, ο Νεοζηλανδός διοικητής θα μπορούσε να κατανοήσει πως ο 3ος Λόχος του κυριαρχούσε στο ανατολικό τμήμα του διαδρόμου προσγειώσεως, όπως επίσης ότι ο 4ος Λόχος δεν είχε διαλυθεί πλήρως. Δίχως αυτά τα δεδομένα προέβη σε μια σειρά λανθασμένων εκτιμήσεων που επέφεραν τελικά την υποχώρησή του προς τις θέσεις του 23ου Νεοζηλανδικού Τάγματος.¹⁷⁷

Την ίδια ημέρα, κι ενώ το 1ο Ελληνικό Σύνταγμα Πεζικού αμύνθηκε επιτυχώς στο Καστέλι και οι άνδρες της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων μάχονταν με ελάχιστα εφόδια στη χερσόνησο Ροδωπού, το 1ο κλιμάκιο της ομάδας «Άρης» διενέργησε απόβαση στην κοιλάδα της Αγυιάς. Η 10η και η 4η Νεοζηλανδικές Ταξιαρχίες, αμυνόμενες με κάθε μέσο πέτυχαν -μετά την αποστολή ενισχύσεων προς την τελευταία- να εκκαθαρίσουν την πλειοψηφία των εχθρών που είχαν προσγειωθεί στη ζώνη ευθύνης τους, με εξαίρεση έναν γερμανικό θύλακα στην περιοχή των φυλακών της Αγυιάς.¹⁷⁸

Τη δεύτερη ημέρα της μάχης, τα πρώτα αποτελέσματα άρχισαν να γίνονται ορατά για τις ηγεσίες των αντιμαχόμενων. Ενώ όμως ο Στούντεντ κατανόησε πως έπρεπε να ενισχυθούν οι προσπάθειες των ανδρών του στο Μάλεμε, ο Φράυμπεργκ φαίνεται πως δεν είχε ενημερωθεί πλήρως για τις λανθασμένες ενέργειες των υφισταμένων του. Μόλις στις 2:00 της 21ης Μαΐου ο διοικητής της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας πληροφορήθηκε την εγκατάλειψη των θέσεων του 22ου Τάγματος. Έπειτα, επιδεικνύοντας ακατανόητη αναποφασιστικότητα και ολιγωρία, ζήτησε τη γνώμη των κατωτέρων του διοικητών. Συνεχίζοντας να χρονοτριβούν, οι Νεοζηλανδοί αξιωματικοί άφησαν σχεδόν ολόκληρη τη μέρα της 21ης Μαΐου να περάσει ανεκμετάλλευτη.¹⁷⁹

Αργότερα, ο Στούντεντ σχολίασε: «Αποφάσισα να χρησιμοποιήσω τον κύριο όγκο της εφεδρείας των αλεξιπτωτιστών που είχα ακόμη στη διάθεσή μου, για την τελική κατάληψη του αεροδρομίου του Μάλεμε. Αν ο εχθρός είχε διενεργήσει μια οργανωμένη αντεπίθεση κατά τη διάρκεια της νύχτα ή το πρωί της 21ης Μαΐου, θα πετύχαινε πιθανότατα να απωθούσε τα άκρως σφυροκοπημένα και εξουθενωμένα απομεινάρια του Συντάγματος

177 Ρίχτερ, στο ίδιο, σ. 183. Στο συμπέρασμα πως η έλλειψη επικοινωνιών ήταν ο κύριος παράγοντας της πτώσης του Μάλεμε καταλήγει και ο Μπήβορ: βλ. Beevor, στο ίδιο, σ. 76. Επίσης, ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, σ. 42

178 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1981, σ. 15

179 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 74

Εφόδου -ειδικά καθώς αυτά εμποδίζονταν άσχημα από την έλλειψη πυρομαχικών. Αλλά οι Νεοζηλανδοί πραγματοποίησαν μόνο μεμονωμένες αντεπιθέσεις».¹⁸⁰

Οι Γερμανοί αντίθετα από τους αντιπάλους τους λοιπόν, συνέχισαν να ενισχύονται. Όπως αναφέρουν οι νεοζηλανδικές πηγές, τα αεροσκάφη της Luftwaffe προσγειώνονταν το ένα μετά το άλλο με ταχείς ρυθμούς «εις τρόπον ώστε να αποτελούν πλέον κανονικόν πορθμείον». Κάθε τρία περίπου λεπτά ένα νέο μεταγωγικό αεροπλάνο εμφανιζόταν στους αιθέρες, έτοιμο να μεταφέρει νέες δυνάμεις προς το καταλελειμμένο αεροδρόμιο.¹⁸¹ Επιπρόσθετα, στις 8:00, δυόμιση λόχοι αλεξιπτωτιστών έπεσαν δυτικά του Ταυρωνίτη ποταμού, ενώ την ίδια στιγμή ο συνταγματάρχης Ρίνγκελ αντικατέστησε τον σοβαρά τραυματία υποστράτηγο Μάιντλ και ο 4ος Αεροπορικός Στόλος έλαβε νέες εντολές για τη συνέχεια των επιχειρήσεων.¹⁸²

Ο Τζούλιους Άλφρεντ Ρίνγκελ υπήρξε ένας από τους πιο έμπειρους αξιωματικούς της Βέρμαχτ. Γεννημένος στην Αυστρία το 1889, εισήχθη στη Στρατιωτική Ακαδημία της Βιέννης το 1905. Στο Α' Παγκόσμιο Πόλεμο πολέμησε στη Γαλικία και τις Ιταλικές Άλπεις, αιχμαλωτίστηκε δε μετά την παράδοση των Κεντρικών Δυνάμεων το 1918. Μετά την απελευθέρωσή του κατατάχθηκε στο στρατό της νεοπαγούς Αυστρίας, φθάνοντας το βαθμό του ταγματάρχη το 1930. Υποστηρικτής του εθνικοσοσιαλισμού και της ένωσης της Αυστρίας με τη Γερμανία, δέχθηκε με ενθουσιασμό να καταταχθεί στο στρατό των ναζί κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πολεμώντας στα Βαλκάνια, τιμήθηκε με το σταυρό των Ιπποτών του Σιδηρού Σταυρού στις 13 Ιουνίου 1941. Στη συνέχεια, έδρασε εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης και της Ιταλίας, φθάνοντας το βαθμό του στρατηγού. Η σταδιοδρομία του χαρακτηρίστηκε από εξαιρετικά ευφυείς κινήσεις, επίσης όμως από μια σειρά εγκλημάτων πολέμου για τα οποία δεν κλήθηκε ποτέ να λογοδοτήσει. Ήταν ο πρώτος που διέταξε την εκτέλεση αντιποίνων εναντίον αμάχων στην Κρήτη. Πέθανε το 1967, σε ηλικία 77 ετών.¹⁸³

Οι γερμανικές ενισχύσεις διατάχθηκαν να κινηθούν προς το ύψωμα 107 και τα χωριά Μάλεμε και Πύργος, τα οποία κατελήφθησαν μέχρι το μεσημέρι της ίδιας ημέρας. Το σημαντικότερο όμως ήταν η άφιξη του II/100 Τάγματος της 5ης Ορεινής Μεραρχίας στο αεροδρόμιο του Μάλεμε, παρά τον καταιγισμό πυρών που δέχθηκαν από το νεοζηλανδικό

¹⁸⁰Thompson, *στο ίδιο*, σ. 248

¹⁸¹ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 49

¹⁸²Οι εντολές αυτές συνοψίζονται στα εξής σημεία: εξασφάλιση της κατοχής του αεροδρομίου Μάλεμε, εκκαθάριση του όρμου της Σούδας, αντικατάσταση των αλεξιπτωτιστών στο Ρέθυμνο, αποκατάσταση επαφών με το Ηράκλειο, ολοκλήρωση κατάληψης του νησιού

¹⁸³Walther-Peer Fellgiebel, *Die Träger des Ritterkreuzes des Eisernen Kreuzes 1939–1945 — Die Inhaber der höchsten Auszeichnung des Zweiten Weltkrieges aller Wehrmachtteile*, Podzun-Palla, Frieberg 2000

πυροβολικό. Το ζωτικής σημασίας αεροδρόμιο είχε χαθεί και το μόνο που έμενε στη συμμαχική ηγεσία ήταν η προσπάθεια να το ανακαταλάβει¹⁸⁴. Μια προσπάθεια που παρουσίαζε εκ των προτέρων αρκετές δυσχέρειες, τις οποίες προκάλεσαν οι ίδιες οι λανθασμένες κινήσεις των Νεοζηλανδών διοικητών.

Έπειτα από τις προαναφερθείσες παλινωδίες της συμμαχικής διοίκησης ωστόσο, η απόφαση για αντεπίθεση οριστικοποιήθηκε. Η καθυστέρηση υπήρξε μεγάλη και το σκηνικό που στήθηκε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί τραγελαφικό. Μετά από αδιάκοπες διαβουλεύσεις, ο Χάργκεστ ζήτησε από τον Φράνμπεργκ, το μεσημέρι της 21ης Μαΐου, να διενεργήσει αντεπίθεση με το 20ο και το 28ο Νεοζηλανδικό Τάγμα. Λόγω της προστασίας που θα παρείχε η νύχτα, αποφασίστηκε η προσπάθεια να διενεργηθεί τότε. Ωστόσο, στο μεσοδιάστημα οι Γερμανοί είχαν σταθεροποιήσει τις θέσεις τους, μεταφέροντας ενισχύσεις. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την άρτια εκπαίδευση και τη σημαντική ανωτερότητα σε εξοπλισμό των αλεξιπτωτιστών, καθιστούσε το έργο ανακατάληψης του αεροδρομίου εξαιρετικά δυσχερές.¹⁸⁵

Το σχέδιο προέβλεπε πως η αντεπίθεση θα λάμβανε χώρα σε δύο φάσεις. Η α' φάση θα ξεκινούσε στις 1:00 της 22ης Μαΐου, με το 28ο Τάγμα να έχει ως πρώτο αντικειμενικό σκοπό το χωριό Πύργος. Στη β' φάση (4:00 της 22ης Μαΐου), το 20ο Τάγμα, θα έπρεπε να καταλάβει το αεροδρόμιο του Μάλεμε. Επιπρόσθετα, το 28ο Τάγμα θα συνέχιζε την προέλασή του καταλαμβάνοντας το ύψωμα 107, ενώ στη συνέχεια θα αποσυρόταν προς τις αρχικές του θέσεις και θα αντικαθίστατο από το πιο ξεκούραστο 20ο. Στο ίδιο πλαίσιο, το 20ο Νεοζηλανδικό Τάγμα διατασσόταν να καταλάβει την περιοχή από το ύψωμα 107 ως το Ξαμμουδοχώρι. Προς υποστήριξη αυτής της συμμαχικής δύναμης, διατέθηκαν τρία ελαφρά άρματα και μια πυροβολαρχία που βρισκόταν στον τομέα της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας¹⁸⁶.

Η εκτέλεση του σχεδιασμού μόνο ακριβής δεν ήταν. Για άλλη μια φορά, η χρονοτριβή και η ασυνεννοησία έκαναν την εμφάνισή τους στο συμμαχικό στρατόπεδο, με αποτέλεσμα σημαντικές καθυστερήσεις. Συγκεκριμένα, η α' φάση της αντεπίθεσης ξεκίνησε μόλις στις 3:30 της 22ας Μαΐου, καθώς το 2/7 Αυστραλιανό Τάγμα άργησε να φτάσει στη Γεωργιούπολη για να αντικαταστήσει το 20ο Νεοζηλανδικό Τάγμα που θα συμμετείχε στην επίθεση. Η τραγική αυτή ολιγωρία σήμανε τη γενικότερη απώλεια του πλεονεκτήματος μιας

184 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 74 και *Η Μάχη της Κρήτης*, 1981, σ. 17

185 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π., σ. 80-82

186 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π., Cody, στο ίδιο, σ. 147

νυχτερινής επίθεσης: όταν τα δύο νεοζηλανδικά τάγματα έφθασαν σε απόσταση ενός χιλιομέτρου ανατολικά του Πύργου, είχε ήδη ξημερώσει.¹⁸⁷

Από την αρχής της επιχείρησης εξάλλου, η συγκέντρωση των απαιτούμενων δυνάμεων αποδείχθηκε δύσκολη, αφού το απόσπασμα του 2/3 Συντάγματος Αυστραλιανού Πυροβολικού και η διμοιρία του Αυστραλιανού Λόχου Πολυβόλων δεν εμφανίστηκαν την καθορισμένη ώρα. Με αυτά τα δεδομένα και δίχως άλλα περιθώρια για απώλεια χρόνου, οι συμμαχικές δυνάμεις ξεκίνησαν την αντεπίθεσή τους με τα τρία ελαφρά άρματα να προπορεύονται περιβαλλόμενα από λόχο του 28ου Τάγματος. Με τη γερμανική Πολεμική Αεροπορία να έχει αρχίσει εκ νέου τη δράση της λόγω της αυγής, το πρώτο άρμα εβλήθη άμεσα και αναγκάστηκε να αποσυρθεί. Την ίδια τύχη είχαν και τα άλλα συμμαχικά οχύματα, με αποτέλεσμα το νεοζηλανδικό πεζικό να προωθείται δίχως υποστήριξη, υπό τον καταγισμό μάλιστα των βομβών της Luftwaffe.¹⁸⁸

Η συμμαχική αντεπίθεση καταποντίστηκε γρήγορα δίχως στο μεταξύ να έχει προβάλλει οποιαδήποτε αξίωση κατά της γερμανικής κυριαρχίας. Μόλις ένα τμήμα του 20ου Νεοζηλανδικού Τάγματος μπήκε στο χωριό Πύργος, ενώ ένας λόχος κατάφερε να φτάσει στο αεροδρόμιο του Μάλεμε και έπειτα να υποχωρήσει καταβεβλημένος, μη έχοντας λάβει την απαραίτητη ενίσχυση. Σε αυτό το πλαίσιο, καθώς η εν λόγω νεοζηλανδική μονάδα απέτυχε τους αντικειμενικούς της στόχους, η συνέχεια της επίθεσης φάνταζε προδιαγεγραμμένη.¹⁸⁹

Οι Νεοζηλανδοί, καθηλωμένοι από την κυριαρχία των εχθρικών αεροπλάνων επί των αιθέρων, αναγκάστηκαν να συμπυκνούν βορειοδυτικά των Δασκαλιανών, περιοχή δηλαδή που ελεγχόταν από του 23ο Τάγμα. Εξίσου αποτυχημένη ήταν η προσπάθεια του 28ου Νεοζηλανδικού Τάγματος, το οποίο καθηλώθηκε ανατολικό του Πύργου. Εκεί, παρά το γεγονός πως οι Μαόρι αγωνίστηκαν γενναία, οι Γερμανοί αποδείχθηκαν ακλόνητοι επί των θέσεών τους. Όπως περιέγραψαν Νεοζηλανδοί πολεμιστές, ο εχθρός τους φάνταζε να κρύβεται πίσω από κάθε δέντρο, ενώ την ίδια στιγμή η Luftwaffe δυσχέραινε τις συμμαχικές προσπάθειες κυριαρχώντας στον αέρα.¹⁹⁰

Ο λοχαγός Μπάνετ ανέφερε πως, ανάμεσα στις διάφορες ηρωικές ενέργειες των συναδέλφων του, ξεχώρισε το παράδειγμα του συνταγματάρχη Ντίτμερ. Ο τελευταίος προπορεύτηκε εν μέσω των εχθρικών πυρών, συμπαρασύροντας μαζί του τους

187ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 52

188*Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 80-82

189*Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π.

190 J. F. Cody, *στο ίδιο*, σ. 152

αποσβολωμένους άνδρες του.¹⁹¹ Την περίοδο εκείνη ήταν εξαιρετικά σπάνια η παρουσία ενός συνταγματάρχη της Κοινοπολιτείας στην πρώτη γραμμή των μαχών, κάτι τέτοιο όμως συνέβη αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της μάχης της Κρήτης. Όπως επισημαίνουν οι μετέπειτα ελληνικές μαρτυρίες, από τους αξιωματικούς των Συμμάχων δεν έλειπε το θάρρος αλλά η φρόνηση.¹⁹² Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι ηρωικές ενέργειες των Μαόρι του 28ου Τάγματος να μείνουν δίχως αντίκρυσμα.

Η έλλειψη συνεννόησης κατά τη διάρκεια της αντεπίθεσης καταδεικνύεται ίσως με τον πλέον εμφανή τρόπο από τις επιτυχημένες ενέργειες του 21ου Νεοζηλανδικού Τάγματος. Η συγκεκριμένη μονάδα είχε λάβει διαταγές να καταλάβει μια λωρίδα γης από το ύψωμα 107 ως το Ξαμουδοχώρι, χωρίς όμως να ενημερωθεί για το πότε θα έπρεπε να ενεργήσει προς εκπλήρωση του σκοπού της. Με ανεξάρτητες πρωτοβουλίες του διοικητή του τάγματος, αποφασίστηκε μια σειρά επιθετικών ενεργειών οι οποίες χαρακτηρίστηκαν από επιτυχία. Ενώ όμως οι άνδρες του 21ου Τάγματος έφθασαν ως τη Βλαχερνίτσα, έμαθαν την αποτυχία των άλλων ταγμάτων, πράγμα που τους οδήγησε να διαταχθούν να επιστρέψουν άπραγοι στις αρχικές τους θέσεις.¹⁹³

Όσον αφορά τις μονάδες του πυροβολικού, το 2/3 Σύνταγμα Αυστραλιανού Πυροβολικού και οι πυροβολαρχίες της 27ης Μοίρας έμειναν σχεδόν αμέτοχες σε όλη τη διάρκεια της σύγκρουσης, με τραγικά αποτελέσματα για τους επιτιθέμενους. Η πρώτη, με δύναμη τεσσάρων πυροβόλων, βραδυπόρησε εξαιρετικά, μη έχοντας υπερβεί ως τις 7:30 τον Πλατανιά. Η δεύτερη, ακολουθώντας εσφαλμένη τακτική, ανάλωσε τα λιγοςτά της πυρομαχικά σε έναν ετεροχρονισμένο βομβαρδισμό εναντίον του αεροδρομίου Μάλεμε και όχι στην υποστήριξη των επιχειρούντων Νεοζηλανδών στρατιωτών. Το αποτέλεσμα για αμφότερες τις μονάδες ήταν να υφίστανται σοβαρές απώλειες από την αντίπαλη αεροπορία, χωρίς να παρέχουν οποιαδήποτε ουσιαστική βοήθεια στη συμμαχική προσπάθεια.¹⁹⁴

Αντικρίζοντας αυτή την κατάσταση, ένας οξυδερκής μάρτυρας έσπευσε να παρατηρήσει: «Νωρίς το πρωί, το 20ο [Τάγμα] και οι Μαόρι αντεπιτέθηκαν μέχρι το αεροδρόμιο. Αλλά η επίθεση έγινε πολύ αργά, αεροπορική υποστήριξη δεν υπήρξε και το ναυτικό είχε βρει γερμανικά μεταφορικά πλοία και ήταν απασχολημένο με το να τα στέλνει στον διάολο. Οι αντεπιτιθέμενοι αναγκάστηκαν να γυρίσουν πίσω. (...) Με άλλο ένα τάγμα

191 Αναφορά λοχαγού C. M. Bennett στο: Davin, στο *ίδιο*, σ. 220

192 Μια τέτοια μαρτυρία στο: Αντώνης Σανουδάκης, *Η Κρήτη και το Μεσανατολικό Ζήτημα*, Κνωσός, Αθήνα 1991, σ. 59

193 *Η Μάχη της Κρήτης* 1993, σ. 80-82

194 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π.

κατά μήκος του Ταυρωνίτη θα μπορούσαμε να κρατήσουμε το Μάλεμε. Και αν είχε αυτή η αντεπίθεση υποστήριξη και μεγαλύτερο αριθμό [ανδρών], θα μπορούσαμε να ανακαταλάβουμε το Μάλεμε. Σε κάθε περίπτωση θα είχαμε πετύχει την πρώτη επίγεια νίκη του πολέμου και θα διατηρούσαμε την Κρήτη».¹⁹⁵ Οι ισχυρισμοί αυτοί μάλιστα αποκτούν πρόσθετη βαρύτητα καθώς αυτός που τους κατέγραψε δεν ήταν ένας απλός δόκιμος αξιωματικός: επρόκειτο για τον Νταν Ντέιβιν που τότε υπηρετούσε στο 23ο Νεοζηλανδικό Τάγμα Πεζικού, έναν πετυχημένο δηλαδή μετέπειτα συγγραφέα στον οποίο το νεοζηλανδικό Υπουργείο Άμυνας ανέθεσε τη συγγραφή του πρώτου ολοκληρωμένου τόμου για τις πολεμικές επιχειρήσεις στην Κρήτη.

Συμπληρωματικά, ο Ρίχτερ προβαίνει σε ορισμένες οξυδερκείς κρίσεις για την αντεπίθεση: «Το προαναφερθέν σχέδιο φανερώνει έλλειψη των απαραίτητων πολεμικών γνώσεων και εμπειριών. Την επίθεση θα πραγματοποιούσαν στην πραγματικότητα δύο τάγματα, τα οποία θα υφίσταντο σοβαρές απώλειες. Και πάλι μόνο ένα τάγμα καλούταν να διατηρήσει υπό τον έλεγχό του το Ύψωμα 107. Το 21ο και το 23ο Τάγμα δε θα έπαιζαν σημαντικό ρόλο μολονότι ήταν ακόμη ισχυρά. Ο Stewart, επί τη βάσει μαρτυριών αυτοπτών μαρτύρων, αποδίδει τον ατελή σχεδιασμό στην καταπόνηση του Hargest τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή». Για ακόμη μια φορά βέβαια, η προσπάθεια του Ρίχτερ να παρουσιάσει τον Χάργκεστ ως αρκετά γερασμένο έρχεται σε αντίθεση με τις υπάρχουσες πηγές.¹⁹⁶ Ο Νεοζηλανδός αξιωματικός στερούταν όντως ζωτικότητας κατά τη διάρκεια της μάχης, ωστόσο αυτό πιθανότατα ελάχιστη σχέση είχε με την ηλικία του.

Σε αντίθεση με τις απόψεις του Γερμανού ιστορικού, η βάση του προβλήματος για τη συμμαχική άμυνα πρέπει μάλλον να αναζητηθεί εκ νέου στη δομή της Creforce παρά στις ιδιαιτερότητες των προσωπικοτήτων της. Η oligωρίες, η ανεπάρκεια των μέσων και η έλλειψη συνεννόησης μεταξύ των μονάδων δεν ήταν ζητήματα που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ένας Νεοζηλανδός ταξίαρχος, καθώς αυτά συνάδουν με την ίδια τη φύση της εκστρατευτικής δύναμης που εστάλη στην Κρήτη. Ακόμη και σε περιοχές όπου η γερμανική επίθεση κατέρρευσε -λ.χ. στον τομέα Ρεθύμνου-¹⁹⁷ τα αποικιακά στρατεύματα εμφανίστηκαν επιρρεπή σε παρόμοια λάθη, περισώθηκαν δε κυρίως από την έμπνευση των ηγετών τους να δώσουν περισσότερες αρμοδιότητες σε μονάδες του Ελληνικού ή του Βρετανικού Στρατού. Στο Μάλεμε όμως δεν υπήρχαν ελληνικά τάγματα, ενώ τα βρετανικά αποσπάσματα

195 Thomas Owen McLean, *A Selection From the War Diaries of Dan Davin*, διπλωματική εργασία, Victoria University of Wellington, Victoria 2016, σ. 117

196 Ρίχτερ, *στο ίδιο*, σ. 254

197 Για την κατάσταση στο Ρέθυμνο, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 133-142

δημιούργησαν τελικά πρόσθετα προβλήματα λόγω της απροθυμίας τους να τεθούν υπό την ηγεσία αξιωματικών προερχόμενων από τις αποικίες.

Σε αυτό το πλαίσιο, παρότι σύντομα έγινε φανερή η πλήρης αποτυχία της αντεπίθεσης, η νεοζηλανδική ηγεσία άργησε αρκετά -για άλλη μια φορά- να ενημερωθεί σχετικά. Το επίπεδο επικοινωνίας μεταξύ των μονάδων μάλιστα ήταν τόσο κακό, ώστε τόσο ο Χάργκεστ όσο και ο Φράνμπεργκ πίστευαν ως το μεσημέρι της 22ης Μαΐου πως οι Γερμανοί ήταν έτοιμοι να υποχωρήσουν. Συγκεκριμένα, ο Χάργκεστ ανέφερε στις 10:42 πως γερμανικά αεροπλάνα πήγαιναν να παραλάβουν τα ηττημένα ναζιστικά στρατεύματα, ενώ ο Φράνμπεργκ εξήγαγε παρόμοια εσφαλμένα συμπεράσματα παρεξηγώντας τις αναμμένες φωτιές στο αεροδρόμιο του Μάλεμε.¹⁹⁸

Όλες αυτές οι αυταπάτες άρχισαν να καταρρίπτονται μόλις στις 13:25, όταν ο Χάργκεστ απέστειλε έναν ταγματάρχη προς τα μαχόμενα τμήματα για να λάβει πιο συγκεκριμένες πληροφορίες. Από την άλλη πλευρά, αμέσως μετά την απόκρουση της συμμαχικής αντεπίθεσης, οι Γερμανοί ετοιμάστηκαν για μια γενικότερη προώθηση. Το στρατηγικής σημασίας χωριό Πύργος ενισχύθηκε με δύο λόχους του Συντάγματος Εφόδου, ενώ η 5η Ορεινή Μεραρχία αποβιβαζόταν πλέον με ρυθμό δώδεκα προσγειώσεων ανά ώρα στο αεροδρόμιο του Μάλεμε. Στο τελευταίο έγιναν πρόχειρες εργασίες με σκοπό την ταχεία χρήση του από τις αξονικές δυνάμεις. Συνολικά, στις 22 Μαΐου, στην Κρήτη είχαν αποβιβασθεί περίπου 12.000 Γερμανοί.¹⁹⁹

Την ίδια στιγμή, ο Ρίνγκελ προέβη σε ορισμένες σημαντικές κινήσεις. Στη διάθεσή του είχε τμήματα του Συντάγματος Εφόδου, δυο Τάγματα Αλεξιπτωτιστών με μισή αντιαρματική πυροβολαρχία, τρία Τάγματα Ορεινών Κυνηγών, μια ελαφρά πυροβολαρχία, το 95ο Τάγμα Μηχανικού και τμήματα του 55ου Τάγματος Μοτοσικλετιστών. Έτσι, ο Γερμανός υποστράτηγος αποφάσισε να χωρίσει τις δυνάμεις αυτές σε τρία συγκροτήματα. Το πρώτο, υπό τον ταγματάρχη Σέττε, θα έπρεπε, εκκαθαρίζοντας τις περιοχές Καστελλίου και Παλαιοχώρας να εξασφαλίσει την κατοχή του αεροδρομίου από τη Δύση και το Νότο. Το δεύτερο, υπό τον συνταγματάρχη Ράμκε έλαβε την εντολή να προστατεύει το αεροδρόμιο από τα ανατολικά. Το τρίτο, υπό τον συνταγματάρχη Ουτζ, διατάχθηκε να συνεχίσει τον ελιγμό προς Μονοδένδρι με απώτερο στόχο την αποκοπή της παραλιακής οδού προς την Αγία Μαρίνα. Οι δύο τελευταίες ομάδες όφειλαν, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, να συνεργαστούν για μια ισχυρή επίθεση εναντίον των Χανίων.²⁰⁰ Σταδιακά, έχοντας σταθεροποιήσει τις θέσεις

198Η Έκθεση Φράνμπεργκ στο: Davin, *στο ίδιο*, σ. 229

199ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 54

200Η *Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 83

τους και διαθέτοντας έναν ικανότατο στρατιωτικό διοικητή, οι γερμανικές δυνάμεις ήταν έτοιμες να απωθήσουν τους αντιπάλους τους. Έτσι, η πρότερη κατάληψη του αεροδρομίου του Μάλεμε είχε καθοριστική σημασία.

Η σύμπτυξη εξελίχθηκε γρηγορότερα από κάθε άλλη ενέργεια των συμμαχικών δυνάμεων. Μόλις κατά το μεσημέρι της 22ας Μαΐου 1941, ο Φράυμπεργκ ήταν πλέον σε θέση να κατανοήσει πως η αντεπίθεση της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας είχε αποτύχει. Η πρώτη του σκέψη ήταν η διενέργεια μιας νέας νυχτερινής επίθεσης, αυτή τη φορά με κύρια δύναμη κρούσης το 18ο Νεοζηλανδικό και το 2/7 Αυστραλιανό Τάγμα. Ωστόσο, οι πληροφορίες που έλαβε τηλεφωνικά από τον Χάργκεστ μόνο ενθαρρυντικές δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν: οι Γερμανοί προωθούνταν από τις φυλακές της Αγυιάς προς Βορρά με κύριο σκοπό την αποκοπή της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας από τα ανατολικά, ενώ τμήμα της οδού Πλατανιά-Χανίων (μεταξύ της 4ης και της 5ης Νεοζηλανδικών Ταξιαρχιών) βαλλόταν από το εχθρικό πυροβολικό. Το χειρότερο όμως ήταν πως η κόπωση και οι απώλειες της ταξιαρχίας καθιστούσαν άτοπη την όποια σκέψη για ανάληψη νέων ενεργειών εκ μέρους της. Με αυτά τα δεδομένα, ο Φράυμπεργκ δεν άργησε αυτή τη φορά να κατανοήσει τη σοβαρότητα της κατάστασης: η 5η Νεοζηλανδική Ταξιαρχία κινδύνευε να αποκοπεί, τη στιγμή που στο Μάλεμε προσγειώνονταν συνεχώς νέες εχθρικές δυνάμεις²⁰¹.

Υπό αυτές τις συνθήκες, το κύριο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει ο Νεοζηλανδός ήρωας του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν το ενδεχόμενο ο εχθρός να διεισδύσει μεταξύ της 4ης και της 5ης Ταξιαρχίας. Και οι δύο μονάδες εξάλλου ήταν ιδιαίτερα καταπονημένες, αφού ακόμη και η 4η Νεοζηλανδική Ταξιαρχία μαχόταν ανελλιπώς επί τρεις ημέρες.²⁰² Ως εκ τούτου, το μόνο που απέμενε στη συμμαχική διοίκηση ήταν να αναθεωρήσει τα επιθετικά της σχέδια και να δεχθεί πως το αεροδρόμιο του Μάλεμε είχε χαθεί οριστικά.

Στις 22:00, στάλθηκε από τη Μεραρχία η προπαρασκευαστική διαταγή σύμπτυξης της 5ης Ταξιαρχίας στη διοίκηση της τελευταίας. Η διαταγή αυτή όριζε πως τη νύχτα της 22ης προς την 23η Μαΐου το 28ο Τάγμα θα επέστρεφε «εις παλαιάν τοποθεσίαν» και τα υπόλοιπα τμήματα της ταξιαρχίας θα τείθονταν στα νότια του. Στο τέλος, η φράση «διασώσατε ότι δυνατόν...» υπογράμμιζε την ηττοπάθεια στην οποία η συμμαχική ηγεσία είχε περιέλθει, αλλά κυρίως την ανάγκη περισυλλογής κάθε διαθέσιμου μέσου με σκοπό την επαναχρησιμοποίησή του. Επρόκειτο για μια κίνηση δηλαδή που υπαγορευόταν από τις ελλείψεις σε κάθε είδους πολεμικό υλικό²⁰³.

²⁰¹Η *Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 84

²⁰²ΔΙΣ/ΓΕΣ, 674/Ι/ΣΤ/ 36α

²⁰³Η διαταγή βρίσκεται στο Davin, *στο ίδιο*, σ. 240

Στις 00:15 της 23ης Μαΐου στάλθηκε με αγγελιαφόρους στις μονάδες η τελική διαταγή συμπτύξεως, τη στιγμή που προς την ίδια κατεύθυνση κατέφθαναν πληροφορίες πως οι Γερμανοί διέθεταν ισχυρές δυνάμεις (πέντε τάγματα, μερικούς μοτοσυκλετιστές και αρκετούς όλμους) στα περίχωρα του αεροδρομίου του Μάλεμε. Η 5η Νεοζηλανδική Ταξιαρχία όφειλε να αποσυρθεί κατά μήκος της ακτής μεταξύ της Αγίας Μαρίνας και των αρχικών θέσεων του 28ου Τάγματος. Με νέα διάταξη, το μέτωπο θα γινόταν πιο στενό και ως εκ τούτου θα ισχυροποιούνταν, ενώ θα εξασφαλιζόνταν ευκολότερα οι επικοινωνίες μεταξύ των ταγμάτων. Το τίμημα όμως της σύμπτυξης ήταν βαρύ: δινόταν η δυνατότητα στους Γερμανούς να ανεφοδιάζονται κατά το δοκούν στο Μάλεμε, όπως επίσης να διατηρούν την πρωτοβουλία των κινήσεων.²⁰⁴

Συμβατικά, το 28ο Νεοζηλανδικό Τάγμα θα διατηρούσε πλέον μια γραμμή δυτικά του Πλατανιά, έχοντας στα ανατολικά του τις έτερες δυνάμεις της ταξιαρχίας. Το αεροδρόμιο του Μάλεμε απείχε έξι χιλιόμετρα από την πλέον προκεχωρημένη συμμαχική μονάδα. Με τη διάθεση αεροπλάνων της RAF για βομβαρδισμό των εχθρικών θέσεων να φαντάζει επιβεβλημένη, ο Φράνμπεργκ απέστειλε σχετικό αίτημα στον εγκατεστημένο στην Αίγυπτο στρατηγό Ουέιβιλ. Ωστόσο, όπως όλες οι προηγούμενες εκκλήσεις έτσι κι αυτή, δεν βρήκε καμία θετική ανταπόκριση. Η κατάσταση στη βόρειο Αφρική φάνταζε εξίσου κρίσιμη με αυτή στην Κρήτη, επιπρόσθετα όμως το συγκεκριμένο μέτωπο αποτελούσε ένα από τα πλέον ζωτικά για τους Βρετανούς πολεμικά θέατρα από οικονομική και γεωπολιτική άποψη. Ήταν εξάλλου το μοναδικό σημείο στο οποίο μάχονταν σύσσωμο το βρετανικό πεζικό, με αντικειμενικό σκοπό την ανακοπή της προέλασης του Άξονα προς την Αλεξάνδρεια και το Σουέζ. Ως την ήττα του στρατάρχη Ρόμμελ από τον Βρετανό ομόλογό του Μπέρναρντ Λη Μοντγκόμερυ στη μάχη του Ελ Αλαμείν (1942), κάθε διαθέσιμο μέσο έπρεπε λοιπόν να τίθεται στη συγκεκριμένη προσπάθεια ανάσχεσης των εχθρικών δυνάμεων.²⁰⁵

Άμεσα συνδεδεμένη με την παραπάνω κατάσταση, η μάχη της Κρήτης φάνταζε χαμένη υπόθεση από τη στιγμή που ο εχθρός είχε καταλάβει ένα μέρος στο οποίο θα μπορούσε να αποβιβάζει νέες δυνάμεις. Η ήδη υπαρκτή διαφορά σε εξοπλισμό και εκπαίδευση γιγαντώθηκε, παρά τις ηρωικές προσπάθειες των Νεοζηλανδών στρατιωτών να διατηρήσουν

204 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 86-87

205 Για την κατάσταση στη Β. Αφρική, βλ. Erwin Rommel, *The Rommel Papers*, Da Capo Press, Νέα Υόρκη 1982, P. Chamberlain, *Afrika Korps: German military operations in the Western Desert, 1941–42*, Almark Publishing, 1971, R. Atkinson, *An Army at Dawn: The War in North Africa, 1942–1943*, Abacus, 2004, J. Keegan, *Oxford Companion to World War II*, Oxford University Press, 2001, P. Carell, *Le volpi del deserto. 1941–1943: le armate italo-tedesche in Africa settentrionale*, Bantam, Νέα Υόρκη 1960

τις θέσεις τους. Οι επιθετικές πρωτοβουλίες των Γερμανών διοικητών επιτάχυναν απλά έναν αγώνα που επί της ουσίας είχε ήδη κριθεί.

Λίγο μακρύτερα από το κρητικό αεροδρόμιο, ο συνταγματάρχης Χάιντριχ ήταν ο διοικητής της Κεντρικής Ομάδας. Εκτός από το να διατηρήσει την άμυνα που είχε διαταχθεί επιχειρώντας εναντίον των ελληνοβρετανικών δυνάμεων στο Γαλατά, επιτέθηκε στη Ντάμπια και έβαλλε κατά νεοζηλανδικών στόχων. Στη συνέχεια διέταξε απόσπασμα της ομάδας του (υπό τον ταγματάρχη Χάιλμαν) να κινηθεί βόρεια, θέλοντας να συνδεθεί με τη δυτική γερμανική ομάδα που ενεργούσε στην περιοχή του Μάλεμε. Οι απειλητικές κινήσεις του αποσπάσματος έγιναν αντιληπτές από την 5η Νεοζηλανδική Ταξιαρχία, η οποία ανέφερε τα τεκταινόμενα στη μεραρχία που υπαγόταν. Παράλληλα, η 10η Νεοζηλανδική Ταξιαρχία έστειλε περιπόλους για να εξακριβώσει την κατάσταση. Από τις πέντε ισχυρές ομάδες που στάλθηκαν, μόνο η μία συγκρούστηκε με λίγους Γερμανούς στο χωριό Άγιος Ιωάννης. Με αυτά τα δεδομένα, ο διοικητής της ταξιαρχίας, σαφέστατα τολμηρότερος του Χάργκεστ, αποφάσισε να επιτεθεί στον Πύργο Ανίμπαλι για να ισχυροποιήσει τις θέσεις του.²⁰⁶

Με τις απαιτούμενες ενισχύσεις να μην καταφθάνουν ποτέ, η σχεδιαζόμενη επιχείρηση ξεκίνησε στις 15:00. Παρά τις προσπάθειες των Νεοζηλανδών, τα συντονισμένα επίγεια και αεροπορικά πυρά τους καθήλωσαν, οδηγώντας τους τελικά σε υποχώρηση τέσσερις ώρες αργότερα. Την ίδια στιγμή μάλιστα, η ταξιαρχία δέχθηκε επίθεση από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις στο δεξιό μέρος του σχηματισμού της. Μετά από αυτές τις εξελίξεις, οι Νεοζηλανδοί εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και συμπτύχθηκαν βόρεια της Ντάμπιας. Η ίδια η Ντάμπια, θέση ιδιαίτερα σημαντική, κατελήφθη από τους Γερμανούς.²⁰⁷

Από τη δυσχερέστατη θέση, οι συμμαχικές δυνάμεις βγήκαν λόγω μιας μη προβλεπόμενης αντεπίθεσης. Εκατό περίπου άνδρες του 6ου Ελληνικού Συντάγματος -το οποίο είχε αναδιοργανωθεί έπειτα από την αρχική του διάλυση, διέθετε δε μειωμένη δύναμη- συνεπικουρούμενοι από ντόπιους πρόχειρα εξοπλισμένους χωρικούς, εφόρμησαν από τη νότια συνοικία του Γαλατά και έτρεψαν τους Γερμανούς σε φυγή. Με αυτόν τον τρόπο ανακαταλήφθηκε η Ντάμπια, ενώ το Μικτό Νεοζηλανδικό Τάγμα έσπευσε να αντικαταστήσει τους Έλληνες που στη συνέχεια αποσύρθηκαν στο Γαλατά. Το κρίσιμο ρήγμα στη συμμαχική διάταξη αποκαταστάθηκε, χωρίς όμως να καταστεί δυνατή μια γενικότερη ανασύνταξη.²⁰⁸ Ουσιαστικά, η μικρή μάχη που διεξήχθη κοντά στον Γαλατά

206 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 87-88

207 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π.

208 *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, ό.π., Για την κατοπινή μάχη του Γαλατά βλ.: Τάκης Ακρίτας, *Η Μάχη του Γαλατά (Γερμανικά αλεξίπτωτα στην Κρήτη)*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1949 και Lynn McConnell, *Galatas*

αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της συμμαχικής άμυνας της Κρήτης. Η μάχη είχε ήδη χαθεί όταν το Μάλεμε έπεφτε σε γερμανικά χέρια.²⁰⁹

1941: Courage in Vain, Reed, Victoria 2006,
209ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 55

B. Η ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΙΚΗ ΥΠΟΧΩΡΗΣΗ

Μετά την πτώση του Μάλεμε, διαδοχικές συμπτώξεις έλαβαν χώρα για την πλευρά των Συμμάχων. Ήταν πλέον προφανές πως η μάχη είχε χαθεί, αφού οι Γερμανοί διέθεταν την ελευθερία να μπορούν να αποβιβάζουν συνεχώς νέες δυνάμεις. Απέναντι σε μια τέτοια κατάσταση, οι συμμαχικές μονάδες ελάχιστα κατάφεραν να πράξουν. Το 22ο Νεοζηλανδικό Τάγμα για παράδειγμα διαλύθηκε σε μικρές ομάδες ήδη από τις 23 Μαΐου, απαιτήθηκαν δε συντονισμένες ενέργειες για την ανασύνταξή του.²¹⁰ Το μόνο που απέμενε στους Συμμάχους ήταν να πολεμούν προσπαθώντας να κερδίσουν χρόνο, έως ότου βρετανικά πλοία προσέγγιζαν κάποιο λιμάνι του νησιού για να τους διασώσουν.

Ωστόσο, το έργο του Βασιλικού Ναυτικού μόνο εύκολο δεν ήταν. Ο Καναδός Ρέγκ Μίλλερ ανακάλεσε αρκετά χρόνια αργότερα στα πλαίσια ενός προγράμματος συλλογής μαρτυριών της χώρας του: «Ο καπετάνιος μας είπε κάτι που ποτέ δεν πιστεύαμε πως θα ακούγαμε να λέει ένας κυβερνήτης του Ναυτικού, είπε [δηλαδή] πως βαίνουμε προς μια αποστολή αυτοκτονίας. Ήταν δύο θωρηκτά, εμείς -το Valliant- και το Warspite και πήγαμε εκεί νωρίς το πρωί. Όταν χάραξε άρχισαν να μας βομβαρδίζουν, τα βομβαρδιστικά κάθετης εφόρμησης, τα γερμανικά βομβαρδιστικά κάθετης εφόρμησης. Και εισέβαλλαν στην Κρήτη περνώντας πάνω από τα κεφάλια μας (...). Και μας βομβάρδιζαν όλη μέρα. Δεν υπήρχε πλοίο που να μη χτυπήθηκε. Παρακολουθούσαμε σαν να μην υπήρχαν πολλές βόμβες που έπεσαν από την κατεύθυνση του ηλίου και [σαν να μην] χτύπησαν τη δεξιά πλευρά του Warspite και όλη η πλευρά, άνδρες, όπλα, τα πάντα έπεσαν στη θάλασσα». Ο Μίλλερ ειδοποιήθηκε έγκαιρα από έναν συνάδελφό του για την έλευση των εχθρικών βομβών και κατάφερε έτσι να διασωθεί.²¹¹

Από την πλευρά τους, οι ηττημένοι υπερασπιστές του Μάλεμε βρέθηκαν αντιμέτωποι με μια σειρά από δυσχέρειες. Το μόνο δεδομένο ήταν πως, παρά την άσχημη ψυχολογική τους κατάσταση ή τις απώλειές τους, θα έπρεπε να συνεχίσουν να μάχονται. Πάντα υπό τα καταιγιστικά πυρά της Luftwaffe και υπό το βάρος της γερμανικής προέλασης στο έδαφος, όφειλαν να διανύσουν περί τα 30 μίλια κατευθυνόμενοι προς τον Νότο. Έτσι, μακρές φάλαγγες ανδρών όλων των Όπλων, αποτελούμενες ορισμένες φορές από τραυματίες,

210Henderson, *στο ίδιο*, σ. 105

211Συνέντευξη του Rev. Reg Miller στο Fredericton, New Brunswick, στις 27 Ιουλίου 2010. Δόθηκε στα πλαίσια του προγράμματος “Veteran Stories- The Memory Project”, <http://www.thememoryproject.com/stories/1254:reg-miller/>

όδευαν ικετεύοντας τα διερχόμενα βρετανικά οχήματα να τους πάρουν μαζί τους. Επιπρόσθετα, το πόσιμο νερό ήταν ελάχιστο: η Κρήτη είναι νησί αρκετά άνυδρο, ενώ τα λιγοστά ρυάκια είχαν στερέψει λόγω της χρονικής περιόδου που διεξήχθη η μάχη. Στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τη δίψα τους αρκετοί Νεοζηλανδοί απομακρύνονταν από τις μονάδες τους, πράγμα που είχε συχνά τραγικά αποτελέσματα.²¹²

Ο πλέον επικίνδυνος αντίπαλος για αυτές τις φάλαγγες προερχόταν από τον αέρα. Εκτός από τις άμεσες απώλειες που προκαλούσε, η παρουσία των βομβαρδιστικών της Luftwaffe οδηγούσε σε κατάρρευση του ήδη κλονισμένου ηθικού των ανδρών των Συμμάχων. Εξάλλου οι εν λόγω στρατιώτες είχαν μόλις γευτεί τη συντριπτική ισχύ της Γερμανικής Αεροπορίας, αντιμετωπίζοντας παράλληλα την πρώτη αεραποβατική επιχείρηση ευρείας έκτασης της ιστορίας. Η ικανότητά τους να αντισταθούν μειωνόταν διαρκώς.²¹³

Η κύρια οδός από την οποία υποχώρησαν οι πρώην αμυνόμενοι του Μάλεμε προστατευόταν κυρίως από τμήματα της 4ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας Πεζικού. Νεοζηλανδοί στρατιώτες βρίσκονταν κυρίως στη θέση Στύλος και έπειτα, πιο χαμηλά, στην κοιλάδα του Ασκυφού Σφακίων. Πιθανότατα, μια συντονισμένη γερμανική ενέργεια κατά της περιοχής θα μπορούσε να διαλύσει τις συμμαχικές θέσεις, κάτι τέτοιο ωστόσο δεν συνέβη. Παρότι οι Νεοζηλανδοί ανώτατοι αξιωματικοί θεωρούν πως η αιτία αυτής της κατάστασης ήταν η αμυντική ασπίδα που δημιούργησαν οι άνδρες τους, εντούτοις ο κύριος λόγος δεν πρέπει να απέχει από το γεγονός πως οι Γερμανοί είχαν πλέον να ασχοληθούν με την κατάληψη της υπόλοιπης Κρήτης.²¹⁴ Μόνο αφότου το σύνολο των στρατηγικών σημείων

212ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 76-77

213ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 77

214ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 78: Η αφήγησή τους στο συγκεκριμένο σημείο γίνεται άκρως συναισθηματική: «Επορεύοντο ως είχαν διαταχθεί, εις συγκεντρωμένας δυνάμεις, εναλλάσσοντες συνεχώς θέσεις μάχης, πάντοτε έτοιμοι να αμυνθούν κατά του εχθρού ότε τα προκεχωρημένα τμήματα τούτου ηπείλουν την αποκοπήν της οδού της υποχωρήσεως. Ακόμη και όταν οι πόδες των εκινούντο βαρείς ώσπερ μόλυβδος, όταν ησθάνοντο τους ώμους των οδυνηρούς, όταν τα βλέφαρα των έκλεινον υπό τας επιπόνους και μακράς νυχτερινάς πορείας, εκράτουν τα θέσεις των σταθεράς κρατούντες τα όπλα των ως τελευταίο κτήμα του οποίου ουδέποτε θα απεχωρίζοντο». Στην πραγματικότητα βέβαια η πολεμική ετοιμότητα των Νεοζηλανδών στρατιωτών μόνο ικανοποιητική δεν υπήρξε. Εξάλλου οι σχηματισμοί τους εν πολλοίς δημιουργήθηκαν αρκετά πρόχειρα, έπειτα από περισσότερο ή λιγότερο άτακτες υποχωρήσεις, με το μόνο συνδετικό σημείο ανάμεσά τους να είναι το ένστικτο της επιβίωσης παρά οι σχολαστικοί κανόνες που επέβαλλε η στρατιωτική πειθαρχία.

Πρβλ.: *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 128. Οι Έλληνες στρατιωτικοί αναλυτές της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού εμφανίζονται αρκετά επιφυλακτικοί για τις ολιγορείες των Γερμανών κατά τη συγκεκριμένη φάση της μάχης. Κάτι τέτοιο δεν προκαλεί έκπληξη: η καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου αποτελεί βασική αρχή της θεωρίας του Κλαούζεβιτς, η οποία διδάσκεται σε κάθε σχολή πολέμου.

του νησιού τίθονταν υπό την κατοχή τους, θα μπορούσαν οι κατακτητές να επικεντρωθούν στο κυνήγι του έμψυχου θηράματός τους.

Τη φύλαξη της ζωτικής σημασίας για την υποχώρηση κορυφογραμμής βόρεια του Ασκυφού ανέλαβε το 23ο Νεοζηλανδικό Τάγμα, στο οποίο απέμεναν μόλις 160 από τους 600 αρχικά άνδρες του. Ο ρόλος της μονάδας υπήρξε καθοριστικός. Για την κατάληψη των θέσεων της οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν μηχανοκίνητες δυνάμεις και όλμους ορεινού πυροβολικού, τη στιγμή που η Luftwaffe διενεργούσε εναέρια αποστολές. Το σοβαρότερο όμως πρόβλημα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι άνδρες του τάγματος συνέχιζε να είναι η έλλειψη πόσιμου νερού, καθώς λόγω αυτής της κατάστασης η εξάντληση επερχόταν ταχύτερα και τα αποτελέσματά της καθίσταντο σφοδρότερα.²¹⁵

Απέναντι σε τέτοιες οδυνηρές συνθήκες, οι Νεοζηλανδοί αντιμετωπίστηκαν ιδιαίτερα θετικά από τον τοπικό πληθυσμό της Κρήτης. Ένας στρατιώτης του 28ου Τάγματος Πεζικού (Μαόρι), ο Πατίρα Έντουαρντς, αφηγήθηκε σχετικά: «Στο πρώτο χωριό στο οποίο βρεθήκαμε, οι ντόπιοι Κρητικοί έβγαιναν έξω και μας ρωτούσαν: “θέλετε κάτι να φάτε;”. Μας έδωσαν ελληνικό ψωμί και άρμεγαν κατσίκες για να μας προσφέρουν γάλα. Υπήρχε κρασί εκεί, αν επιθυμούσαμε [να πιούμε]. Σκεφτήκαμε να αφήσουμε το κρασί, αλλά κρατήσαμε τα υπόλοιπα. Αυτό συνέβη όταν μας είπαν πως οι Γερμανοί ήρθαν εκείνο το πρωί και είχαν πάρει όλο το φαγητό από τους κατοίκους. Ήταν ό,τι είχαν κρύψει και είχε απομείνει. Μείναμε εκεί για λίγο, μέχρι που μας έδωσαν έναν οδηγό για το επόμενο μικρό χωριό στα βουνά».²¹⁶ Για τη στάση τους αυτή, όπως επίσης για τη συμμετοχή τους στη μάχη, ο τοπικός πληθυσμός βίωσε σκληρά αντίποινα από τη Βέρμαχτ.²¹⁷

Το 1997, ο Τζεφ Έντουαρντς, Αυστραλός στρατιώτης του 2/11 Τάγματος Πεζικού, αναφέρθηκε στη στάση του λαού του νησιού με τον εξής τρόπο: «Οι πιο πολλοί από εμάς έφυγαν από την Κρήτη με τα βρετανικά υποβρύχια «Thrasher» και «Torbay». Αφήσαμε το 215ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 79

216Patira Edwards, Ngāpuhi (1919-2005), interviewed by Megan Hutching, 27 November 2000, for the Second World War oral history project – Crete. From the collections of the Alexander Turnbull Library Oral History Centre, OHInt-0729-08

217Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του χωριού Κοντομαρί, όπου έλαβε χώρα η πρώτη ίσως μαζική εκτέλεση αμάχων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καθοδηγούμενη από την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία. Για τις διακρίσεις μεταξύ των διαφόρων επιχειρήσεων αντιποίνων και τις πρώτες εκτελέσεις στην Κρήτη, Μανώλης Πέπονας, «Τα πρώτα αντίποινα των Γερμανών στην Κρήτη. Πλακάλωνα, Κοντομαρί, Κάνδανος (1941)», στο: *Στρατιωτική Ιστορία*, τ. 244, Μάιος 2017. Αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων στο παραπάνω χωριό του νομού Χανίων υπήρξε ο φωτογράφος Πέτερ Βάιξλερ, η κατάθεση του οποίου στη Νυρεμβέργη διασώζεται: Herman Plummer (μετάφραση), «Γραπτή κατάθεση του Φράντζ Πέτερ Βάιξλερ (στην πρωτότυπη επίσημη Αγγλική μετάφραση που κατατέθηκε στα πλαίσια της δίκης του Γκαίρινγκ στη Νυρεμβέργη)», 11/11/1945 στο: <http://www.fallschirmjager.net>

ωραίο νησί της Κρήτης μεστοί από αισθήματα και αναμνήσεις από αυτούς τους ατρόμητους Κρητικούς. Είχαμε ηττηθεί στο πεδίο της μάχης και δεν είχαμε να τους δώσουμε τίποτα. Ωστόσο, διακινδύνευσαν τα πάντα, ακόμα και τις ζωές τους, για να μας δώσουν τη βοήθεια που θέλαμε τόσο πολύ. Είχαν τόσο λίγα και, όμως, τα έδιναν με προθυμία. Γι' αυτό, άνδρες, γυναίκες και παιδιά θα πλήρωναν βαρύ τίμημα στα βάρβαρα αντίποινα του εχθρού. Άνδρες σαν τον διερμηνέα Βασιλάκη, που αρνήθηκε να του δέσουν τα μάτια όταν αντιμετώπιζε το εκτελεστικό απόσπασμα και πέθανε ψάλλοντας τον ελληνικό εθνικό ύμνο. Δεν είναι περίεργο ότι το νησί δεν υπέκυψε ποτέ ολοκληρωτικά».²¹⁸ Κατά ανάλογο τρόπο, σε μία από τις μεταπολεμικές επισκέψεις του στην Κρήτη, ο Βρετανός συγγραφέας και καταδρομέας Πάτρικ Λη Φέρμορ, έμεινε εντυπωσιασμένος από την αγέρωχη στάση των κατοίκων σχετικά με την καταστροφή του χωριού Κουστογέρακο. Ένας ντόπιος φέρεται να σχολίασε στον επίτιμο επισκέπτη πως: «Καθένας έχει έναν πατέρα εκτελεσμένο, άκρα λαβωμένα από ριπές πολυβόλου, χέρια σακατεμένα, σπίτια καμμένα. Άσ' τους να τα κάψουν ξανά».²¹⁹

Παρά όμως τη βοήθεια από τον τοπικό πληθυσμό, το έργο των Συμμάχων παρέμενε εξαιρετικά δύσκολο. Το πρωί της 28ης Μαΐου 1940 ο στρατηγός Φράνκλιν και ο πλοίαρχος Μορς εγκατέστησαν πρόχειρο στρατηγείο σε μια σπηλιά των Σφακίων, με σκοπό την επίβλεψη της ομαλής αποχώρησης των ανδρών τους. Όπως είχε συμβεί στην περίπτωση της ηπειρωτικής Ελλάδας έτσι και στην Κρήτη, ο Νεοζηλανδός ανώτατος αξιωματικός επρόκειτο να εγκαταλείψει την περιοχή μαζί με τους τελευταίους άνδρες του. Ο δρόμος από τη Σούδα έως τα Σφακιά εξάλλου θεωρούνταν αρκετά δύσβατος. Ο τελικός προορισμός ήταν μια μικρή χαλικόστρωτη παραλία περιστοιχισμένη σε αρκετά σημεία από βράχια. Εκεί κατευθύνονταν χιλιάδες άνδρες, χωρισμένοι σε μικρές ομάδες με ελάχιστη τάξη, έτοιμοι να διασκορπιστούν σε περίπτωση συντονισμένης επίθεσης του αντίπαλου πεζικού ή εμφάνισης της αεροπορίας του.²²⁰

218Γεδεών, στο *ίδιο*, σ. 94

219Αρτεμς Κούπερ, *Πάτρικ Λη Φέρμορ. Μια περιπέτεια*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2013, σ. 388.

Ο Φέρμορ δεν ήταν ένας απλός ταξιδιώτης: κατά τη διάρκεια της κατοχής υπήρξε ο αρχηγός της ομάδας Βρετανών και Ελλήνων καταδρομέων που απήγαγε τον Γερμανό στρατηγό Κράιπε. Οι σχέσεις του με τους Κρητικούς υπήρξαν πάντα εγκάρδιες, σε σημείο που οι τελευταίοι τον αποκαλούσαν «Μιχάλη» και θεωρούσαν τιμή τους να τον φιλοξενούν στα σπίτια τους. Προς το σημείο αυτό συντέλεσε καθοριστικά ίσως το γεγονός πως ο Βρετανός αξιωματικός βοήθησε μεταπολεμικά γνωστούς αντιστασιακούς του νησιού όπως ο Μανώλης Πατεράκης ή βάπτισε γόνους επιφανών οικογενειών.

220ΔΙΣ, 18/51/A4, σ. 82. Για τα όσα έλαβαν χώρα τη συγκεκριμένη ημέρα στο νησί, Davin, στο *ίδιο*, σ. 392-415

Δυνάμεις κάλυψης αλλά και μεμονωμένοι αποκομμένοι στρατιώτες των Συμμάχων παρέμεναν στο κοντινό οροπέδιο ακόμη και μετά την αποχώρηση των περισσότερων συναδέλφων τους. Η προσέγγιση του λιμανιού -αν τουλάχιστον μπορεί να χαρακτηριστεί έτσι η παραλία των Σφακίων- από τη θέση αυτή, απαιτούσε επίπονη αναρρίχηση δύο περίπου ωρών, η οποία αποδεικνυόταν απαγορευτική για άτομα κακής φυσικής κατάστασης ή τραυματίες. Την κίνηση μάλιστα των αποχωρούντων ανδρών διέκοπταν άθελά τους οι άμαχοι που επιχείρησαν να ακολουθήσουν τους συμμάχους τους φοβούμενοι τα γερμανικά αντίποινα.²²¹ Από την πλευρά τους, οι αξιωματικοί της Κοινοπολιτείας μερίμνησαν για τη δημιουργία φρουρών με καθήκον τον έλεγχο της ταχείας περαίωσης των συναδέλφων τους στα πλοία και ως εκ τούτου την παρεμπόδιση του τοπικού πληθυσμού.²²²

Υπό αυτές τις συνθήκες, τρία βρετανικά αντιτορπιλικά συνοδευόμενα από μικρότερα πλοία έπλευσαν προς τα Σφακιά στις 28 Μαΐου, λίγες δηλαδή ώρες μετά τη δημιουργία του μικρού στρατηγείου του Φράμπουργκ στην περιοχή. Έφεραν μαζί τους πολεμοφόδια και προμήθειες για όσους δεν θα μπορούσαν να επιβιβαστούν, ενώ παρέλαβαν αρκετούς άνδρες συμπεριλαμβανομένων χιλίων περίπου τραυματιών. Ωστόσο, η κύρια μάζα των συμμαχικών δυνάμεων επρόκειτο να απομακρυνθούν από την Κρήτη κατά τη διάρκεια της επόμενης νύχτας. Τότε έσπευσε προς τα παράλια των Σφακίων ένα μεταγωγικό, καταδρομικά, αντιτορπιλικά και μικρότερα πλοία. Όπως συνέβη στη Δουνκέρκη ένα περίπου έτος πριν, μικρά σκάφη εκτέλεσαν συνεχή δρομολόγια από την ακτή προς τα μεγάλα πολεμικά πλοία που ανέμεναν στα ανοιχτά της θάλασσας, μεταφέροντας χιλιάδες άνδρες εντός λίγων ωρών. Μέχρι τις 3:20 της 29ης Μαΐου η πρώτη δράση του Βασιλικού Ναυτικού είχε ολοκληρωθεί και τα περισσότερα πλοία κατευθύνθηκαν προς τη βόρεια Αφρική. Ορισμένα σκάφη κρύφθηκαν στις γύρω βραχώδεις ακτές, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν εκ νέου την επόμενη νύχτα. Πράγματι, μετά τη δύση του ηλίου εκείνης της ημέρας, πολεμικά πλοία εμφανίστηκαν πάλι στα ύδατα της νότιας Κρήτης, έτοιμα να μεταφέρουν την οπισθοφυλακή, την 4η

221Για αρκετούς Κρητικούς η αποχώρηση των Συμμάχων στηλιτεύτηκε έντονα, θεωρούμενη σχεδόν ως προδοσία. Μετέπειτα, αρκετοί ιστοριοδίφες και τοπικοί ιστορικοί διατύπωσαν την άποψη πως ο τοπικός πληθυσμός έπρεπε να εξοπλιστεί από τους Βρετανούς. Βλ. χαρακτηριστικά: Γεώργιος Χαροκόπος, *Το Φρούριον Κρήτη 1941-1944 (Ο μυστικός πόλεμος). Κατασκοπεία και αντικατασκοπεία στην κατεχόμενη Κρήτη*, εκδόσεις Ευαγγελίου, Αθήνα 1971. Πολύ περισσότερο, ένας άλλος ιστοριοδίφης, ο Ηλίας Φιλιππίδης, δημιουργεί μια αφήγηση στη βάση της ηθελημένης παράδοσης της Κρήτης από τους Συμμάχους: Ηλίας Αλ. Φιλιππίδης, *Κρήτη 1941. Η «παράδοσή» της από τον Τσόρτσιλ στο Χίτλερ*, Ιωλκός, Αθήνα 2007. Προφανώς, η χρήση των εισαγωγικών στον τίτλο έλαβε χώρα έπειτα από αίτημα του εκδοτικού οίκου κι όχι από επιλογή του συγγραφέα.

222ΔΙΣ, 18/51/A4, σ. 82

Νεοζηλανδική Ταξιαρχία και ορισμένες επίλεκτες μονάδες Μαόρι. Ανάλογες ενέργειες διεξήχθησαν την επόμενη ημέρα.²²³

Καθ' όλη τη διάρκεια των επιχειρήσεων εκκένωσης οι ελλείψεις σε τροφή και νερό ήταν έντονες, μειώνοντας ακόμη περισσότερο τον χρόνο που είχε στη διάθεσή του το ναυτικό.²²⁴ Τουλάχιστον σε μια επιβεβαιωμένη περίπτωση, αεροσκάφος της RAF εκτέλεσε ρίψη τροφίμων προς τους άνδρες που είχαν συγκεντρωθεί στον Κόλπο της Πλάκας.²²⁵ Για την τραγική κατάσταση των στρατευμάτων της Κοινοπολιτείας κατά τις τελευταίες ημέρες της παραμονής τους στην Κρήτη, οι Βρετανοί και Νεοζηλανδοί ανώτεροι αξιωματικοί έφεραν σοβαρή ευθύνη: αποκλείοντας από τις ακτές τους αμάχους στερούσαν από τους άνδρες τους τη μόνη ίσως πιθανή πηγή τροφοδοσίας. Αφού δηλαδή οι φέροντες όπλα περιχαρακώθηκαν σε μια αυστηρά καθορισμένη περίμετρο, κανένας από τον τοπικό πληθυσμό δεν μπορούσε να τους προσεγγίσει για να μεταφέρει προμήθειες από έναν τόπο εξαρχής μάλιστα άγονο. Μολονότι δεν διασώζονται μαρτυρίες για τη στάση των ντόπιων απέναντι σε αυτή τη συμπεριφορά, εντούτοις η εντύπωσή τους από τα βρετανικά μέτρα μόνο θετική δεν θα μπορούσε να είναι.

Παρά ταύτα, η επιχείρηση εκκένωσης ολοκληρώθηκε περί τις 3:00 της 1ης Ιουνίου 1941. Ο ίδιος ο επικεφαλής του Στόλου της Μεσογείου, ναύαρχος σερ Άντριου Κάννινγκαμ ανέλαβε τη διεύθυνση των βρετανικών ενεργειών, φροντίζοντας για την παροχή κάθε διαθέσιμου μέσου. Για τον Βρετανό αξιωματικό του ναυτικού, η διάσωση των ανδρών της Κοινοπολιτείας υπήρξε ένα προσωπικό στοίχημα, το οποίο θα μπορούσε να συνοψιστεί στη διάσημη ρήση του: «Παίρνει τρία χρόνια στο Ναυτικό να φτιάξει ένα πλοίο. Θα μας πάρει 300 χρόνια για να φτιάξουμε μια νέα παράδοση».²²⁶ Έτσι, κατά το τελευταίο στάδιο, εκείνη τη νύχτα μεταφέρθηκαν προς την Αίγυπτο περί τους 4.000 περίπου άνδρες: επρόκειτο για όσους είχαν απομείνει από την 4η και το σύνολο της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας Πεζικού. Οι υπερασπιστές του Μάλεμε δηλαδή ήταν από τους τελευταίους που αποχώρισαν από το νησί.²²⁷

223ΔΙΣ, I8/51/A4, σ. 83-84, 'British naval operations around Crete, 20 May-1 June 1941', URL: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/british-naval-operations-around-crete>, (Ministry for Culture and Heritage), updated 10-May-2016, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 128. Η ΔΙΣ ανεβάζει τον αριθμό όσων εκκένωσαν τα Σφακιά εκείνη την ημέρα σε 6.000, Cody, *στο ίδιο*, σ. 180

224ΔΙΣ, I8/51/A4, σ. 84

225ΔΙΣ, I8/51/A4, σ. 85

226Winston Churchill, *The Second World War*, vol, III, Penguin, Λονδίνο 2005, σ. 265

Τί συνέβη όμως με όσους δεν κατάφεραν να επιβιβαστούν στα πλοία; Κι εδώ, η νεοζηλανδική αναφορά είναι άκρως διαφωτιστική: «Ότε η εκκένωσις ήχθη εις πέρας, σημαντικός αριθμός Βρεττανικών και Αποικιακών Δυνάμεων παρέμενεν επί της νήσου. Εις τα Σφακιά, μόνον οργανωμένα στρατιωτικά τμήματα είχαν παραληφθεί, εκτός βραχείας τινός περιόδου κατά την πρωίαν της 31ης Μαΐου. Υπήρχον πολλοί άνδρες οίτινες δεν ηδύναντο να ανεύρωσι τας Μονάδας των και δεν ανήκον εις τους κύριους σχηματισμούς οι οποίοι έλαβον σειράν προτεραιότητος εις την εκκένωσιν. Πολλοί εξ αυτών ηχημαλωτίσθησαν [...] ικανός αριθμός όμως τούτων κατέφυγεν κρυπτόμενος υποβοηθούμενος υπό των Κρητών ή δια να συνεχίση των αγώνα».²²⁸

Το άκρως ενδιαφέρον παραπάνω απόσπασμα είναι ένα εκ των ελαχίστων που αναφέρονται στη συμπεριφορά του τοπικού πληθυσμού εκείνη τη χρονική στιγμή. Ο τελευταίος εμφανίζεται πρόθυμος να παράσχει καταφύγιο προς τους στρατιώτες της Κοινοπολιτείας, παρότι τα αντίποινα από την πλευρά των Γερμανών είχαν ήδη ξεκινήσει. Ο κίνδυνος να καταστραφεί το σπίτι ή ολόκληρο το χωριό που συνεργαζόταν με τους Βρετανούς, μολονότι οπωσδήποτε υπαρκτός, ελάχιστα επηρέασε τις αποφάσεις των ντόπιων. Εξάλλου για αυτούς οι Νεοζηλανδοί πολέμησαν με εξαιρετική ανδρεία, παρότι εκ των πραγμάτων είχαν αποτύχει στον αντικειμενικό τους σκοπό.²²⁹

Επιπρόσθετα, εμφανίζεται η προσπάθεια δημιουργίας μιας συνέχειας μεταξύ των Νεοζηλανδών πρακτόρων που έπεσαν με αλεξίπτωτα στην Κρήτη για να ενισχύσουν το αντιστασιακό κίνημα κατά τη διάρκεια της κατοχικής περιόδου και των αποκομμένων στρατιωτών που κατέφυγαν στα βουνά για να διαφύγουν τη σύλληψη από τους Γερμανούς. Κάτι τέτοιο βέβαια μόνο ως εν μέρη ορθό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Παρότι για παράδειγμα ο Πάτρικ Λη Φέρμορ, ανέφερε πως στην Κρήτη συνεργάστηκε με Νεοζηλανδούς στρατιώτες που προηγουμένως είχαν βρει καταφύγιο από τον τοπικό

227ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 85, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1993, σ. 129-130, ANZ, WAI 1 DA 55/1/18, *War Diary for June 1941*, σ. 2, Henderson, *στο ίδιο*, σ. 107. Τον Μάιο, οι συνολικές απώλειες του 22ου Νεοζηλανδικού Τάγματος Πεζικού έφτασαν το 62,35% της αρχικής του δύναμης. Επρόκειτο για έναν τεράστιο φόρο αίματος, ο οποίος πιθανότατα θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερος αν δεν υπήρχε η βοήθεια του τοπικού πληθυσμού.

228ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, σ. 86

229Την αξία των Νεοζηλανδών στρατιωτών επιβεβαιώνει μάλιστα ακόμη και μια μαρτυρία δημοσιευμένη από τον Αντώνη Σανουδάκη, τοπικού ιστορικού διόλου θετικά διακείμενου έναντι του βρετανικού παράγοντα: Αντώνης Σανουδάκης, *Η Μάχη της Κρήτης και το Μεσανατολικό Ζήτημα*, Κνωσός, Αθήνα 1991

πληθυσμό, εντούτοις η πλειοψηφία των πρακτόρων εστάλη στην Κρήτη από την Αίγυπτο κατά τα κατοπινά χρόνια.²³⁰

Εν κατακλείδι, οι υπερασπιστές του Μάλεμε κλίθηκαν να αντιμετωπίσουν αρκετές δυσχέρειες στην προσπάθειά τους να διασωθούν μεταβαίνοντας στην Αίγυπτο. Η στάση του πληθυσμού, παρότι οι πηγές δεν βρίθουν πληροφοριών, θα πρέπει να κριθεί ως εξαιρετικά φιλική, πράγμα που έμελλε να έχει δυσβάστακτες συνέπειες.²³¹ Η επιτυχής τους διάσωση επέτρεψε τη συνέχιση του αγώνα τους σε άλλα πολεμικά μέτωπα, όπως αυτό τη βορείου Αφρικής, της Ιταλίας και της δυτικής Ευρώπης.

230 Η αναφορά ενός εξ αυτών των Νεοζηλανδών πρακτόρων βρίσκεται στα αρχεία της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού: ΔΙΣ, 8/908Α/Α/7-8, Έκθεση του Νεοζηλανδού αντισυνταγματάρχη C. E. Barnes της 13/06/1944, σχετικά με την κατάσταση στην Ελλάδα κατά την περίοδο από 01/07/1943 έως 30/04/1944 (Αρχείο Μυριδάκη), Αθήνα 13/06/1944

231 Χαρακτηριστική υπήρξε η συμβολή της μονής Πρέβελη στη συμμαχική προσπάθεια, αλλά και τα όσα αυτή υπέστη από τους Γερμανούς. Εμμανουήλ Χαλκιαδάκης, «Η Μάχη της Κρήτης στο Ρέθυμνο: η συμβολή της επαρχίας Αγίου Βασιλείου και της Μονής Πρέβελη στην ασφαλή αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων», στο: Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Η πρώην επαρχία Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνου από την αρχαιότητα έως σήμερα. Περιβάλλον - Αρχαιολογία - Ιστορία - Κοινωνία, τ. Γ2, Ρέθυμνο 2014, σ. 225-242, Μιχ. Μ. Παπαδάκης, Το μοναστήρι του Πρέβελη στην Κρήτη, Αθήνα 1978.

Γ. Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΜΑΛΕΜΕ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Την περίοδο κατά την οποία λάμβανε χώρα η μάχη της Κρήτης, η υπόλοιπη χώρα βρισκόταν υπό την κατοχή των αξονικών δυνάμεων. Γερμανοί στρατιώτες εισήλθαν στην Αθήνα στις 27 Απριλίου 1941 και έσπευσαν να αντικαταστήσουν τις προϋπάρχουσες δομές διοίκησης με νέες, φιλικές προς αυτούς. Αφού ύψωσαν συμβολικά τη ναζιστική σημαία στον βράχο της Ακρόπολης, εγκαταστάθηκαν σε διάφορα κεντρικά σημεία της πόλης επιτάσσοντας δημόσια ή ιδιωτικά κτήρια.²³²

Στις 29 Απριλίου, ο στρατηγός Τσολάκογλου, φέροντας των τίτλο του προέδρου της κατοχικής κυβέρνησης, απεύθυνε προκήρυξη προς τον ελληνικό λαό, τα κύρια σημεία της οποίας θα μπορούσαν να συνοψιστούν στις πρώτες της γραμμές: «Οι υπεύθυνοι της εθνικής συμφοράς έφυγαν από τας Αθήνας και εγκατέλειψαν το πάτριον έδαφος. Υπό την ασφαλή προστασία της θαλάσσης από τας επιθέσεις του αντιπάλου, απαιτούν από όλους μας να συνεχισθή ο αγών, το μάταιον του οποίου Σεις όλοι οι παραμεινάντες επί του πατρίου εδάφους έχετε κατανοήσει.

Η σκληρά πραγματικότητα είναι, ότι, μετά την κατάληψιν των Αθηνών υπό του Γερμανικού στρατού και μετά την φυγήν των Άγγλων, δεν δύναται να γίνει ουδείς πλέον λόγος περί συνεχίσεως του αγώνος».²³³

Την επόμενη ημέρα διορίστηκε επίσημα το υπουργικό συμβούλιο, εντός του οποίου κυρίαρχη θέση είχαν ανώτατοι αξιωματικοί του στρατού όπως ο στρατηγός Κατσιμήτρος (υπουργός Εργασίας).²³⁴ Περιέργως, παρότι ο μετέπειτα πρωθυπουργός Λογοθετόπουλος ανέλαβε (προσωρινά) το υπουργείο Ορησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας και ο στρατηγός Δεμεστίχας αυτό των Εσωτερικών, καμία πρόβλεψη δεν είχε διαφανεί για το υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, μια από τις πλέον κυρίαρχες δομές του μεταξικού καθεστώτος. Την απάντηση στις όποιες απορίες έδωσε η υπ' αριθμόν 1 νομοθετική πράξη της 1ης Μαΐου 1941, σύμφωνα με την οποία το παραπάνω υφυπουργείο καταργούταν και στη θέση του ιδρύονταν η παρά τω πρωθυπουργώ Διεύθυνσις Τύπου και Ραδιοφωνίας. Η τελευταία θα τιθόταν υπό την άμεση ευθύνη του Τσολάκογλου, πράγμα που σήμαινε βέβαιη ένταξη της -ήδη υπάρχουσας- λογοκρισίας.²³⁵

232George E. Blau, *Οι Γερμανικές Εκστρατείες στα Βαλκάνια (Άνοιξη 1941)*, έκδοση 7ου ΕΓ/ΓΕΣ, Αθήνα 1993, σ. 111

233ΦΕΚ 146, τ. 1, Αθήνα 29 Απριλίου 1941, σ. 753.

234 ΦΕΚ 147, τ. 1, Αθήνα 30 Απριλίου 1941, σ. 755

235ΦΕΚ 148, τ. 1, Αθήνα 1 Μαΐου 1941, σ. 757

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι διάφορες ελληνικές εφημερίδες επρόκειτο να βασίζονται για την ενημέρωση των πολιτών κυρίως σε ανταποκρίσεις από το ημιεπίσημο πρακτορείο ειδήσεων του Βερολίνου και ουδετέρων κρατών όπως της Σουηδίας, πάντα βέβαια υπό την επιτήρηση των κατοχικών Αρχών. Επιπλέον, η κρισιμότητα των πολεμικών γεγονότων και η ταχύτητα των εξελίξεων συχνά επιδρούσαν καταλυτικά στην ταχύτητα μετάδοσης της κάθε είδησης.

Χαρακτηριστικά, στις 22 Μαΐου 1941, οι εφημερίδες «Πρωινός Τύπος» και «Ακρόπολις» αναπαράγουν δίχως κανέναν περαιτέρω σχολιασμό την ανταπόκριση του πρακτορείου Τρανσόσεαν της Στοκχόλμης: «Ο ενταύθα ανταποκριτής του Πρακτορείου Τρανσόσεαν πληροφορείται ότι, κατ' ανακοίνωσιν της βρεττανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, Γερμανοί αλεξιπτωτισταί προσεγειώθησαν εις Κρήτην τας πρωινάς ώρας αφού η νήσος εβομβαρδίσθη σφοδρώς την προηγούμενην ημέραν.

Κατά τας ίδιαις πληροφορίας, ενώ τα γερμανικά βομβαρδιστικά έρριπτον βόμβας, οι πρώτοι αλεξιπτωτισταί ερρίπτοντο ήδη εκ των οπλιταγωγών αεροπλάνων και προσεγειούνται. Βραδύτερον νέα γερμανικά στρατεύματα έφθασαν αεροπορικώς.

Συμφώνως προς αγγλικάς πληροφορίας, οι αλεξιπτωτισταί προσεγειώθησαν κυρίως εις την δυτικήν ακτήν της νήσου, τινές όμως προσεγειώθησαν ωσαύτως πλησίον του Ηρακλείου. Ο αριθμός των γερμανικών στρατευμάτων, τα οποία απεβιβάσθησαν εις Κρήτην αναφέρεται ότι ανέρχεται εις επτά χιλιάδας».²³⁶

Από τον τίτλο μάλιστα του άρθρου στην «Ακρόπολις» («Γερμανοί αλεξιπτωτισταί και άλλα στρατεύματα απεβιβάσθησαν εις την δυτικήν Κρήτην και παρά το Ηράκλειον») δεν αποσπάται καμία πρόβλεψη για την κατάληξη της σύγκρουσης, ούτε κάποιο θετικό σχόλιο για τη γερμανική μαχητικότητα. Οι δύο εφημερίδες αρκούνται για την ώρα στη συμπλήρωση της είδησης με δύο σχετικές ανακοινώσεις του ημιεπίσημου γερμανικού πρακτορείου του Βερολίνου. Η πρώτη αναφέρει πως γερμανικά αεροσκάφη επιτέθηκαν με επιτυχία εναντίον βρετανικής νηοπομπής δυτικά της Κρήτης, πλήττοντας καίρια ένα καταδρομικό πλοίο του Βασιλικού Ναυτικού. Η δεύτερη πως βομβαρδιστικά της Luftwaffe επέδραμαν κατά εχθρικών τους στόχων στην ανατολική Μεσόγειο στις 20 Μαΐου.²³⁷

Στις κύριες θεματικές ενότητες των δύο εντύπων παρουσιάζονται επίσης ζητήματα πάταξης της αισχροκέρδειας -η οποία ήδη είχε κάνει την εμφάνισή της στην Αθήνα και την

236«Πρωινός Τύπος», 22 Μαΐου, φ. 43, σ. 2 και «Ακρόπολις», 22 Μαΐου 1941, φ. 4424, σ. 2.

237ό.π.

επαρχία-, ενημέρωση για τις επιθέσεις του Άξονα σε Συρία, Μάλτα και βόρειο Αφρική, όπως επίσης διάφορα καλλιτεχνικά θέματα.²³⁸

Η ιστορική εξέλιξη των δύο εφημερίδων παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες και συνάμα διαφορές. Η «Ακρόπολις» ιδρύθηκε από τον Βλάση Γαβρηλίδη το 1883 και μετά τον θάνατο του τελευταίου, το 1920, ανέστειλε την κυκλοφορία της για εννέα περίπου χρόνια. Έπειτα, την τύχη της ανέλαβε η οικογένεια Βουτσινά, εκφράζοντας σταδιακά αντιβενιζελικές θέσεις. Μεταξύ των συντακτών που φιλοξένησε κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου συγκαταλέγεται ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ενώ αρχισυντάκτης ανέλαβε για ένα χρονικό διάστημα ο Σόλων Γρηγοριάδης. Η κυκλοφορία της «Ακρόπολις» υπερέβαινε τα 10.000 φύλλα εκείνη την περίοδο.²³⁹ Από την άλλη πλευρά, ο «Πρωινός Τύπος» ήταν η μετεξέλιξη του «Τύπου», σκληρής αντιβενιζελικής εφημερίδας που κυκλοφόρησε από τις 15 Δεκεμβρίου 1934 έως την 1η Μαρτίου 1941. Από τον Απρίλιο του 1941 ξεκίνησε η νέα αρίθμηση του εντύπου, υπό την ονομασία «Πρωινός Τύπος» και τη διεύθυνση του Νικόλαου Κρανιωτάκη. Τελικά, την άνοιξη του 1944, η εφημερίδα ανακοίνωσε την παύση της λειτουργίας της.²⁴⁰

Στις 23 Μαΐου, ο «Πρωινός Τύπος» έχει ως τίτλο στο πρωτοσέλιδό του τα πολεμικά γεγονότα της Κρήτης: «Μάχαι εκ του συστάδην εις Κρήτην. Γερμανικά στρατεύματα εισήλθον εις το Ηράκλειον».²⁴¹ Αφού λοιπόν αναγγέλλεται πως: «κατελήφθη το αεροδρόμιον του Μαλέμε», παρατίθενται ειδήσεις από πρακτορεία του Τρανσόσεαν σε Στοκχόλμη, Βηρυτό και Βερολίνο. Σημαντικότερη είναι οπωσδήποτε η λιτή ανακοίνωση του Τρανσόσεαν Στοκχόλμης της 22ας Μαΐου πως ο Τσώρτσιλ παραδέχθηκε από το Λονδίνο την κατάληψη κρητικού αεροδρομίου από τις γερμανικές δυνάμεις.²⁴²

Άλλες σχετικές αναφορές από τη Στοκχόλμη κάνουν λόγο για συνέχιση της γερμανικής εισβολής με κύματα αλεξιπτωτιστών και ισχυρές αερομεταφερόμενες δυνάμεις που αποβιβάζονταν ταχύτατα στην Κρήτη. Οι πληροφορίες συνέκλιναν στο γεγονός πως στη βρετανική πρωτεύουσα ελάχιστες ειδήσεις κατέφταναν για τα τεκταινόμενα, παρότι ο στρατιωτικός εκφωνητής του ραδιοφωνικού σταθμού του Λονδίνου ανακοίνωσε πως πιθανότατα οι Γερμανοί ήταν πλέον οι κυρίαρχοι σε ορισμένα σημεία του νησιού. Άλλη ανταπόκριση από τη σουηδική πρωτεύουσα περιέγραφε πως ο Τσώρτσιλ είχε παραδεχθεί

238 «Πρωινός Τύπος», 22 Μαΐου, φ. 43, σ. 1-2 και «Ακρόπολις», 22 Μαΐου 1941, φ. 4424, σ. 1-2

239 Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008, τόμος 1, σ. 158-159

240 Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008, τόμος 3, σ. 217

241 «Πρωινός Τύπος», 22 Μαΐου, φ. 44, σ. 1

242 ό.π.

επίσης τοπικές επιτυχίες της Βέρμαχτ στην Κρήτη ενώπιον της Βουλής των Κοινοτήτων. Ο Βρετανός πρωθυπουργός όμως στη συνέχεια δήλωσε πως σκληρές μάχες μαίνονταν, με την κατάσταση να βρίσκεται ακόμη υπό έλεγχο από τις συμμαχικές δυνάμεις. Τέλος, ήταν στην ευχάριστη θέση να ανακοινώσει τη διατήρηση της άμυνας του Ηρακλείου, όχι όμως ενός άλλου -μη κατανομαζόμενου ακόμη- αεροδρομίου του νησιού.²⁴³

Σύμφωνα με τα παραπάνω καταδεικνύεται το γεγονός πως κάποιο αεροδρόμιο του νησιού έχει ήδη στοχοποιηθεί από τις γερμανικές δυνάμεις, καθώς ήταν προφανής η ανάγκη των αερομεταφερόμενων τμημάτων να αναζητήσουν πρόσφορο χώρο προσγείωσης. Παρότι δεν αναφέρεται ρητά πως το Μάλεμε είχε πέσει, οι τίτλοι των εφημερίδων δίνουν έμφαση στις προσπάθειες εναντίον της δυτικής Κρήτης -όπου δηλαδή βρίσκεται το μικρό αεροδρόμιο- και του Ηρακλείου.

Αντίστοιχα με τον «Πρωινό Τύπο», η «Ακρόπολις» έχει ως τίτλο: «Οι Γερμανοί κατέλαβον το Ηράκλειον και σημειώνουν σταθερώς επιτυχίας εις Κρήτην. Εις την επιχείρησιν αποδίδεται εξαιρετική σημασία. Αποτελεί δοκιμήν δια την εισβολήν εις την Αγγλίαν;». Η τελευταία υπόθεση της εφημερίδας μάλιστα συνδυάζεται με μια γενικότερη - ιδιαίτερα φιλογερμανική- αιχμηρή αρθρογραφία, εναντίον της απόκρυψης αρχαίων έργων τέχνης από τις κατοχικές δυνάμεις, της μη αλληλεγγύης των πλουσίων, της μαύρης αγοράς, κτλπ. Αξιοπρόσεκτος είναι επίσης ο υποτιτλισμός μιας στήλης σχετικά με τη μεταφορά της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης στην Αίγυπτο, καθώς με ειρωνεία αυτή ονομάζεται ως «κυβέρνησις Κρήτης», υποβαθμίζοντας έτσι το κύρος της. Τέλος, παρότι οι πηγές της εφημερίδας είναι ακριβώς οι ίδιες με αυτές του «Πρωινού Τύπου», το καταληφθέν κρητικό αεροδρόμιο αναφέρεται ως «του Μαλέμα».²⁴⁴

Από την άλλη πλευρά, η εφημερίδα «Σημαία» του Πειραιά ασχολείται με το Μάλεμε μόνο σε ένα φύλλο, αυτό της 23ης Μαΐου 1941. Εκεί αναπαράγονται οι ειδήσεις όπως στα άλλα έντυπα, με τίτλο «Οι Γερμανοί κατέλαβον το Ηράκλειον και το αεροδρόμιον Μαλέμε εις την Κρήτην. Ο τέως Βασιλεύς εις Κάιρον».²⁴⁵ Επίσης, την «Σημαία» απασχολούν θέματα όπως ο επισιτισμός της χώρας, οι βυθίσεις αγγλικών πλοίων από βομβαρδιστικά της Luftwaffe, οι απεργίες στις ΗΠΑ και η καταπολέμηση της αισχροκέρδειας στην ελληνική πρωτεύουσα. Το εν λόγω έντυπο βρισκόταν το 1941 στο 25ο έτος της κυκλοφορίας του, όντας υπό την ιδιοκτησία του Παντελή Λογοθέτη.²⁴⁶

243ό.π.

244«Ακρόπολις», 23 Μαΐου 1941, φ. 4425, σ. 1.

245«Σημαία», 23 Μαΐου 1941, φ. 5.115, σ.1

246ό.π.

Από την πλευρά της, η «Πρωία», εκτός των άλλων, φιλοξενεί μια φιλοαξονική ανάλυση του Ισπανού συντάκτη της εφημερίδας «ABC», Λουίς Κάλβο, σχετική με τη μάχη της Κρήτης. Η ιστορική εφημερίδα ιδρύθηκε από τους αδελφούς Πεσμαζόγλου το 1925, είχε στηρίξει με κάθε τρόπο το μεταξικό καθεστώς και από το 1941 τελούσε υπό τη διεύθυνση του Γεωργίου Καρατζά.²⁴⁷ Στον τίτλο του πρωτοσέλιδού της κατέγραφε τη συνέχιση της γερμανικής εισβολής στην Κρήτη, αναφέροντας εν μέρη λανθασμένα πως ο Τσώρτσιλ ανακοίνωσε την πτώση του Ηρακλείου και του Μάλεμε.²⁴⁸

Στις 25 Μαΐου, η ίδια εφημερίδα, φιλοξενεί δύο κύρια θέματα: τη βύθιση του βρετανικού θωρηκτού «Χουντ» και την κατάληψη της δυτικής Κρήτης από τους Γερμανούς. Παράλληλα, παραθέτει μια γλαφυρή περιγραφή η οποία παραδόθηκε από το Βερολίνο:

«ΒΕΡΟΛΙΝΟΝ. 24. (Αθ. Πρ.).-(...) Ο στολίσκος των αεροπλάνων καταστροφής μαζί με τα οποία ίπταμαι -λέγει η έκθεσις του αυτόπτου- έχει την αποστολήν να προστατεύση πλείστα μεταγωγικά αεροπλάνα και να καλύψη την προσγείωσιν των αλεξιπτωτιστών εναντίον αεροπορικών επιθέσεων του εχθρού. Καθ' ην στιγμήν απογειούμεθα δια την Κρήτην ο ουρανός είναι κυανόχρους και αίθριος, καλυπτόμενος μόνον από μικρά ελαφρότατα νέφη. Μετά πτήσιν ολίγων λεπτών της ώρας διακρίνομεν μέσα εις την ομίχλην τα πανύψηλα όρη της Κρήτης, εγειρούμενα ως είδος απειλητικού φρουρίου. Εκατοντάδες αεροπλάνων τύπου "Γιούνκερς 52" αληθής ιπτάμενη στρατιά, κατευθύνεται προς την νήσον δια να επιτεθή κατά των Άγγλων εις το τελευταίον των έρεισμα, όπου κατέφυγον μετά τον πόλεμον εις τα Βαλκάνια. Επιτηρούμεν και προσέχομεν πάντοτε αναμένοντες ότι τα καταδιωκτικά του εχθρού θα θελήσουν να παρεμβάλουν εμπόδιον εις την άφιξιν των αλεξιπτωτιστών μας. Αλλ' ουδέν Χάρρικαιν ή Σπιτφάιρ ή Γκλώστερ φαίνεται ουδαμού. Την έλλειψιν αυτήν του αντιπάλου αναπληρούν τα αντιαεροπορικά πυροβόλα. Σχηματίζουν ταύτα φραγμόν πυρός έμπροσθεν των γερμανικών αεροπλάνων, αλλ' εν μέσω της άγριας βοής των εχθρικών πυροβόλων τα τορπιλλοπλάνα μας κατέρχονται καθέτως και εφορμούν ως ιέρακες επιβάλλοντα σιγής εις τα αντιαεροπορικά πυροβολία με πτήσεις καθ' ας εγγίζουσιν σχεδόν το έδαφος. Εν εκ των αεροπλάνων της ομάδος εβλήθη κατά την δράσιν αυτήν τόσο σοβαρώς ώστε εδέησε να προσγειωθεί αναγκαστικώς εις το αεροδρόμιον, πλησίον του οποίου ευρίσκοντο σχηματισμοί αλεξιπτωτιστών οι οποίοι είχαν ήδη προσγειωθεί.

Δυνάμεθα να παρατηρήσωμεν ότι αμέσως μετά την προσγείωσίν των οι αλεξιπτωτισταί συγκροτούνται εις ομάδας και αρχίζουν την δράσιν των ενατίον των εχθρικών βάσεων, κατά

247 Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008, τόμος 4, σ. 567-568

248 «Πρωία», φ. 16-202, 23 Μαΐου 1941, σ. 1.

το πρόγραμμα, το οποίον είχε ακριβώς καθορισθή εκ των προτέρων. Κατά το σχέδιον οι αλεξιπτωτισταί δέον να καταλάβουν εν αεροδρόμιον. Μέγας αριθμός αλεξιπτωτιστών ευρίσκεται εις τα πέριξ. Η δυτική άκρα φαίνεται ότι ευρίσκεται ήδη εις χείρας των Γερμανών. Ολονέν οι νέοι αλεξιπτωτισταί προστίθενται εις τους πρώτους. Από της άλλης πλευράς ο εχθρός παραμένει ακόμη εις τα χαρακώματα. Επί της οδού προχωρούν κατά διαδοχικά κύματα σημαντικοί σχηματισμοί αλεξιπτωτιστών. Νέον εκάστοτε εντυπωσιακόν θέαμα παρουσιάζεται όταν αι θύραι ανοίγονται και εκ διαλειμμάτων από δευτερολέπτου εις δευτερόλεπτον, ο εις μετά τον άλλον αλεξιπτωτιστής κατέρχεται εις το κενόν και όταν κατόπιν άλλοι ανοίγουν τα αλεξιπτώτα και πλανώνται κατερχόμενοι προς την γην. Εις ωρισμένας στιγμάς εκατοντάδες αλεξιπτωτιστών αιωρούνται ως ένας κόσμος λευκών στιγμάτων. Καθ' ον χρόνον οι αλεξιπτωτισταί κυριεύουν κάτω την μίαν μετά την άλλην θέσιν του εχθρού, ημείς, οι οποίοι ιπτάμεθα εις ύψος 2.000 μέτρων, παραμένομεν επιτηρούντες δια να μην μας αντιληφθούν.

Το πανόραμα το οποίον έχομεν κάτωθέν μας είνε μεγαλειώδες. Όπισθέν μας μόλις διαφαίνεται, μέσα εις την ομίχλην, η άλυσις των όρεων της κεντρικής Κρήτης, όρη 2.000 μέτρων ύψους, των οποίων αι κορυφαί είνε ακόμη εν μέρει σκεπασμένα από χιόνια. Έμπροσθέν μας εκτείνεται η θάλασσα, της οποίας το γαλανόν χρώμα ανταναγάζει όλας τας αποχρώσεις του ουρανίου τόξου. Διακρίνομεν εις πολλά μέρη τα λίαν ευδιάκριτα ίχνη των τραγωδιών των οποίων έπεσαν θύματα κατά τας τελευταίας ημέρας πολλά ατμόπλοια. Προς τα δεξιά δυνάμεθα να βλέπωμεν τώρα τον όρμον της Σούδας όπου υπάρχουν ακόμη μερικά εχθρικά ατμόπλοια, αλλ' ο μαύρος καπνός ο οποίος ανέρχεται ως στρόβιλος από τον μεγαλύτερον κολοσσόν, ο οποίος είνε ηγκυροβολημένος εις τον λιμέναν και εν άλλο νέφος κυανούν καπνού από εν ατμόπλοιον 6.000 περίπου τόννων, αποδεικνύουν αναμφισβητήτως ότι τα ημέτερα στούκας επιτέλεσαν ήδη το έργον των και μάλιστα καλώς. Διαγράφομεν κύκλους υπεράνω των Χανίων και του Μάλεμε. Εν των μεταξύ τα μεταγωγικά μας αεροπλάναν καταφθάνουν σχεδόν αδιακόπως όπως και καθ' ην στιγμήν ακόμη αποκρυνόμεθα δια να επιστρέψωμεν».²⁴⁹

Η αξία της παραπάνω αφήγησης είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ουσιαστικά, πρόκειται για την πρώτη ανταπόκριση από το μέτωπο των μαχών, μέσω της οποίας επιβεβαιώνονται οι αναπαραγόμενες ειδήσεις των ημερών. Καταρχάς παρουσιάζεται η πλήρης απουσία της RAF, όπως επίσης το γεγονός πως τα γερμανικά αεροσκάφη μπορούσαν να πετούν σχεδόν ανενόχλητα στον εναέριο χώρο του νησιού. Πολύ περισσότερο, καταδεικνύεται το γεγονός πως η δυτική Κρήτη έχει καταληφθεί οριστικά και νέες αερομεταφερόμενες δυνάμεις

249«Η Πρωία», φ. 16-204, 25 Μαΐου 1941, σ. 1

καταφθάνουν συνεχώς στο αεροδρόμιο του Μάλεμε. Ορισμένες βρετανικές μονάδες φαίνεται πως συνέχιζαν να μάχονται, ο ανταποκριτής όμως αφήνεται ελεύθερος να παρατηρεί το ρομαντικό τοπίο δίχως να δέχεται έντονα πυρά. Εν ολίγοις, τη στιγμή εκείνη η μάχη είχε ήδη κριθεί, παρότι η αντίσταση των συμμαχικών δυνάμεων παρέμενε ισχυρή σε ορισμένα σημεία.

Τέλος, στις 27 Μαΐου 1941, η «Ακρόπολις» αναφέρει στην πρώτη της σελίδα πως ο Γερμανικός Στρατός κινείται προς το εσωτερικό της Κρήτης. Την είδηση συμπληρώνουν για ακόμη μια φορά ανταποκρίσεις δίχως περαιτέρω σχολιασμό, όπως αυτός του πρακτορείου «Στέφανι» της Ρώμης. Το τελευταίο αναπαρήγαγε δημοσιεύματα της τουρκικής εφημερίδας «Μπέγιογλου» για τη μάχη της Κρήτης. Και εκεί, τα στρατεύματα του Άξονα παρουσιάζονται να έχουν ήδη καταλάβει τη δυτική Κρήτη, εκμεταλλευόμενα τα υπάρχοντα προγεφυρώματά τους. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στη δράση της Luftwaffe και του Ιταλικού Πολεμικού Ναυτικού, τα οποία φέρονται να απέσπασαν τη θαλάσσια κυριαρχία του Κρητικού Πελάγους από τους Βρετανούς.²⁵⁰

Μια ημέρα νωρίτερα, το γεγονός είχε παρουσιαστεί από την εφημερίδα «Jonio». Το εν λόγω έντυπο εκδιδόταν στην κατεχόμενη από τις ιταλικές δυνάμεις Κέρκυρα και αποτελούσε όργανο της φασιστικής προπαγάνδας στην περιοχή. Χαρακτηριστικά, το κάθε κείμενο που παρατιθόταν, αναγραφόταν σε δύο γλώσσες (στα ιταλικά και τα ελληνικά), καθώς σκοπός της ήταν η επικοινωνία των κυριάρχων με τους κυριαρχούμενους, πάντα βέβαια με την προϋπόθεση πως οι τελευταίοι θα υπάκουαν άκριτα στις επιταγές του Άξονα.

Έτσι, στις 26 Μαΐου 1941 ο τίτλος της ιταλοελληνικής εφημερίδας ήταν ο εξής: «La forse aereo-navali dell' Asse infliggono una tremenda lezione alla flotta inglese» (δηλαδή, «οι αερο-ναυτικές δυνάμεις του Άξονα παρέδωσαν ένα τρομερό μάθημα στον αγγλικό στόλο»), ακολουθούσε δε ο επεξηγηματικός ελληνικός υπότιτλος: «Μέγισται αι απώλειαι του αγγλικού στόλου». Όπως συνέβαινε με τις αθηναϊκές εφημερίδες, έτσι και σε αυτή την περίπτωση, παρατίθενται γερμανικές πληροφορίες. Αναφέρεται πως στις 20 Μαΐου Γερμανοί αλεξιπτωτιστές εκτέλεσαν άλματα στην Κρήτη, ερχόμενοι άμεσα σε επαφή με βρετανικές δυνάμεις. Η εισροή ενισχύσεων προς τους Γερμανούς είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη του δυτικού τμήματος του νησιού, τη στιγμή κατά την οποία το Βασιλικό Ναυτικό δεν κατάφερε να εμποδίσει την απόβαση. Επίσης, επισημαίνεται η αεροπορική υπεροπλία του Άξονα στο εν λόγω πολεμικό μέτωπο και η συνεπακόλουθη βύθιση αρκετών βρετανικών πλοίων. Σημαντικότερη ωστόσο είναι κυρίως η νύξη πως «η κατοχή της Κρήτης θα επιτρέψει νέας επιθέσεις εναντίον της διώρυγας του Σουέζ». Έτσι, διακρίνεται η ιταλική θέληση διεύρυνσης

250 «Ακρόπολις», 27 Μαΐου 1941, φ. 4428, σ. 1

του μετώπου και η ελπίδα να πληγεί η «καρδιά» της βρετανικής θαλασσοκρατορίας. Παράλληλα, γίνεται λόγος για τις ιταλικές αεροπορικές κινήσεις εναντίον της Κρήτης, όπως επίσης τις άριστες -όπως παρουσιάζονται- σχέσεις του Χίτλερ με τον Μουσολίνι.²⁵¹

Συμπερασματικά, το Μάλεμε παρουσιάζεται στον ελληνικό κατοχικό Τύπο αρκετά αποσπασματικά. Οι αθηναϊκές εφημερίδες αγνοούν σε μεγάλο βαθμό την ίδια του την ύπαρξη, αποτυγχάνοντας ορισμένες φορές να προφέρουν την τοποθεσία με ορθό τρόπο. Ωστόσο, αρκετά γρήγορα -βασισμένες κυρίως σε ανταποκρίσεις από το εξωτερικό- αναγγέλλουν την κατάληψη της δυτικής Κρήτης, ενημερώνοντας ταχύτατα το κοινό. Η πρώτη περιγραφή της κατάστασης από αυτόπτη μάρτυρα δημοσιεύεται μόλις στις 25 Μαΐου, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα την άμεση διασαφήνιση της κατάστασης.

Εκτός όμως από την ταχύτητα, εξίσου χαρακτηριστική είναι η απουσία των Ελλήνων δημοσιογράφων από το πεδίο της είδησης. Πράγματι, οι περισσότερες πληροφορίες του Τύπου τροφοδοτούνται από το ημιεπίσημο πρακτορείο του Βερολίνου ή το σουηδικό Τρανσόσεαν. Οι λόγοι είναι αρκετοί. Αφενός σπουδαίοι δημοσιογράφοι βρίσκονταν εκείνη την περίοδο σε στρατιωτικά νοσοκομεία, στρατόπεδα ή μάχονταν ακόμη. Επιπρόσθετα, οι αυστηρές εντολές των κατοχικών αρχών δεν άφηναν περιθώρια επιτόπιων ερευνών. Οι γερμανικές δυνάμεις είχαν εισέλθει εξάλλου στην Αθήνα έναν μήνα πριν και η κατάσταση σε ολόκληρη τη χώρα παρέμενε εξαιρετικά ρευστή. Έτσι, το ελληνικό κοινό ενημερώθηκε για την πτώση του Μάλεμε -όπως επίσης της υπόλοιπης Κρήτης- έπειτα από απλή παράθεση ανταποκρίσεων από το εξωτερικό, με τις απόψεις των εφημερίδων να μη διακρίνονται ξεκάθαρα λόγω της έντονης λογοκρισίας και της απουσίας των δημοσιογράφων τους από τον τόπο όπου διαδραματίζονταν οι εξελίξεις.

251 «Jonio», 26 Μαΐου 1941, φ. XIX, σ. 1

4) ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

A. ΤΟ ΜΑΛΕΜΕ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Αναφορικά με την χρήση του αεροδρομίου του Μάλεμε από τους Γερμανούς κατά τη διάρκεια της κατοχικής περιόδου, οι πηγές εμφανίζονται εξαιρετικά ισχνές. Κανένα βιβλίο δεν αναφέρεται στο συγκεκριμένο θέμα, ενώ το αρχειακό υλικό (προερχόμενο από ελληνικές, νεοζηλανδικές ή βρετανικές υπηρεσίες) παρουσιάζει ανάλογες ελλείψεις. Κυρίως ο νεοζηλανδικός Τύπος παραδίδει ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες, οι οποίες βέβαια δεν μπορούν παρά να συγκροτήσουν μια μη ολοκληρωμένη πλην ενδεικτική εικόνα της γενικότερης κατάστασης.

Πριν όμως λάβει χώρα η εξέταση των καταγεγραμμένων γεγονότων, είναι απαραίτητη η διευκρίνηση πως το Μάλεμε είχε λάβει σπουδαίες συμβολικές διαστάσεις για τους Νεοζηλανδούς πριν τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι χαρακτηριστική η ταχεία συγγραφή αναφορών ή η παρουσίαση των αναμνήσεων των πρωταγωνιστών που βίωσαν την εν λόγω σύγκρουση, όπως επίσης η εξίσου άμεση έναρξη συλλογής του απαραίτητου αρχειακού υλικού από τις αρμόδιες νεοζηλανδικές υπηρεσίες για να δημιουργηθεί μια ενιαία αφήγηση για τη μάχη της Κρήτης. Ως εκ τούτου, θα ήταν εύκολο να διατυπωθεί η άποψη πως ίσως ο Τύπος συχνά υπερβάλει αναφερόμενος σε επιθέσεις της RAF κατά του Μάλεμε. Ωστόσο, αυτός ο ισχυρισμός έρχεται σε σύγκρουση με μια σημαντική πτυχή του πολέμου: τη λογοκρισία. Αφού δηλαδή στρατιωτικές και πολιτικές υπηρεσίες στο Λονδίνο ήλεγχαν τη διάδοση κάθε πληροφορίας για τη διεξαγωγή της παγκόσμιας αναμέτρησης, η οποιαδήποτε παραποίηση των δράσεων των Βρετανικών Ενόπλων Δυνάμεων από τον Τύπο μόνο εύκολη δεν ήταν.

Έτσι, η κύρια αμφιβολία σχετικά με τα γραφόμενα του νεοζηλανδικού Τύπου σχετίζεται κυρίως με την ικανότητα των βρετανικών προπαγανδιστικών υπηρεσιών να παρουσιάζουν μια κατάσταση κατά το δοκούν. Μια τέτοια τακτική δεν αποτελεί μάλλον εξαίρεση, παρά κανόνα για κάθε πηγή που σχετίζεται με τον πόλεμο. Ακόμη δηλαδή και τα πλέον αξιόπιστα στρατιωτικά αρχεία συχνά βρίθουν ανακρίβειών ή διαστρεβλώσεων λόγω παρεμβάσεων εξωτερικών παραγόντων. Συνεπώς, παρά τη δεδομένη κριτική οπτική με την οποία πρέπει να αντιμετωπιστεί, ο Τύπος παραδίδει στοιχεία χρήσιμα και αρκετά τεκμηριωμένα για τα γεγονότα μεταξύ 1941 και 1944.

Κατά την πρώτη περίοδο μετά την πτώση του νησιού λοιπόν, πρόχειρες φυλακές για αιχμαλώτους πολέμου δημιουργήθηκαν σε τόπους όπου είχαν προηγουμένως διεξαχθεί έντονες μάχες: στα Χανιά, τον Γαλατά και το Μάλεμε. Εκεί κρατήθηκαν μεταξύ άλλων

αρκετοί τραυματισμένοι άνδρες του στρατεύματος της Κοινοπολιτείας, δίχως να λαμβάνουν συνήθως την ενδεδειγμένη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Λίγο πριν την ήττα του Άξονα μάλιστα, δημοσιεύτηκαν στον Τύπο οι πρώτες αφηγήσεις περί βίαιων ανακρίσεων και παραβάσεων των σχετικών διατάξεων της Συνθήκης της Γενεύης. Οι εν λόγω αναφορές συνοδεύονται επίσης από πληροφορίες για καταστροφές κρητικών χωριών από τους Γερμανούς.²⁵²

Όπως φαίνεται, η RAF ξεκίνησε να δρα εναντίον της γερμανοκρατούμενης Κρήτης ήδη από τον Ιούλιο του 1941, ελάχιστους δηλαδή μήνες μετά τη μάχη. Έγγραφα της Υπηρεσίας Ιστορίας Ναυτικού σημειώνουν πως, στις 7 του συγκεκριμένου μήνα, βρετανικά βομβαρδιστικά έπληξαν το μικρό αεροδρόμιο και το γειτονικό χωριό, τραυματίζοντας μεταξύ άλλων Έλληνες αξιωματικούς που βρίσκονταν εκεί ως αιχμάλωτοι πολέμου.²⁵³ Επίσης, τον Αύγουστο, από βάσεις της στη Μέση Ανατολή, αεροσκάφη της Βασιλικής Αεροπορίας έβαλλαν κατά των Χανίων και του Μάλεμε προξενώντας αρκετές καταστροφές. Όπως μάλιστα αναφέρεται, οι καπνοί από το αεροδρόμιο διακρίνονταν από μεγάλη απόσταση αρκετή ώρα μετά τη συγκεκριμένη ενέργεια των Συμμάχων.²⁵⁴

Το 1942 εγκαταστάθηκε στην Κρήτη μέρος της Jagdgeschwader 27 «Afrika» της Luftwaffe. Επρόκειτο για Πτέρυγα Καταδιωκτικών που διέθετε τα εξαιρετικά Bf 109 Messerschmitt,²⁵⁵ είχε δε θητεύσει κατά τη μάχη της Γαλλίας, τις επιχειρήσεις εναντίον των Βαλκανίων και της ΕΣΣΔ, τις πρώτες επιδρομές κατά της Μάλτας ενώ έλαβε σπουδαία φήμη δρώντας στη βόρεια Αφρική. Στο ελληνικό νησί, τα τμήματα της Jagdgeschwader 27 τοποθετήθηκαν στο Μάλεμε και στο Καστέλλι, δημιουργώντας τη Jagdkommando Kreta, τη φαινομενικά επίλεκτη αεροπορική διοίκηση της Κρήτης.²⁵⁶ Παραμένοντας έως το 1944 στην τελευταία, η μονάδα υφίστατο αρκετές απώλειες από συμμαχικές επιθέσεις, ανέδειξε δε σπουδαίους άσους όπως ο Έριχ Χόχαγκεν.²⁵⁷

Στα μέσα Οκτωβρίου 1942 η RAF επανήλθε, εντάσσοντας το Μάλεμε στους μεσογειακούς στόχους της. Τα βρετανικά βομβαρδιστικά βαρέως τύπου ασχολήθηκαν με τις

252«Press», volume LXXX, issue 24441, 15 December 1944, σ. 9

253YIN, 7.7.41/α/Ι, *Βομβαρδισμός αεροδρομίου Μάλεμε Κρήτης από την Βρετανική Αεροπορία. Τραυματισμός Ελλήνων Αξιωματικών*, Αθήνα 7/7/1941

254«Auckland Star», volume LXXII, issue 182, 4 August 1941, σ. 7

255Για τον συγκεκριμένο τύπο αεροσκάφους βλ.: William Green, *Messerschmitt Bf 109: The Augsburg Eagle. A Documentary History*, Macdonald and Jane's Publishing Group Ltd., London 1980

256John Weal, *Jagdgeschwader 27 'Afrika'*, Osprey, Οξφόρδη 2003, σ. 78

257Για τον Χόχαγκεν βλ.: Robert Forsyth, *Jagdverband 44 Squadron of Experten*, Osprey, Οξφόρδη 2008. Ο εν λόγω πιλότος πιστώθηκε 56 καταγεγραμμένες αεροπορικές επιτυχίες.

στρατιωτικές εγκαταστάσεις, ενώ τα ελαφρύτερα πολυβόλησαν Γερμανούς στρατιώτες, δεξαμενές καυσίμων και σταθμευμένα αεροσκάφη.²⁵⁸

Δεν αποτέλεσε όμως το Μάλεμε στόχο μόνο των βρετανικών φτερών. Λίγο μετά την είσοδό τους στον πόλεμο, οι ΗΠΑ έσπευσαν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στους αιθέρες. Το κρητικό αεροδρόμιο βομβαρδίστηκε για ακόμη μια φορά, δίχως να γίνονται γνωστές ενδεχόμενες απώλειες του Άξονα.²⁵⁹ Όπως έπειτα αναφέρθηκε από τον Τύπο, η πράξη αυτή εντασσόταν σε ένα ευρύτερο σχέδιο επιχειρήσεων κατά της Κρήτης, της Ιταλίας και των θέσεων του Ρόμμελ στη βόρεια Αφρική.²⁶⁰

Η επόμενη αναφορά για βομβαρδισμό του Μάλεμε λαμβάνει χώρα στα μέσα Σεπτεμβρίου 1944, στα πλαίσια νέων συνδυασμένων συμμαχικών επιθέσεων στη Μεσόγειο. Beaufighter από τη Μέση Ανατολή έπληξαν το λιμάνι της Πάρου, ενώ λίγες ημέρες αργότερα νυχτερινές επιδρομές έλαβαν χώρα κατά του Ηρακλείου και του Μάλεμε στην Κρήτη. Επιπλέον, εκατοντάδες βομβαρδιστικά βαρέως τύπου κατευθύνθηκαν προς την ηπειρωτική Ελλάδα, προξενώντας σημαντικές ζημιές σε γερμανικά Junkers 52 που πρόβαλλαν από τις βάσεις τους στην Ελευσίνα, το Τατόι ή το Καλαμάκι. Σύμφωνα μάλιστα με ανταποκρίσεις από τη Ρώμη, ερρίφθησαν περίπου 4000 λίβρες (πάνω από 1,8 τόννοι) βομβών -δείγμα της έντασης των συμμαχικών ενεργειών- ιδίως από αμερικανικά αεροσκάφη τύπου P-51 Mustang, B-24 Liberator και Boeing B-17.²⁶¹

Έπειτα από ορισμένα ελάχιστα σημαντικά τοπικά γεγονότα, η «New Zealand Herald» σπεύδει, στα τέλη του 1944, να ανακοινώσει τη μερική απελευθέρωση της Κρήτης:

«Ολόκληρη η Κρήτη έχει πλέον ελευθερωθεί με την εξαίρεση ενός μικρού τριγώνου γύρω από την ακτή της Σούδας, την πρωτεύουσα Χανιά και το αεροδρόμιο του Μάλεμε, αναφέρει ο ανταποκριτής του Reuter από τα αρχηγεία των ανταρτών στη Σούδα, το κύριο λιμάνι του νησιού. Δέκα χιλιάδες Γερμανοί και 50.000 Ιταλοί φασίστες, υπό τη διοίκηση κάποιου συνταγματάρχη Μπέντακ,²⁶² είναι αποκομμένοι μέσα σε αυτό το τρίγωνο δίχως την ελπίδα διαφυγής ή διάσωσης.

258«Press», volume LXXVIII, issue 23777, 24 October 1942, σ. 5

259«Otago Daily Times», issue 25064, 4 November 1942, σ. 3

260«Auckland Star», volume LXXIII, issue 264, 7 November 1942, σ. 5

261«Auckland Star», volume LXXV, issue 220, 16 November 1944, σ. 6

262Για την ταυτότητα του εν λόγω διοικητή δεν έχουν διεξαχθεί σοβαρές έρευνες. Παρά ταύτα ο βαθμός του αποτελεί παρερμηνεία του Τύπου: ο Χάνς Μπέντακ ήταν υποστράτηγος, ορίστηκε δε ως διοικητής της Οχυρής Θέσης Χανίων. Εξάλλου θα ήταν παράδοξο αν ηγέτης ενός τόσο ισχυρού αποσπάσματος αναλάμβανε ένας συνταγματάρχης κι όχι κάποιος ιεραρχικά ανώτερός του.

Η μάχη για το νησί δόθηκε και χάθηκε σε αυτή την περιοχή τρεισήμισι χρόνια πριν. Ο εχθρός συγκεντρώθηκε πίσω από μια περίμετρο 30 μιλίων γύρω από τη Χερσόνησο (: ακρωτήριο) του Μαλέκα». Οι Γερμανοί φαίνεται πως έχουν συγκεντρώσει μεγάλες ποσότητες πυρομαχικών και μονάδες πυροβολικού, μη δεχόμενοι να παραδοθούν.²⁶³ Στο κείμενο υπερτονιζόταν η συνεισφορά των Ελλήνων ανταρτών του νησιού, η φιλοσυμμαχική διάθεση των οποίων υπήρξε πάντα εμφανής.²⁶⁴ Τελικά, η αποχώρηση των ανδρών του Άξονα επρόκειτο να καθυστερήσει αρκετά.

Στο μεταξύ, οι ήττες των Γερμανών στην Ευρώπη επέτρεψαν σε ορισμένους πρώην υπερασπιστές του Μάλεμε όπως ο λοχαγός Τζόφρυ Κοξ να επισκεφθούν τον τόπο του αγώνα τους.²⁶⁵ Ο Κοξ, γεννημένος στο Πάλμερστον Νόρθ της Νέας Ζηλανδίας και υπότροφος του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, εξελίχθηκε μετά τη λήξη του πολέμου σε επιφανή δημοσιογράφο.²⁶⁶ Μαζί του στο νησί προσήλθαν αρκετοί

263«New Zealand Herald», volume 81, issue 25067, 4 December 1944, σ. 5

264Για την αντίσταση κατά του Άξονα στην Κρήτη έχουν γραφτεί αρκετά σημαντικά έργα. Το πληρέστερο είναι πιθανότατα αυτό του Μπήβορ (Anthony Beevor, *Crete. The Battle and the Resistance*, John Murray Publishers Ltd, Λονδίνο 2005. Η ελληνική έκδοση: Antony Beevor, *Κρήτη: η μάχη και η αντίσταση*, Γκοβόστη, Αθήνα 2004). Αρκετές μαρτυρίες οπλαρχηγών κατέγραψε ο Αντώνης Σανουδάκης, δίχως όμως πάντα οι εργασίες του να τεκμηριώνονται επιστημονικά ορθά. Χαρακτηριστικά βλ.: Αντώνης Κ. Σανουδάκης, *Καπετάν Μανόλης Μπαντουβάς. Ο αρχηγός της εθνικής αντίστασης Κρήτης: Τα πολεμικά του απομνημονεύματα*, Κνωσσός, Αθήνα 1979, Αντώνης Κ. Σανουδάκης, *Οι τελευταίοι Κουρήτες. Καπετάν Σήφη Νάνη, αρχηγού του ΕΛΑΣ Σητείας*, Κνωσσός, Αθήνα 2000, Αντώνης Κ. Σανουδάκης, *Τα ματωμένα χρόνια. Μιχάλης Σαμαρίτης, καπετάνιος του ΕΑΜ ΕΛΑΣ Κρήτης*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2014, Αντώνης Κ. Σανουδάκης, *Εκκλησία και Αντίσταση*, Κνωσσός, Αθήνα 1993, κα. Αντίθετα, εξαιρετικό είναι το: Γεώργιος Α. Καλογεράκης, *Καπετάν Μιχάλης Ξυλούρης (Χριστομιχάλης)*, ιδιωτική έκδοση, 2016. Εκεί, ο Καλογεράκης, παρά τη δεδομένη γοητεία που φαίνεται να του έχει ασκήσει η προσωπικότητα του Ξυλούρη, καταγράφει πιστά τις πτυχές της δράσης του σημαντικότερου οπλαρχηγού των Ανωγείων και διαδόχου του Γιάννη Δραμουντάνη (Στεφανογιάννη). Όσον αφορά το αρχειακό υλικό, η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού κατέχει αρκετές αναφορές των πρωταγωνιστών εκείνων των συγκρούσεων, όπως επίσης άλλα σημαντικά έγγραφα. Ενδεικτικά: ΔΙΣ, 8/910/Α/2, *Εκθέσεις της Διεύθυνσης Ειδικών Υπηρεσιών Πολέμου για τις αντιστασιακές οργανώσεις Κρήτης το 1944 (Παγκρήτιος Επαναστατική Οργάνωσις, Εθνική Κρητική Οργάνωσις, Εθνικιστική Οργάνωσις Κρήτης)*, [Αθήνα] άνευ χρονολογίας, ΔΙΣ, 8/910/Α/3, *Εκθεση του Νικολάου Σκουλά προς το Υπουργείο Στρατιωτικών για την Εθνική Οργάνωση Κρήτης Νομού Χανίων στις 08/02/1949*, Χανιά 08/02/1949, ΔΙΣ, 8/910/Β/1α, *Εκθεση του Εμμανουήλ Μπαντουβά προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού για το Εθνικό Απελευθερωτικό Κίνημα Κρήτης στις 20/08/1945*, Ηράκλειο 20/08/1945, ΔΙΣ, 8/910/Ε/1, *Εκθεση δράσεως της Εθνικής Αντάρτικης Ομάδας Σατανάς (Κρήτη) στις 20/11/1945*, Ηράκλειο 20/11/1945, ΔΙΣ, 8/916/Β/19ε, *Δελτίο Πληροφοριών της Διεύθυνσης Ειδικών Υπηρεσιών Πολέμου σχετικά με το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Κρήτης-Ομάδα στρατηγού Μάντακα*, [Αθήνα] άνευ χρονολογίας

265«Auckland Star», volume LXXVI, issue 129, 2 June 1945, σ. 6

266Ο Κοξ κατέγραψε μάλιστα τις εμπειρίες του από τη μάχη της Κρήτης και τις επιχειρήσεις στη βόρεια Αφρική, όπως επίσης ένα πλήθος έργων αυτοβιογραφικού χαρακτήρα. Βλ. Geoffrey Cox, *A Tale of Two Battles*, W. Kimber, Λονδίνο 1987

συμπολεμιστές του, για να ακολουθήσει λίγους μήνες αργότερα ο ίδιος ο αντιστράτηγος Φράνμπεργκ.²⁶⁷

Παρά ταύτα, το Μάλεμε παρέμεινε υπό γερμανική κατοχή για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Εκεί κατευθύνθηκαν μυστικά ορισμένοι ναζι αξιωματούχοι στην προσπάθειά τους να διαφύγουν της σύλληψης. Χαρακτηριστική μάλιστα υπήρξε η προσγείωση στο τοπικό αεροδρόμιο υπό άκρα μυστικότητα ενός αεροσκάφους της Luftwaffe την ημέρα παράδοσης του Βερολίνου, με άγνωστους επιβάτες.²⁶⁸ Ο Μπέντακ μάλιστα συνέχισε να συλλαμβάνει υπόπτους για αντίσταση ακόμη και τις πρώτες ημέρες του Μαΐου, φερόμενος προκλητικά παρά τη δεδομένη ήττα της χώρας του.²⁶⁹ Προσπαθώντας να αποτρέψουν νέες εκτελέσεις και με την κατάσταση να παραμένει έκρυθμη, εκκλησιαστικοί ηγέτες του νησιού απευθύνθηκαν στον Γερμανό διοικητή, δίχως όμως αποτέλεσμα.²⁷⁰

Τελικά οι δυνάμεις του Άξονα επρόκειτο να παραδοθούν μόλις στις 9 Μαΐου, στα πλαίσια ειδικής συμφωνίας που υπογράφηκε μυστικά στη βίλα Αριάδνη, το παλιό αρχοντικό του φημισμένου αρχαιολόγου Έβανς. Εκτός από τον Μπέντακ, τη βρετανική πλευρά εκπροσώπησε ο ταξίαρχος Κίρκμαν και την ελληνική ο υποστράτηγος Φουντουλάκης. Οι άνδρες της Βέρμαχτ μάλιστα διατήρησαν τον οπλισμό τους έως τις 23 Μαΐου 1945, ενώ επιβιβάστηκαν σε βρετανικά πλοία και αποχώρησαν από το νησί μόλις στις 12 Ιουνίου, πάνω από έναν μήνα δηλαδή μετά την πτώση του Βερολίνου.²⁷¹

Η τόσο μακρά παραμονή δυνάμεων της Βέρμαχτ στο μεγαλύτερο ελληνικό νησί αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Ιστορικοί όπως ο Ραπτόπουλος και ο Σκαλιδάκης θεωρούν πως αυτό

267Βλ. το σχετικό κεφάλαιο 4B της παρούσας εργασίας

268Νίκος Αγγελής, «Κρήτη Μάιος 1945. Η στρατιά Μπέντακ και το μυστήριο Μπόρμαν», ηλεκτρονική έκδοση: <http://www.istoria.gr/may02/4.htm>

269Σύμφωνα μάλιστα με επίσημη αναφορά της Εθνικής Αντάρτικης Ταξιαρχίας, οι Γερμανοί επιτέθηκαν στον Αποκόρωνα στις 10 Μαΐου σκοτώνοντας δύο αντάρτες. ΔΙΣ, 8/910/Π/1α, 1β, *Αναφορά της Εθνικής Αντάρτικης Ταξιαρχίας προς την Στρατιωτική Διοίκηση Κρήτης της 12/05/1945 σχετικά με γερμανική επίθεση στην περιοχή Αποκορώνου στις 10/05/1945 και το φόνο δύο ανταρτών*, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 12/5/1945

270Αντώνης Κ. Σανουδάκης, *Εκκλησία και Αντίσταση*, Κνωσός, Αθήνα 1993

271ΔΙΣ, 8/918/Δ/11γ, *Διαταγή της Διευθύνσεως Πληροφοριών της Ανεξαρτήτου Στρατιωτικής Διοικήσεως Κρήτης τς 23/03/1946 προς τη Διεύθυνση Πολεμικής Εκθέσεως του Γενικού Επιτελείου Στρατού σχετικά με την ημερομηνία εισόδου και αποχωρήσεως γερμανικών και ιταλικών στρατευμάτων*, Σ.Τ.Γ. 911 23/3/1946, Δημοσθένης Ραπτόπουλος, Η συνθηκολόγηση των Γερμανών στην Κνωσό την 9η Μάη 1945, 11/5/2009 (<https://archive.patris.gr/articles/156693>). Επίσης, διαφωτιστικό το άρθρο του Γιάννη Σκαλιδάκη, «Στην Κρήτη η πιο μακρά ναζιστική Κατοχή που συνεχίστηκε ελέω συμμάχων», 24/5/2018, αναδημοσιεύτηκε στο: <http://agonaskritis.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%83%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B7-%CE%BC%CE%AC%CF%87%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1/>. Η αρχική έκδοση του άρθρου βρίσκεται στην *Εφημερίδα των Συντακτών* με επιμέλεια του Τάσου Κωστόπουλου.

συνέβη λόγω της προσπάθειας αποδυνάμωσης του ΕΑΜ ενόψει των εμφυλιοπολεμικών εξελίξεων.²⁷² Οι Βρετανοί δηλαδή φοβούνταν μια ενδεχόμενη διάχυση του γερμανικού πολεμικού υλικού προς τους άνδρες του ΕΛΑΣ, οι οποίοι καθοδηγούνταν από τον βενιζελικό στρατηγό Μάντακα.²⁷³ Όποιες όμως κι αν ήταν οι σκέψεις τους, η ελεύθερη δράση των Γερμανών υπό τη συμμαχική προστασία εξερέθισε τον τοπικό πληθυσμό που μάλιστα είχε πληρώσει έναν βαρύ φόρο αίματος για την ελευθερία του.²⁷⁴ Επιπρόσθετα, στην Κρήτη ελάχιστα σοβαρά εμφυλιοπολεμικά γεγονότα έλαβαν χώρα καθώς μια σειρά παραγόντων δεν ευνοούσε τη δημιουργία ενός νέου αντάρτικου κινήματος, αυτή τη φορά εναντίον της επίσημης ελληνικής κυβέρνησης. Παρά ταύτα, η στάση των Συμμάχων στηλιτεύτηκε έντονα από τους πλέον πιστούς ίσως συμμάχους τους.

Συμπερασματικά, κατά τη διάρκεια της κατοχικής περιόδου το αεροδρόμιο του Μάλεμε δεν δέχθηκε ιδιαίτερα σφοδρές επιθέσεις από τις αεροπορικές δυνάμεις των Συμμάχων. Εξάλλου οι Γερμανοί προτίμησαν να συγκεντρώσουν τα πολεμικά τους αεροσκάφη στο Τυμπάκι και το Καστέλλι, πράγμα που σήμαινε πως το μικρό αεροδρόμιο της δυτικής Κρήτης θα είχε δευτερεύουσα σημασία. Παράλληλα, καμία δολιοφθορά δεν διεξήχθη εκεί, πιθανότατα λόγω του δυσπρόσιτου χαρακτήρα της τοποθεσίας. Το Μάλεμε έμελλε λοιπόν σταδιακά να χάσει τη σπουδαιότητά του, σήμερα δε μόνο το γερμανικό νεκροταφείο μένει να θυμίζει τους αιματηρούς αγώνες για την κατάληψή του.

272 Ραπτόπουλος, ό.π., Σκαλιδάκης, ό.π.

273 ΔΙΣ, 8/910/A/2

274 Για την υπεράσπιση των γερμανικών ενεργειών βλ. Ρίχτερ, *στο ίδιο*. Μια από τις πλέον ισχυρές αντιδράσεις ακαδημαϊκών σε αυτές τις απόψεις στο: Γιώργος Μαργαρίτης, «Και πάλι (δυστυχώς) για τον κο Ρίχτερ», 8/12/2015, <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/kai-pali-dystyxos-gia-ton-ko-rixter>. Πρβλ.: Δημήτρης Χριστόπουλος, «Τα επικίνδυνα Ρίχτερ του ολοκληρωτισμού», 15/12/2015, <https://tvxs.gr/news/blogarontas/ta-epikindyna-rixter-toy-oloklirotismoy>. Επίσης, Γιάννης Σκαλιδάκης, «Δεν είναι έτσι, κι αν έτσι νομίζετε, κ. Ρίχτερ», 2/5/2016, <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/den-einai-etsi-ki-etsi-nomizete-k-rixter?fbclid=IwAR18SS59EsPwie4HrNQL27EsTCjfpBAg0L1x8zmjHhKYvByxu8sYHlHBZrM>

Β. Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΦΡΑΪΜΠΕΡΓΚ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1945)

Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα και η Νέα Ζηλανδία ακολούθησαν διαφορετικές πορείες επιδιώκοντας την ανάπτυξη και την επίλυση των εσωτερικών τους προβλημάτων.²⁷⁵ Παρά ταύτα, επίσημες αποστολές από τη χώρα της Ωκεανίας καταφθάνουν κάθε χρόνο σχεδόν στην Κρήτη, τιμώντας τη μνήμη των συμπατριωτών τους που σκοτώθηκαν εκεί.²⁷⁶ Οι απαρχές αυτής της οργανωμένης κίνησης θα πρέπει να αναχθούν στο φθινόπωρο του 1945, όταν ο Φράυμπεργκ επέστρεψε στο απελευθερωμένο νησί.

Ενδεικτική για την αντιμετώπιση της μάχης της Κρήτης από τους Νεοζηλανδούς είναι η άμεση είδηση για την επίσκεψη του Φράυμπεργκ από τον Τύπο της χώρας. Συγκεκριμένα, ήδη από τις 27 Σεπτεμβρίου 1945, η εφημερίδα «Auckland Star» φιλοξενεί σχετικό άρθρο μέσω του οποίου αναφέρονται οι πρώτες πληροφορίες: η νεοζηλανδική αποστολή στην Κρήτη θα αποτελείτο από 100 περίπου βετεράνους όλων των βαθμών που επρόκειτο να μεταβούν στο νησί με σκοπό να τελέσουν επιμνημόσυνη δέηση, στις 30 Σεπτεμβρίου, στη μνήμη των νεκρών συναδέλφων τους. Ηγέτες της ομάδας θα είναι δύο ανώτατοι αξιωματικοί του Βρετανικού Στρατού: ο αντιστράτηγος Φράυμπεργκ και ο υποστράτηγος Χάουαρντ Κίππενμπεργκερ.²⁷⁷ Πιθανότατα, η παρουσία των δύο ανδρών είχε σαφή συμβολικό χαρακτήρα. Ο επίσης Νεοζηλανδός Κίππενμπεργκερ θεωρούταν παραδόξως τότε ως ο εκπρόσωπος του Λονδίνου, σε αντίθεση με τον προερχόμενο από τις αποικίες Φράυμπεργκ. Αμφότεροι διέθεταν πολεμικές δάφνες, παρότι ο πρώτος δεν είχε τόσο αυξημένες αρμοδιότητες στη μάχη της Κρήτης και η παρουσία του όφειλε να μετριάσει τους πιθανούς κραδασμούς από τη λάμψη του βετεράνου μη Βρετανού συναδέλφου του. Ο τελευταίος δηλαδή δεν θα παρουσιαζόταν μόνος, παρά θα συνοδευόταν από ένα λαμπρό ρήτορα που όφειλε να υπογραμμίσει την αρμονική συνύπαρξη στους κόλπους της Κοινοπολιτείας.²⁷⁸

275Για τη Νέα Ζηλανδία μετά τον πόλεμο βλ. Portet, Stockwell, *στο ίδιο*, σ. 25-31

276«The Bloody Battle of Crete Remembered 75 Years On», στο: *Army News*, issue 473, June 2016, σ. 6

277«Auckland Star», volume LXXVI, issue 229, 27 September 1945, σ. 5

278Ο Κίππενμπεργκερ είχε γεννηθεί στη Νέα Ζηλανδία το 1897. Περνώντας ένα μεγάλο μέρος της ζωής του στη Βρετανία, ανέλαβε τη διοίκηση του 20ου Νεοζηλανδικού Τάγματος Πεζικού κατά τη μάχη της Κρήτης. Μεταξύ άλλων, μεταπολεμικά, διηύθυνε τη σειρά «Official History of New Zealand in the Second World War 1939-45», συμβάλλοντας καταλυτικά στην επιτυχία της. Η ρητορική του δεινότητα τον καθιστούσε ιδιαίτερα αγαπητό μεταξύ των μελών της βρετανικής ελίτ. Η βιογραφία του στο: Glyn Harper, *Kippenberger: An Inspired New Zealand Commander*. HarperCollins, Auckland 1997

Συμβολικά, η μετάβαση των Νεοζηλανδών προς την Κρήτη θα πραγματοποιούνταν με το καταδρομικό HMS «Ajax»,²⁷⁹ το οποίο είχε συμμετάσχει στην εκκένωση του νησιού από τις βρετανικές δυνάμεις λίγα χρόνια πριν. Όπως καταγράφεται: «την τελετή μνήμης πρόκειται να παρακολουθήσει ο Βρετανός διοικητής που δέχθηκε την παράδοση των Γερμανών στην Κρήτη λίγους μήνες πριν, όπως επίσης εκπρόσωποι των βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα. Μέλη του Ελληνικού Στρατού και ντόπιοι πολίτες είναι επίσης προσκεκλημένοι να παραστούν».²⁸⁰

Την τελετή και όσα έλαβαν χώρα γύρω από αυτή, μετέφεραν στο κοινό τρεις νεοζηλανδικές εφημερίδες: η «New Zealand Herald», η «Auckland Star» και η «Evening Post». Η πρώτη αναφέρει μεταξύ άλλων πως οι εξαιρετικές καιρικές συνθήκες επέτρεψαν την προσέλευση στη Σούδα 10.000 ανθρώπων, ορισμένοι εκ των οποίων περπάτησαν αρκετά χιλιόμετρα για να παρευρεθούν. Η «New Zealand Herald» δίνει έμφαση κυρίως στις ευχαριστίες του Φράνμπεργκ προς τον τοπικό πληθυσμό για τη συμπαράστασή του στον πόλεμο και τη φιλοξενία του στην ειρήνη, ενώ επίσης κάνει λόγο για αυθημερόν πτήση 40 Νεοζηλανδών από την Αίγυπτο προς την Κρήτη, με σκοπό να παραστούν στην επιμνημόσυνη δέηση.²⁸¹

Με παρόμοιο τρόπο αν και εκτενέστερα, η έγκριτη «Auckland Star» καταγράφει ορισμένα βασικά σημεία της ομιλία του Φράνμπεργκ, κάνοντας παράλληλα σαφείς υπαινιγμούς για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Έτσι, διακριτικά, αναφέρεται πως: «Όλα τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, συμπεριλαμβανομένων ακραίων στοιχείων της Αριστεράς και της Δεξιάς, συγχρωτίστηκαν και περπάτησαν δίπλα-δίπλα στην τελετή».²⁸² Αξίζει να σημειωθεί πως -όπως ειπώθηκε σε άλλο κεφάλαιο- η Κρήτη ήταν ένα από τα μέρη που ελάχιστες εμφύλιες συγκρούσεις διεξήχθησαν, με εξαίρεση ορισμένα σύντομα περιστατικά κυρίως αντεκδίκησης.²⁸³ Προφανώς ωστόσο, η νεοζηλανδική εφημερίδα

279Μια εκτενής καταγραφή της δράσης των βρετανικών πλοίων στο: J. J. Colledge, Ben Warlow, *Ships of the Royal Navy: The Complete Record of all Fighting Ships of the Royal Navy*, Chatham Publishing, London 2006

280«Auckland Star», volume LXXVI, issue 229, 27 September 1945, σ. 5

281 «New Zealand Herald», volume 82, issue 25324, 4 October 1945, σ. 7

282 «Auckland Star», volume LXXVI, issue 234, 3 October 1945, σ. 6

283Το σημαντικότερο ίσως επεισόδιο του Εμφυλίου Πολέμου στο νησί έλαβε χώρα μόλις το 1947: επρόκειτο για την ολιγόμηνη δράση μικρού αποσπάσματος του ΔΣΕ υπό τον Γιάννη Ποδιά. Δίχως δυσκολία ο τελευταίος παγιδεύτηκε στον Ψηλορείτη, όπου αναγκάστηκε να δώσει τριήμερη μάχη (28-30 Ιουνίου 1947) εναντίον ισχυρότερων αντιπάλων. Τελικά ο Ποδιάς σκοτώθηκε στις 30 Ιουνίου, μη πετυχαίνοντας την εγκαθίδρυση αντάρτικων πυρήνων στην Κρήτη.

ελάχιστα μπορούσε να γνωρίζει τις τοπικές ιδιαιτερότητες, διατύπωνε λοιπόν μια ευρύτερη άποψη για το ζοφερό εγχώριο γίνεσθαι της περιόδου.

Γενικότερα, η επίσκεψη του Φράνμπεργκ είχε αποκλειστικά εθιμοτυπικό χαρακτήρα. Εκ πρώτης όψεως αυτό που όφειλε να κάνει ήταν να παραστεί στην επιμνημόσυνη δέηση, είναι όμως αμφίβολο το ποιο κράτος εκπροσωπούσε. Αν και ανώτατος αξιωματικός του Βρετανικού Στρατού, έφερε μαζί του έναν επίσημο χαιρετισμό του Νεοζηλανδού πρωθυπουργού Πήτερ Φρέιζερ, του οποίου η αυτονομία είχε αυξηθεί εντυπωσιακά εξαιτίας της συμμετοχής των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας του στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και της παράλληλης οικονομικής αποδυνάμωσης της Βρετανίας λόγω των πολεμικών αναγκών. Τόσο κατά τη διάρκεια του πολέμου όσο μετά, ο Φράνμπεργκ ήταν στέλεχος του Βρετανικού Στρατού, όφειλε όμως υπακοή στη νεοζηλανδική κυβέρνηση ως πολίτης της τελευταίας. Έτσι, η παρουσία του στην Κρήτη, αν και επιβεβλημένη, έπρεπε να πλαισιωθεί από το Λονδίνο με άλλους ανώτατους αξιωματικούς για να μην θεωρηθεί ως διπλωματική αποτυχία των Βρετανών ιθυνόντων.

Αξιοσημείωτες είναι επίσης ορισμένες φράσεις του Φρέιζερ, όπως τις ανέγνωσε ο Φράνμπεργκ στη Σούδα: «Η κυβέρνηση και ο λαός της Νέας Ζηλανδίας θυμάται με ευγνωμοσύνη όλα όσα ο ελληνικός λαός έκανε για να βοηθήσει Νεοζηλανδούς στρατιώτες που έμειναν πίσω, όταν η χώρα σας καταλήφθηκε από τον Γερμανικό Στρατό τον Απρίλιο και τον Μάιο του 1941. Φέρουμε βαθύτατα την επίγνωση του χρέους του νεοζηλανδικού προς τον ελληνικό λαό για τη γενναιότητα και την αυτοθυσία του όσον αφορά την παροχή καταφυγίου σε πολλούς από τους άνδρες μας. Συνειδητοποιούμε πως ντύσατε και θρέψατε τους άνδρες μας όταν εσείς οι ίδιοι βρισκόσασταν σε κατάσταση ανάγκης και κάνοντάς το υποφέρατε μεγάλες δυσκολίες και διατρέξατε τεράστιο προσωπικό ρίσκο».²⁸⁴ Παρόμοιες ήταν και οι δηλώσεις του ίδιου του Φράνμπεργκ, εκθρέφοντας έτσι βαθμιαία τη νεοζηλανδική επίσημη ιστοριογραφία να υιοθετήσει την εικόνα μιας αगाστής συνύπαρξης με τον τοπικό πληθυσμό στην Κρήτη.²⁸⁵

Στο παραπάνω συμπέρασμα οδηγεί επίσης η αρκετά παραστατική περιγραφή της «Evening Post» στις 6 Οκτωβρίου: «Το καλωσόρισμα που έλαβαν οι Νεοζηλανδοί από τον λαό της Κρήτης, καθώς ο αντιστράτηγος Φράνμπεργκ, ο υποστράτηγος Κίππενμπεργκερ και η συνοδεία τους επέστρεψαν για την επιμνημόσυνη τελετή αυτή την εβδομάδα, ήταν αυθόρμητη και ειλικρινής. Για παράδειγμα, στο χωριό Γαλατάς, φιλόξενα πλήθη στάθηκαν

284 Davin, *στο ίδιο*, σ. 523

285 Χαρακτηριστικά, βλ. Stella Tzobanakis, *Creforce. The Anzacs and the battle of Crete*, Walker Books Australia, Newtown 2010

στους δρόμους και, καθώς τα φορτηγά μας πέρασαν κάτω από θόλους πρασινάδας, χαμογελαστά κορίτσια έρναν με ανθούς τους επισκέπτες, πολλοί από τους οποίους σύντομα αναγνωρίστηκαν από παλιούς φίλους και χαιρετίστηκαν εγκάρδια. Έτσι, και για όσο χρειάστηκε να μείνουν, ο Γαλατάς παρέμεινε ανοιχτό σπίτι για τους Νεοζηλανδούς».²⁸⁶

Από την άλλη πλευρά, σε αντίθεση με την ευρεία κάλυψη του γεγονότος από τον Τύπο της Νέας Ζηλανδίας, στην Ελλάδα οι εφημερίδες δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα. Μόλις η «Ελευθερία» αφιέρωσε σχετικό μονόστηλο, καθώς το δυναμιτισμένο εγχώριο πολιτικό πλαίσιο της εποχής προσέδιδε δευτερεύοντα χαρακτήρα στην επίσκεψη του υψηλόβαθμου αξιωματικού του Βρετανικού Στρατού, σε σύγκριση τουλάχιστον με τα τεκταινόμενα προεόρτια του εμφυλίου. Εξάλλου στην ίδια εφημερίδα καταγράφονται εκτενώς οι προσπάθειες συνδιαλλαγής μεταξύ των πολιτικών του αστικού συστήματος και του ΚΚΕ με τη βοήθεια των ξένων πρεσβευτών, ενώ για τον συγκεκριμένο λόγο φιλοξενούνται πληροφορίες σχετικές με τη στάση ορισμένων κυρίαρχων φυσιογνωμιών, όπως ο Γονατάς, ο Παπανδρέου, ο Σοφούλης και ο Καφαντάρης.²⁸⁷

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερη σημασία έχει πως η είδηση της επίσκεψης κοινοποιήθηκε αρκετά ετεροχρονισμένα. Σε αυτό το πλαίσιο, ο συντάκτης του κειμένου δεν φαίνεται ιδιαίτερα σίγουρος για τις πηγές του, προτιμώντας να ξεκινήσει με την πρόταση: «κατά πληροφορίας εκ Κρήτης, ο στρατηγός Φρέυμπεργκ, όστις διηύθυνε την μάχην της Κρήτης τον Μάιον του 1941...».²⁸⁸ Έπειτα, αναφέρεται πως τον Νεοζηλανδό στρατηγό συνόδευσαν Έλληνες επίσημοι που επισκέφθηκαν μαζί του τα χωριά Γαλατάς, Πλατανιάς και Μάλεμε, όπου «όλοι οι κάτοικοι συγκεντρωμένοι υπεδέχθησαν τον στρατηγόν με ενθουσιώδεις και συγκινητικές εκδηλώσεις». Μεταξύ των επισήμων αυτών συγκαταλεγόταν ο Γενικός Διοικητής της Κρήτης, συνταγματάρχης Παπαδάκης.²⁸⁹

Σύμφωνα επίσης με την «Ελευθερία», η νεοζηλανδική αποστολή κατευθύνθηκε στη συνέχεια στη Σούδα για να τελέσει μνημόσυνο στους πεσόντες του πολέμου, υπό την παρουσία μικτού τιμητικού ελληνοβρετανικού στρατιωτικού αγήματος. Εκεί, ο Φράυμπεργκ παρέδωσε την φύλαξη των τάφων στην ευθύνη των ντόπιων, πράγμα που χαιρετίστηκε ένθερμα από τον Παπαδάκη. Το απόγευμα, τόσο ο τελευταίος όσο και ο συνταγματάρχης Καραβίτης -γόνος σπουδαίας οικογένειας του νησιού- προσέφεραν στον πρώην διοικητή της

286 «Evening Post», volume CXL, issue 84, 6 October 1945, σ. 8

287 «Ελευθερία, 4/10/1945, αρ. 135, σ. 2

288ό.π.

289ό.π.

Creforce ένα πολύτιμο παραδοσιακό μαχαίρι και μια ιστορική πιστόλα, εφαρμόζοντας το τοπικό έθιμο.²⁹⁰

Τέλος, το σχετικό φύλλο της εφημερίδας παραθέτει δύο ακόμη στοιχεία. Το πρώτο είναι πως ο Φράνμπεργκ ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης από τον Δήμο Χανίων. Επρόκειτο για μια διόλου ευκαταφρόνητη τιμή, ιδίως λόγω της εγγύτητας της τελετής με τα πολεμικά γεγονότα. Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι ακόμη η πληροφορία πως ο Νεοζηλανδός στρατηγός μετέβη στην περιοχή των Σφακίων, λίγο πριν αποχωρήσει από τη νήσο (συγκεκριμένα στις 2 Οκτωβρίου 1945), «επιθυμών να επανιδή την οδόν δια της οποίας το 1941 είχε εκτελεσθή η αποχώρησις του συμμαχικού στρατού κατά την εκκένωσιν της Κρήτης».²⁹¹

Συνολικά, η επίσκεψη του Φράνμπεργκ στην Κρήτη το 1945 έβριθε συμβολισμών. Από τη μία πλευρά υπογράμμιζε τις καλές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Νέας Ζηλανδίας, όπως επίσης την ευγνωμοσύνη της τελευταίας απέναντι στον τοπικό πληθυσμό που έπραξε τα μέγιστα για τη διάσωση των στρατιωτών της. Από την άλλη πλευρά όμως, αποτελούσε ένδειξη της σταδιακής εγκαθίδρυσης μιας αυτόνομης νεοζηλανδικής εξωτερικής πολιτικής, σε συνεργασία μα όχι υπό την πλήρη κηδεμονία της Γηραιάς Αλβιώνας. Ανεβαίνοντας στο βήμα του ομιλητή στη Σούδα, ο Φράνμπεργκ εξέφραζε δύο πραγματικότητες: αυτή της βρετανικής στρατιωτικής παράδοσης και αυτή της νεοζηλανδικής χειραφέτησης, μέσω της προσωπικής του ανάδυσης στην ιεραρχία της Κοινοπολιτείας. Η θερμή υποδοχή που του επιφυλάχθηκε από τον τοπικό πληθυσμό αντίθετα, δεν διέθετε καμία περαιτέρω πολιτική τοποθέτηση πέραν της ένδειξης ευγνωμοσύνης των κατοίκων προς τα στρατεύματα με τα οποία συμπολέμησαν.

Η επίσκεψη του Φράνμπεργκ υπήρξε η πρώτη μιας σειράς αντιστοίχων ενεργειών. Έκτοτε, στο Μάλεμε και σε άλλες περιοχές του νησιού λαμβάνουν χώρα εκδηλώσεις μνήμης για τη νεοζηλανδική συμβολή στη μάχη της Κρήτης. Τον Μάιο του 2019 για παράδειγμα, στις σχετικές τελετές συμμετείχαν μέλη της ελληνικής κυβέρνησης και αλεξιπτωτιστές του Ελληνικού Στρατού. Σε αρκετές μάλιστα σχετικές περιπτώσεις, στην Κρήτη μεταβαίνουν βετεράνοι από τη Νέα Ζηλανδία, καθώς επίσης μέλη της πολιτικής ηγεσίας της εν λόγω χώρας. Οι τελετές αυτές χρησιμοποιούνται για τη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών, ενώ παρίσταται πλήθος κόσμου.

290ό.π.

291ό.π.

ΚΡΙΣΕΙΣ

Η μάχη της Κρήτης υπήρξε ένα γεγονός ύψιστης σπουδαιότητας, με περιφερειακές όμως μια παρά παγκόσμιες προεκτάσεις. Συνολικά η Βέρμαχτ απώλεσε 5.894 μέλη της, ενώ οι Σύμμαχοι έχασαν περί τους 23.000 -νεκρούς, τραυματίες ή αιχμαλώτους- άνδρες. Παράλληλα, το πείραμα της χρήσης αλεξιπτωτιστών για τέτοιου είδους εγχειρήματα δεν έπεισε τον Χίτλερ, ο οποίος δεν επανέλαβε έκτοτε μια αεραποβατική επιχείρηση όπως αυτή κατά της Κρήτης. Παρά ταύτα, η έκβαση της αναμέτρησης δεν επέφερε σπουδαίες ανακατατάξεις. Για τους Συμμάχους, η Μάλτα παρέμεινε η κύρια βάση της Μεσογείου, συνεπώς η πτώση του μεγαλύτερου ελληνικού νησιού ελήφθη ως ένα γεγονός δίχως σπουδαίες συνέπειες. Όσον αφορά τους Γερμανούς, η ακόλουθη ισχυρή αντίσταση του τοπικού πληθυσμού και η διενέργεια εκτεταμένων δολιοφθορών καθιστούσαν προβληματική την όποια σκέψη περί ευρύτερης χρήσης της Κρήτης. Εξάλλου η βόρεια Αφρική πιθανότατα ουδέποτε βρέθηκε στους άμεσους στόχους του Χίτλερ, ενώ οι επιτυχίες του Ρόμμελ είχαν ως αποτέλεσμα την περιπλοκή μιας κοστοβόρας για τον Άξονα κατάστασης.

Αντίθετα, η σύγκρουση στην Κρήτη επηρέασε καθοριστικά τη συγκρότηση της αναδύομενης εθνικής ταυτότητας των Νεοζηλανδών. Ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου, η πολιτική ηγεσία των τελευταίων έκανε σημαντικές κινήσεις προς την απόκτηση μεγαλύτερης αυτονομίας από τη Βρετανία. Σε αυτό το πλαίσιο, η μάχη της Κρήτης υμνήθηκε ως κορυφαίο ιστορικό γεγονός, η δε διαδικασία συγγραφής των σχετικών αφηγήσεων υπήρξε άμεση. Ως εκ τούτου, οι διακριθέντες της μάχης αντιμετωπίστηκαν ως εθνικοί ήρωες, ενώ ο Φράνκλεντ μετέφερε τον λόγο του Φρέιζερ επισκεπτόμενος την απελευθερωμένη Κρήτη. Ο ίδιος εξάλλου βρισκόταν στη μάλλον δύσκολη θέση να οφείλει υπακοή τόσο στη νεοζηλανδική πολιτική ηγεσία όσο και στα πρότυπα της βρετανικής στρατιωτικής ιεραρχίας της οποίας αποτελούσε οργανικό τμήμα.

Σε τακτικό επίπεδο, η υπεράσπιση του Μάλεμε έληξε με την ήττα των συμμαχικών δυνάμεων. Οι απώλειές τους υπήρξαν συντριπτικές και η διαφυγή τους επιτεύχθηκε κυρίως χάρις τη βοήθεια που τους παρείχε ο τοπικός πληθυσμός. Επιπρόσθετα, παρά τις αιτιάσεις της εθνικής τους ιστοριογραφίας, παραμένει γεγονός πως οι Νεοζηλανδοί απέτυχαν στην άμυνα της μόνης περιοχής που είχαν αναλάβει. Οι τοπικοί αξιωματικοί έφεραν μεγάλο μέρος της ευθύνης για τα λάθη που επέτρεψαν τη γερμανική επικράτηση, καθώς η εγκατάλειψη του αεροδρομίου αποδείχθηκε εκ του αποτελέσματος αναίτια.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα προκύπτουν ερωτήματα σχετικά με τη σημασία του Μάλεμε για τους Συμμάχους. Είναι χαρακτηριστικό πως το μικρό αεροδρόμιο κατασκευάστηκε πρόχειρα κι άλογα, μη αποτελώντας βάση ισχυρής αεροπορικής δύναμης. Ο ελληνικός Τύπος μάλιστα φαίνεται πως αγνοούσε τόσο την ύπαρξή του, ώστε η αναγγελία της πτώσης της περιοχής συνοδεύτηκε από γενικές αναφορές ή ορθογραφικά λάθη. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της Κατοχής η εμφάνιση της RAF στους αιθέρες της δυτικής Κρήτης δεν υπήρξε ιδιαίτερα συχνή, ενώ παράλληλα η Luftwaffe προτιμούσε τα αεροδρόμια του Ηρακλείου (Τυμπάκι και Καστέλλι) παρά τον μικρό διάδρομο του Μάλεμε.

Εκτός όμως από τη δυσανάλογη σχέση μεταξύ της πρακτικής αξίας του Μάλεμε και του βάρους που δόθηκε σε αυτό από τη νεοζηλανδική ιστοριογραφία, οι παράγοντες που οδήγησαν στην κατάρρευση της άμυνας του αεροδρομίου παραμένουν εν πολλοίς ανεξερευνήτοι. Οποσδήποτε, η ατομική ευθύνη υπήρξε σημαντική: ο Άντριου απέσυρε το τάγμα του δίχως να υπάρχει σοβαρός κίνδυνος, ο Χάργκεστ κωλυσιέργησε συστηματικά και ο Φράνμπεργκ παρέμεινε προσηλωμένος σε μια παρωχημένη στρατηγική. Ωστόσο, αμφότεροι οι παραπάνω αξιωματικοί είχαν να αντιμετωπίσουν μια σειρά προβλημάτων, με συνέπεια η στάση τους να δικαιολογείται τουλάχιστον εν μέρη.

Πρωτίστως, το σύστημα επικοινωνιών, όντας αρκετά πρόχειρα εγκατεστημένο, δεν άργησε να καταστραφεί από τους σφοδρούς βομβαρδισμούς της Luftwaffe. Ήδη από την πρώτη ημέρα των μαχών οι μονάδες συνεννοούνταν με αγγελιαφόρους, πράγμα αδιανόητο για στρατό του 20ου αιώνα. Ακόμη, οι Νεοζηλανδοί όφειλαν να αντιμετωπίσουν επίλεκτους αλεξιπτωτιστές, άνδρες δηλαδή με εξαιρετική εκπαίδευση και εξοπλισμό, τη στιγμή μάλιστα που οι ίδιοι προέρχονταν από συνεχόμενες ήττες στην ηπειρωτική Ελλάδα. Η απουσία της RAF και η άλογη απόφαση δημιουργίας ενός αεροδρομίου από το οποίο σχεδόν έλειπαν τα αεροσκάφη, επιβάρυνε ακόμη περισσότερο την κατάσταση. Ουσιαστικά, κατασκευάζοντας τον διάδρομο του Μάλεμε, η βρετανική διοίκηση απλώς δημιούργησε έναν γερμανικό στόχο στη δυτική Κρήτη δίχως καμία απολύτως χρησιμότητα. Ακόμη κι όταν έγινε φανερό πως ο χαρακτήρας της επίθεσης θα ήταν αεραποβατικός, η επιδεικτική άρνηση της Creforce να καταστρέψει το αεροδρόμιο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως τραγική.

Ωστόσο, η κύρια αιτία της συμμαχικής ήττας στο Μάλεμε θα πρέπει πιθανότατα να αναζητηθεί στην ίδια τη δομή του αποικιακού στρατεύματος που κλήθηκε να υπερασπιστεί την περιοχή. Στην τελευταία, η συνεννόηση αποδείχθηκε αδύνατη. Σε έναν μη αποικιακό στρατό για παράδειγμα (λ.χ. στον ελληνικό) οι κανόνες της ιεραρχίας αποτελούν απαράβατες αρχές: ο συνταγματάρχης οφείλει υπακοή στον ταξίαρχο, ο ταξίαρχος στον υποστράτηγο, ο υποστράτηγος στον αντιστράτηγο, κοκ. Αντίθετα, σε ένα στράτευμα όπως αυτό που

αμυνόταν στο Μάλεμε, ο Χάργκεστ, διοικητής ταξιαρχίας, δεν είχε τη δυνατότητα να διατάξει ούτε τους πεζοναύτες, ούτε οποιοδήποτε άλλο σώμα πέραν της άμεσης ευθύνης του. Αυτή η κατάσταση είχε σοβαρές επιπτώσεις, καθώς τα συμμαχικά πυροβόλα έστρεψαν τα νώτα τους στο αεροδρόμιο και επιτηρούσαν τη θάλασσα, επιτρέποντας έτσι στους Γερμανούς αλεξιπτωτιστές να προσγειώνονται ανενόχλητοι. Παράλληλα, ζωτικής σημασίας περιοχές δεν ναρκοθετήθηκαν γιατί απλώς ανήκαν στην ευθύνη της RAF και όχι του πεζικού, το κενό δε που δημιουργήθηκε στη νεοζηλανδική διάταξη στην πλευρά του Ταυρωνίτη οφείλεται αφενός στην ανεπαρκή κάλυψη της περιοχής, αφετέρου στην αδυναμία συνεργασίας των διαφόρων μονάδων.

Στον χαρακτήρα του αποικιακού στρατεύματος ανιχνεύονται επίσης ζητήματα όπως το παράδοξο ο διοικητής της Creforce να αναγκάζεται να συγκροτήσει το επιτελείο του εκ του μηδενός λίγες ημέρες πριν την έναρξη της μάχης. Ο Φράυμπεργκ ήταν Νεοζηλανδός και αυτό είχε μεγάλη σημασία για τους συναδέλφους του. Όταν λοιπόν ανέλαβε τις ευθύνες του, ο Βρετανός προκάτοχός του αποφάσισε να μην προβεί σε καμία διευκόλυνση. Αξίζει επίσης να σημειωθεί η -χαρακτηριστική για αποικιακές δυνάμεις- ταχεία αλλαγή των διοικητών, πράγμα που οδήγησε στην ανάληψη της ηγεσίας από τον Φράυμπεργκ ελάχιστες ημέρες πριν την απόβαση.

Συμπερασματικά, η ήττα των συμμαχικών δυνάμεων στο Μάλεμε επήλθε ως αποτέλεσμα αρκετών παραμέτρων. Κυρίως, κατέδειξε με τον πλέον εμφαντικό τρόπο πως τα αποικιακά στρατεύματα ήταν ακατάλληλα για μάχες όπως αυτή που διεξήχθη στην Κρήτη. Η ενιαία και ισχυρή διοίκηση, η πειθαρχία εντός του στρατεύματος, η καλλιέργεια κλίματος ισότητας και ομοψυχίας μεταξύ των στρατιωτών, όπως επίσης η επίτευξη της μέγιστης δυνατής ομοιογένειας, αποτελούν παράγοντες απαραίτητους για την επιτυχία σε κάθε πολεμικό πεδίο. Η απουσία όλων των παραπάνω στη δομή της Creforce λειτούργησε καταλυτικά, οδηγώντας στην επικράτηση των επίλεκτων γερμανικών στρατευμάτων.

ΠΗΓΕΣ

A) Αδημοσίευτες αρχειακές πηγές

I) Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού

1. ΥΙΝ, 15.11.40/β/Ι, *Πρώται αποστολαί βρεταννικών αεροπορικών δυνάμεων εις Ελλάδα, Αθήνα 15/11/1940*
2. ΥΙΝ, 7.7.41/α/Ι, *Βομβαρδισμός αεροδρομίου Μάλεμε Κρήτης από την Βρετανική Αεροπορία. Τραυματισμός Ελλήνων Α[ξιωματικών], Αθήνα 7/7/1941*

II) Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού

1. ΔΙΣ, 41/58/Αδ, *Campaign in Greece. The New Zealand Division in Action. Η Εκστρ. Της Ελλ. Η Νεοζηλανδική Μερ. Εν Δράσει*, Αθήνα 2001
2. ΔΙΣ, Ι8/51/Α4, *«Η Μάχη δια την Κρήτην»*. Έκδοσις του Γραφείου Αρχείων του 2ου Νεοζηλανδικού Εκστρ. Σώματος, Αθήνα 2001
3. ΔΙΣ, 22/650Α/Δ/14, *Πρόσκληση οπλιτών Ν. Κρήτης, Σκοπέλου, Λήμνου, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 19/12/1940*
4. ΔΙΣ, 21/607/Γ/18, *Περί προσκλήσεως εφέδρων οπλιτών ιππικού κλάσεως 1928 της νήσου Κρητης, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 06/11/1940*
5. ΔΙΣ, 22/664/Β/40, *Περί οργάνωσης σώματος πολιτοφυλακών εις Κρήτη, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 14/01/1941*
6. ΔΙΣ, 22/658/Β/5, *Πληροφορίες Άγγλων Στρ/των στην Κρήτη, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 08/02/1941*
7. ΔΙΣ, 22/674/ΙΘ/15, *Υπαγωγή Κρήτης, άνευ τοποθεσίας έκδοσης 13/05/1941*
8. ΔΙΣ, 8/908Α/Α/7-8, *Έκθεση του Νεοζηλανδού αντισυνταγματάρχη C. E. Barnes της 13/06/1944, σχετικά με την κατάσταση στην Ελλάδα κατά την περίοδο από 01/07/1943 έως 30/04/1944 (Αρχείο Μυριδάκη), Αθήνα 13/06/1944*
9. ΔΙΣ, 8/910/Α/2, *Εκθέσεις της Διεύθυνσης Ειδικών Υπηρεσιών Πολέμου για τις αντιστασιακές οργανώσεις Κρήτης το 1944 (Παγκρήτιος Επαναστατική Οργάνωσις, Εεθνική Κρητική Οργάνωσις, Εθνικιστική Οργάνωσις Κρήτης), [Αθήνα] άνευ χρονολογίας*
10. ΔΙΣ, 8/910/Α/3, *Έκθεση του Νικολάου Σκουλά προς το Υπουργείο Στρατιωτικών για την Εθνική Οργάνωση Κρήτης Νομού Χανίων στις 08/02/1949, Χανιά 08/02/1949*
11. ΔΙΣ, 8/910/Β/1α, *Έκθεση του Εμμανουήλ Μπαντουβά προς το Γενικό Επιτελείο Στρατού για το Εθνικό Απελευθερωτικό Κίνημα Κρήτης στις 20/08/1945, Ηράκλειο 20/08/1945*
12. ΔΙΣ, 8/910/Ε/1, *Έκθεση δράσεως της Εθνικής Αντάρτικης Ομάδας Σατανάς (Κρήτη) στις 20/11/1945, Ηράκλειο 20/11/1945*

13. ΔΙΣ, 8/916/Β/19ε, *Δελτίο Πληροφοριών της Διεύθυνσης Ειδικών Υπηρεσιών Πολέμου σχετικά με το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Κρήτης-Ομάδα στρατηγού Μάντακα*, [Αθήνα] άνευ χρονολογίας

14. ΔΙΣ, 8/918/Δ/11γ, *Διαταγή της Διευθύνσεως Πληροφοριών της Ανεξαρτήτου Στρατιωτικής Διοικήσεως Κρήτης τς 23/03/1946 προς τη Διεύθυνση Πολεμικής Εκθέσεως του Γενικού Επιτελείου Στρατού σχετικά με την ημερομηνία εισόδου και αποχωρήσεως γερμανικών και ιταλικών στρατευμάτων*, Σ.Τ.Γ. 911 23/3/1946

III) Archives New Zealand Te Rua Mahara o te Kawakatanga

1. ANZ, WAI 1 DA 55/1/17, *Secret War Diary of 22 NZ Battalion, 1 May-1 June 1941*
2. ANZ, WAI 1 DA 55/1/18, *War Diary [of 22 NZ Battalion] for June 1941*

B) Δημοσιευμένες αρχειακές πηγές

I) Δημοσιευμένα αρχειακά σύνολα

1. *Επίτομη ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940-1941*, Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1985
2. *1940-41: ελληνικά διπλωματικά έγγραφα*, Υπουργείο Εξωτερικών, Αθήνα 1980
3. *Η Μάχη της Κρήτης*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1993
4. Dan Davin, *Crete*, σειρά: «Official history of New Zealand in the Second World War, 1939-45», Battery Press, Nashville 1953 (ανατύπωση 1997)
5. Jim Henderson, *22 Battalion*, War History Branch, Wellington 1958
6. J. F. Cody, *28 (Maori) Battalion*, War History Branch, Wellington 1956

II) Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

1. ΦΕΚ 148, τ. 1, Αθήνα 1 Μαΐου 1941
2. ΦΕΚ 146, τ. 1, Αθήνα 29 Απριλίου 1941
3. ΦΕΚ 147, τ. 1, Αθήνα 30 Απριλίου 1941

III) Τύπος

1. London Gazette, 14 October 1941, 5936
2. London Gazette, 14 October 1941, 5935
3. «Πρωινός Τύπος», 22 Μαΐου, φ. 43
4. «Ακρόπολις», 22 Μαΐου 1941, φ. 4424

5. «Πρωινός Τύπος», 22 Μαΐου, φ. 44
6. «Σημαία», 23 Μαΐου 1941, φ. 5.115
7. «Ακρόπολις», 23 Μαΐου 1941, φ. 4425
8. «Η Πρωία», φ. 16-204, 25 Μαΐου 1941
9. «Ακρόπολις», 27 Μαΐου 1941, φ. 4428
10. «Jonio», 26 Μαΐου 1941, φ. XIX
11. «Ελευθερία, 4/10/1945
12. «Auckland Star», volume LXXVI, issue 229, 27 September 1945
13. «Evening Post», volume CXL, issue 84, 6 October 1945
14. «Auckland Star», volume LXXVI, issue 234, 3 October 1945
15. «Auckland Star», volume LXXVI, issue 229, 27 September 1945
16. «New Zealand Herald», volume 82, issue 25324, 4 October 1945
17. «Auckland Star», volume LXXVI, issue 129, 2 June 1945
18. «New Zealand Herald», volume 81, issue 25067, 4 December 1944
19. «Press», volume LXXX, issue 24441, 15 December 1944
20. «Auckland Star», volume LXXV, issue 220, 16 November 1944
21. «Press», volume LXXVIII, issue 23777, 24 October 1942
22. «Otago Daily Times», issue 25064, 4 November 1942
23. «Auckland Star», volume LXXIII, issue 264, 7 November 1942

Γ) Βιβλιογραφία

Ι) Ελληνική

1. Γκέοργκ Ίγκερς, *Η Ιστοριογραφία στον 20ο αιώνα*, Νεφέλη, Αθήνα 2006
2. Χαράλαμπος-Δημήτριος Γουνέλας, *Νεοζηλανδοί στην άμυνα και το ελληνικό αντάρτικο, 1941-1945*, Επίκεντρο, Αθήνα, 2018
3. Ιωάννης Δ. Μουρέλλος, *Η Μάχη της Κρήτης*, ιδιωτική έκδοση, 1950
4. James Joll, *Η Ευρώπη 1870-1970*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006
5. Eric Hobsbawm, *Η εποχή των Ακρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας, 1914-1991*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010
6. Στάνλεϋ Πέιν, *Η Ιστορία του Φασισμού*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2000
7. Alastair Parker, *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Θύραθεν, Αθήνα 1997
8. Ιωάννης Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001

9. Γιώργος Μαργαρίτης, *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων... Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009
10. Αλέξανδρος Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδος 1940-1*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 1995
11. *The British Army. The definitive history of the twentieth century*, Imperial War Museum-Cassell Illustrated, Λονδίνο 2007
12. Σαράντης Αντωνάκος, «Το αντιμεταξικό κίνημα στα Χανιά το 1938», στο: *Ιστορία Εικονογραφημένη*, τ. 197, Νοέμβριος 1984
13. Λάμπρος Φλιτούρης, *Αποικιακές Αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο, 16ος-20ος αι.*, Ασίνη, Αθήνα 2016
14. Θεοχάρης Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, ιδιωτική έκδοση, Ηράκλειο 1990
15. Εμμανουήλ Χαλκιαδάκης, «Η Μάχη της Κρήτης στο Ρέθυμνο: η συμβολή της επαρχίας Αγίου Βασιλείου και της Μονής Πρέβελη στην ασφαλή αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων», στο: Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο *Η πρώην επαρχία Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνου από την αρχαιότητα έως σήμερα. Περιβάλλον - Αρχαιολογία - Ιστορία - Κοινωνία*, τ. Γ2, Ρέθυμνο 2014
16. Μιχαήλ Μ. Παπαδάκης, *Το μοναστήρι του Πρέβελη στην Κρήτη*, Αθήνα 1978
17. Heinz Richter, *Η Μάχη της Κρήτης*, Γκοβόστης, Αθήνα 2016
18. «Η Μάχη της Κρήτης», στο: *Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας*, ΔΙΣ, Αθήνα 1981
19. Μανώλης Μαστοράκος, *Γερμανοί αλεξιπτωτιστές, 1936-1945 (α' τόμος)*, Commando, Αθήνα 2004
20. Martin Poppel, *Παράδεισος και Κόλαση. Το πολεμικό ημερολόγιο ενός Γερμανού αλεξιπτωτιστή*, Eurobooks, Αθήνα 2008
21. Συλλογικό, *Μάχη της Κρήτης. Η πύρρειος νίκη των Γερμανών αλεξιπτωτιστών*, Περισκόπιο, Αθήνα 2002
22. Αντώνης Σανουδάκης, Γιάννη Δανασάκη. *Στη Μάχη της Κρήτης και στον ΕΛΑΣ*, Δήμος Χερσονήσου - Πολιτιστικός Σύλλογος Ποταμιών, Ηράκλειο 2004
23. Μανώλης Πέπονας, «Τα Πρώτα αντίποινα των Γερμανών στην Κρήτη. Πλακάλωνα, Κοντομαρί, Κάνδανος (1941)», στο: *Στρατιωτική Ιστορία*, τεύχος 244, Μάιος 2017
24. Ηλίας Αλ. Φιλιππίδης, *Κρήτη 1941. Η «παράδοσή» της από τον Τσόρτσιλ στο Χίτλερ*, Ιωλκός, Αθήνα 2007
25. Νταϊνβιντ Α. Τόμας, *Κρήτη 1941: η μάχη στη θάλασσα*, Φλίππερ, Αθήνα 1973

26. Γεώργιος Χαροκόπος, *Το Φρούριον Κρήτη 1941-1944 (Ο μυστικός πόλεμος). Κατασκοπεΐα και αντικατασκοπεΐα στην κατεχόμενη Κρήτη*, εκδόσεις Ευαγγελίου, Αθήνα 1971
27. Αντώνης Σανουδάκης, *Η Μάχη της Κρήτης και το Μεσανατολικό Ζήτημα*, Κνωσός, Αθήνα 1991
28. George E. Blau, *Οι Γερμανικές Εκστρατείες στα Βαλκάνια (Άνοιξη 1941)*, έκδοση 7ου ΕΓ/ΓΕΣ, Αθήνα 1993
29. Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 2008, τόμοι 1 και 3
30. Τάκης Ακρίτας, *Η Μάχη του Γαλατά (Γερμανικά αλεξίπτωτα στην Κρήτη)*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1949

II) Ξενόγλωσση

1. Jeremy Black, *Rethinking Military History*, Routledge, Οξφόρδη 2004
2. John Keegan, *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo, and the Somme*, Jonathan Cape, Λονδίνο 1976
3. Michael Howard, *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France 1870–1871*, Rupert Hart-Davis, Λονδίνο 1979
4. Robert M. Citino, “Military Histories Old and New: A Reintroduction”, στο: *The American Historical Review*, Vol. 112, No. 4 (Oct., 2007)
5. Carl von Clausewitz, *On War*, Penguin, Λονδίνο 1993
6. B. H. Liddell Hart, *Real War 1914-1918*, Brown and Company, London, 1963
7. Colin S. Gray, *Strategy and History. Essays on theory and practice*, Routledge, Οξφόρδη, 2007
8. David French, *Military Identities. The Regimental System, the British Army, and the British People, c.1870–2000*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2005
9. David French, *Raising Churchill’s Army. The British Army and the War against Germany 1919–1945*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2000
10. Robert Johnson, *British Imperialism*, Palgrave McMillan, Λονδίνο 2003
11. Peter Thompson, *Anzac Fury. The Bloody Battle of Crete 1941*, Random House Australia, Sydney 2010
12. Anthony Beevor, *Crete. The Battle and the Resistance*, John Murray Publishers Ltd, Λονδίνο 2005
13. Peter Ewer, *Forgotten Anzacs: the campaign in Greece, 1941*, Scribe, Victoria 2008

14. Anthony P. Adamthwaite, *The Making of the Second World War*, Routledge, Λονδίνο 1989
15. A.J.P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, Simon & Schuster, Λονδίνο 1961
16. D.C. Watt, *How War Came: the Immediate Origins of the Second World War 1938–1939*, Λονδίνο 1989
17. John Mosier, *The Blitzkrieg Myth. How Hitler and the Allies Misread the Strategic Realities World War II*, HarperCollins, Νέα Υόρκη 2003
18. Charles Messenger, *The Blitzkrieg Story*, Charles Scribner's Sons, Νέα Υόρκη 1976
19. Kenneth Macksey, *Guderian, Creator of the Blitzkrieg*, Stein and Day, Νέα Υόρκη 1976
20. Gordon F. Sander, *The Hundred Day Winter War: Finland's Gallant Stand against the Soviet Army*, University Press of Kansas, Κάνσας 2013
21. Joel Blatt (επιμ.), *The French Defeat of 1940: Reassessments*, Berghahn, Providence 1997
22. A. N. Porter, A. J. Stockwell, *British Imperial Policy and Decolonization, 1938-64*, Volume 1, 1938-51, Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 1987
23. P. J. Cain, A. G. Hopkins, *British Imperialism 1688-2015*, Routledge, Νέα Υόρκη 2016
24. Robert M. Citino, *Quest for Decisive Victory: From Stalemate to Blitzkrieg in Europe, 1899–1940*, University Press of Kansas, Lawrence 2002
25. Simon Dunstan, *Fort Eben Emael: The Key to Hitler's victory in the West*, Osprey, Οξφόρδη 2005
26. Winston Churchill, *The Second World War*, vol, III, Penguin, Λονδίνο 2005
27. Ernest R. May, *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*, I.B.Tauris, Λονδίνο 2000
28. Alan Sheppard, *France, 1940: Blitzkrieg in the West*, Osprey, Οξφόρδη 1990
29. Sean Longden, *Dunkirk: The men they left behind*, Constable, Λονδίνο, 2009
30. Douglas C. Dildy, *Dunkirk 1940: Operation Dynamo*, Osprey, Οξφόρδη, 2010
31. Norman L. R. Franks, *Air Battle for Dunkirk, 26 May-3 June 1940*, Grub Street, Λονδίνο 2000
32. J. J. Colledge, Ben Warlow, *Ships of the Royal Navy: The Complete Record of all Fighting Ships of the Royal Navy*, Chatham Publishing, Λονδίνο 2006

33. Walter Lord, *The Miracle of Dunkirk*, The Viking Press, Νέα Υόρκη 1982
34. Hugh Sebag-Montefiore, *Dunkirk: fight to the last man*, Viking, Νέα Υόρκη 2006
35. Ian Sumner, François Vauvillier, *The French Army 1939–45: Free French, Fighting French and the Army of Liberation*, β' τόμος, Osprey, Λονδίνο 1998
36. Patrick Bishop, *Battle of Britain: a day-by-day chronicle, 10 July 1940 to 31 October 1940*, Quercus, Λονδίνο 2010
37. Richard J. Overy, *The Battle of Britain: The Myth and the Reality*, W.W. Norton, Νέα Υόρκη 2001
38. James Corum, *The Luftwaffe: Creating the Operational Air War, 1918–1940*, Kansas University Press, Κάνσας 1997
39. Simon Goodenough, *War Maps: World War II, From September 1939 to August 1945, Air, Sea, and Land, Battle by Battle*, St. Martin's Press, Νέα Υόρκη 1982
40. Pietro Badoglio, *Italy in the Second World War. Memories and Documents*, Oxford University Press, Λονδίνο 1948
41. Partha Sarathi Gupta, *Imperialism and the British Labour Movement, 1914–1964*, Palgrave Macmillan, Λονδίνο 1975
42. Lucio Ceva, *La condotta italiana della guerra: Cavallero e il Comando supremo 1941–1942, I Fatti e le idee*, Feltrinelli, Μιλάνο 1975
43. Pricolo Francesco, *Ignavia contro eroismo; l'avventura italo-greca, ottobre 1940 – aprile 1941*, Ruffolo, Ρώμη 1946
44. Malcolm Muggeridge, (επιμ.), *Ciano's Diary 1939–1943*, Heinemann, Λονδίνο 1947
45. Michael Bassett, Michael King, *Tomorrow Comes the Song: A Life of Peter Fraser*, Penguin, Auckland 2000
46. J. G. Darwin, "The Chanak Crisis and the British Cabinet", *History* (1980) 65#213
47. Brian Bond, *British military policy between the two World Wars*, Clarendon, Οξφόρδη 1980
48. I.S.O. Plyfair, *The Mediterranean and Middle East: The destruction of the Axis forces in Africa*, vol, 2, Λονδίνο 1954
49. Martin van Creveld, *Hitler's Strategy 1940-1941. The Balkan Clue*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1973
50. Correlli Barnett (επιμ.), *Hitler's generals*, Grove Press, Νέα Υόρκη 2003
51. Martin Kitchen, *Rommel's desert war: waging World War II in North Africa*, Cambridge University Press, Λονδίνο 2009

52. Douglas Austin, *The Place of Malta in British strategic policy 1925-1943*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, Λονδίνο 2001
53. Diane Canwell, John Sutherland, *Air War Malta: June 1940 to November 1942*, Pen and Sword Aviation, Yorkshire 2008
54. Thomas Owen McLean, *A Selection From the War Diaries of Dan Davin*, διπλωματική εργασία, Victoria University of Wellington, Victoria 2016
55. Walter Ansel, *Hitler and the Middle Sea*, Duke University Press, Ντιούκ 1972
56. Bruce Quarrie, Velimir Vuksic, *Fallschirmjager. German Paratrooper 1935-1945*, Osprey, Οξφόρδη 2001
57. Chris McNab, *Hitler's Eagles. The Luftwaffe 1933-1945*, Osprey, Οξφόρδη 2012
58. Detlef Vogel, *Germany and the Second World War. The Mediterranean, South-East Europe, and North Africa, 1939-1941: from Italy's Declaration of Non-belligerence to the Entry of the United States into the War*, vol. 3, Oxford University Press, Οξφόρδη 1995
59. Chris Bishop, *The Encyclopedia of Weapons of World War II*, Sterling Publishing Company, Νέα Υόρκη 2002
60. Stephen Bull, *Encyclopedia of Military Technology and Innovation*, Greenwood, Connecticut 2004
61. Lynn McConnell, *Galatas 1941: Courage in Vain*, Reed, Victoria 2006
62. Geoffrey Cox, *A Tale of Two Battles*, W. Kimber, Λονδίνο 1987
63. «The Bloody Battle of Crete Remembered 75 Years On», στο: *Army News*, issue 473, June 2016
64. Sir Winston Churchill, *Memoirs of the Second World War*, Houghton Mifflin Company, Βοστόνη 1959
65. Erwin Rommel, *The Rommel Papers*, Da Capo Press, Νέα Υόρκη 1982
66. Peter Chamberlain, Chris Ellis, *Afrika Korps: German military operations in the Western Desert, 1941-42*, Almark Publishing, Λονδίνο 1971
67. Rick Atkinson, *An Army at Dawn: The War in North Africa, 1942-1943*, Abacus, Λονδίνο 2004
68. John Keegan, *Oxford Companion to World War II*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2001

69. P. Carell, *Le volpi del deserto. 1941–1943: le armate italo-tedesche in Africa settentrionale*, Bantam, Νέα Υόρκη 1960
70. Lynn McConnell, *Galatas 1941: Courage in Vain*, Reed, Victoria 2006
71. John Weal, *Jagdgeschwader 27 'Afrika'*, Osprey, Οξφόρδη 2003
72. Robert Forsyth, *Jagdverband 44 Squadron of Experten*, Osprey, Οξφόρδη 2008
73. Stella Tzobanakis, *Creforce. The Anzacs and the battle of Crete*, Walker Books Australia, Newtown 2010
74. William Green, *Messerschmitt Bf 109: The Augsburg Eagle. A Documentary History*, Macdonald and Jane's Publishing Group Ltd., Λονδίνο 1980

III) Ηλεκτρονικές πηγές-υπερσύνδεσμοι

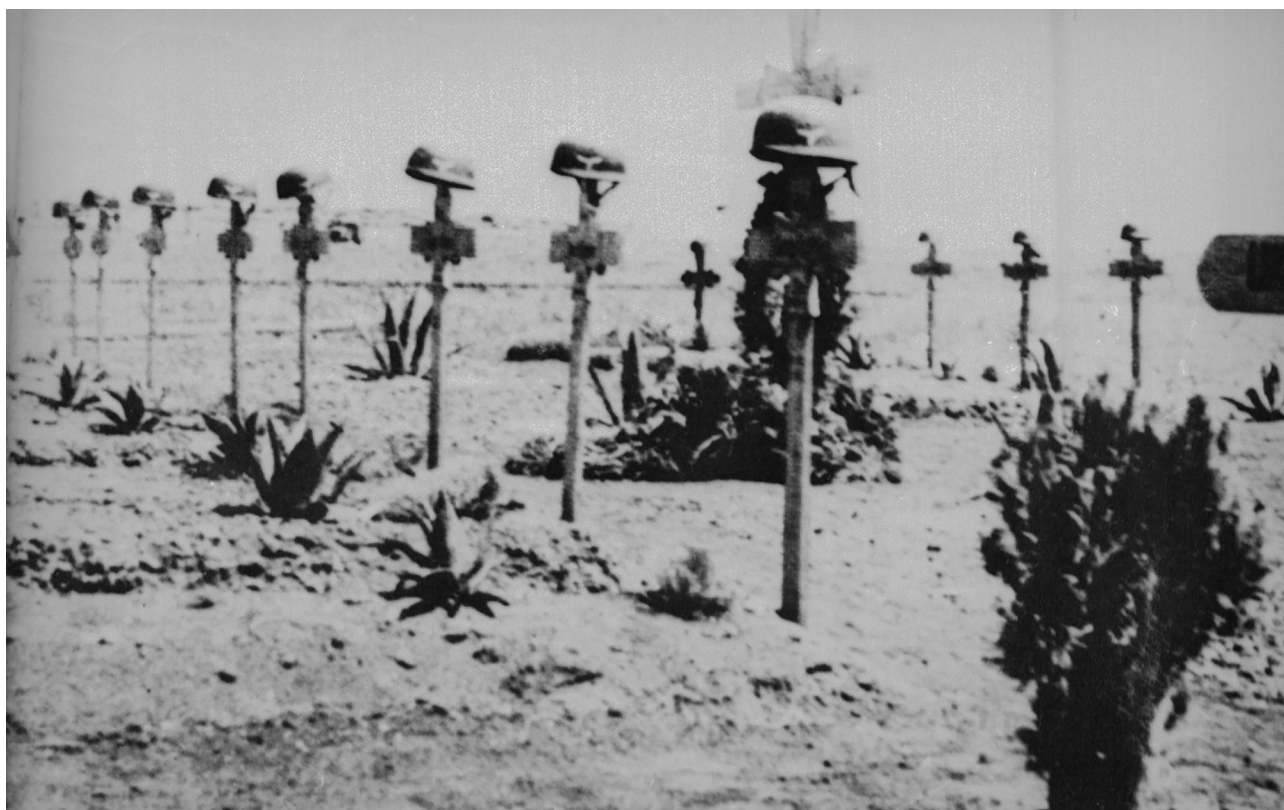
1. “Freyberg, Bernard Cyril”, Dictionary of New Zealand Biography, first published in 2000, updated January, 2012. Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand, <https://teara.govt.nz/en/biographies/5f14/freyberg-bernard-cyril>
2. W. David McIntyre, “Self-government and independence - Statute of Westminster”, Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand, <http://www.TeAra.govt.nz/en/zoomify/32946/1926-balfour-declaration>
3. “Haddon Donald describes defending Maleme airfield, Crete”, <https://nzhistory.govt.nz/media/sound/donald-haddon-interview>
4. Paul Chapmann, “VC winner branded a war criminal”, <https://www.telegraph.co.uk/expat/expatfeedback/4199680/VC-winner-branded-a-war-criminal.html>
5. Νίκος Αγγελής, “Κρήτη, Μάιος 1945. Η στρατιά Μπέντακ και το μυστήριο Μπόρμαν”, <http://www.istoria.gr/may02/4.htm>
6. Δημοσθένης Ραπτόπουλος, “Η συνθηκολόγηση των Γερμανών στην Κνωσό την 9η Μάη 1945”, 11/5/2009, <https://archive.patris.gr/articles/156693>
7. Γιάννης Σκαλιδάκης, “Στην Κρήτη η πιο μακρά ναζιστική Κατοχή που συνεχίστηκε ελέω συμμάχων”, 24/5/2018, αναδημοσιεύτηκε στο: <http://agonaskritis.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B7-%CE%BC%CE%AC%CF%87%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B1/>
8. Γιώργος Μαργαρίτης, “Και πάλι (δυστυχώς) για τον κο Ρίχτερ”, 8/12/2015, <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/kai-pali-dystyxos-gia-ton-ko-rixter>

9. Δημήτρης Χριστόπουλος, “Τα επικίνδυνα Ρίχτερ του ολοκληρωτισμού”, 15/12/2015
10. Γιάννης Σκαλιδάκης, “Δεν είναι έτσι, κι αν έτσι νομίζετε, κ. Ρίχτερ”, 2/5/2016, <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/den-einai-etsi-ki-etsi-nomizete-k-rixter?fbclid=IwAR18SS59EsPwie4HrNQL27EsTCjfpBAg0L1x8zmjHhKYvByxu8sYHIHBZrM>
11. “British naval operations around Crete, 20 May-1 June 1941”, <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/british-naval-operations-around-crete>, updated 10-May-2016
12. Συνέντευξη του Rev. Reg Miller στο Fredericton, New Brunswick, στις 27 Ιουλίου 2010. Δόθηκε στα πλαίσια του προγράμματος “Veteran Stories- The Memory Project”, <http://www.thememoryproject.com/stories/1254:reg-miller/>
13. Patira Edwards, Ngāpuhi (1919-2005), interviewed by Megan Hutching, 27 November 2000, for the *Second World War oral history project – Crete*, <https://28maoribattalion.org.nz/audio/patira-edwards-describes-journey-nz>
14. «Γραπτή κατάθεση του Φράντζ Πέτερ Βάιζλερ (στην πρωτότυπη επίσημη Αγγλική μετάφραση που κατατέθηκε στα πλαίσια της δίκης του Γκαίρινγκ στη Νυρεμβέργη)», 11/11/1945, <http://www.fallschirmjager.net>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Οι διοικητές των Συμμαχικών Δυνάμεων στην ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη: (από αριστερά) ο Αυστραλός αντιστράτηγος σερ Τόμας Μπλάμεϋ, ο Βρετανός αντιστράτηγος Γουίλσον και ο υποστράτηγος Μπέρναρντ Φράνμπεργκ (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Φάκελλος Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, BPP 629)

Οι γερμανικοί τάφοι στο Μάλεμε πριν την οικοδόμηση του τοπικού νεκροταφείου, πιθανότατα το 1941 (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Φάκελλος Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, BPP 1515).

Ρίψη αλεξιπτωτιστών στην Κρήτη (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Φάκελλος Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, BPP 1519).

Τα Σφακιά, απ' όπου αποχώρησαν τα συμμαχικά στρατεύματα (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Φάκελλος Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, BPP 1520).

Πρόχειρο γερμανικό στρατόπεδο στο Μάλεμε το 1941 (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Φάκελλος Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, BPP 1537).

Γερμανοί εξέρχονται από ένα Ju 52 στο Μάλεμε (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Γερμανικό Αρχείο, GA 341).

Η προσγείωση στο Μάλεμε δεν ήταν πάντα εύκολη. Εδώ, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ένα γερμανικό αεροσκάφος προσκρούει στο έδαφος τυλιγμένο στις φλόγες (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Γερμανικό Αρχείο, GA 344). Ο Ρίχτερ περιγράφει σχετικά: «Ο διάδρομος προσγειώσεως του Μάλεμε είχε μήκος 600 μόλις μέτρων, ήταν αρκετά στενός, ανώμαλος και κατεστραμμένος από οβίδες. Έμοιαζε περισσότερο με σκαμμένο χωράφι και λιγότερο με διάδρομο προσγειώσεως αεροσκαφών. Σε κάθε προσγείωση και απογείωση σηκώνονταν σύννεφα σκόνης, ενώ από κάθε οβίδα που έπεφτε έβγαινε καπνός. Ασφαλώς, η σκόνη και ο καπνός περιόριζαν την ορατότητα των πιλότων που επιχειρούσαν να προσγειώσουν τα αεροσκάφη τους, κι έτσι αυτοί αναγκάζονταν πολλές φορές να διαγράφουν κύκλους πάνω από το διάδρομο προσγειώσεως, μέχρι να βελτιωθεί και πάλι μέχρις ενός σημείου η ορατότητα.

Κάθε κατεστραμμένο αεροσκάφος έπρεπε να απομακρύνεται αμέσως από το διάδρομο προσγειώσεως, επειδή έθετε σε κίνδυνο την επόμενη προσγείωση».²⁹²

²⁹² Ρίχτερ, στο ίδιο, 264

Γερμανικό μεταγωγικό αεροσκάφος που καταρρίφθηκε κοντά στο Μάλεμε στις 21 Μαΐου 1941. Οι απώλειες της γερμανικής αεροπορίας δεν υπήρξαν σοβαρές λόγω της απουσίας της RAF (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Γερμανικό Αρχείο, GA 345).

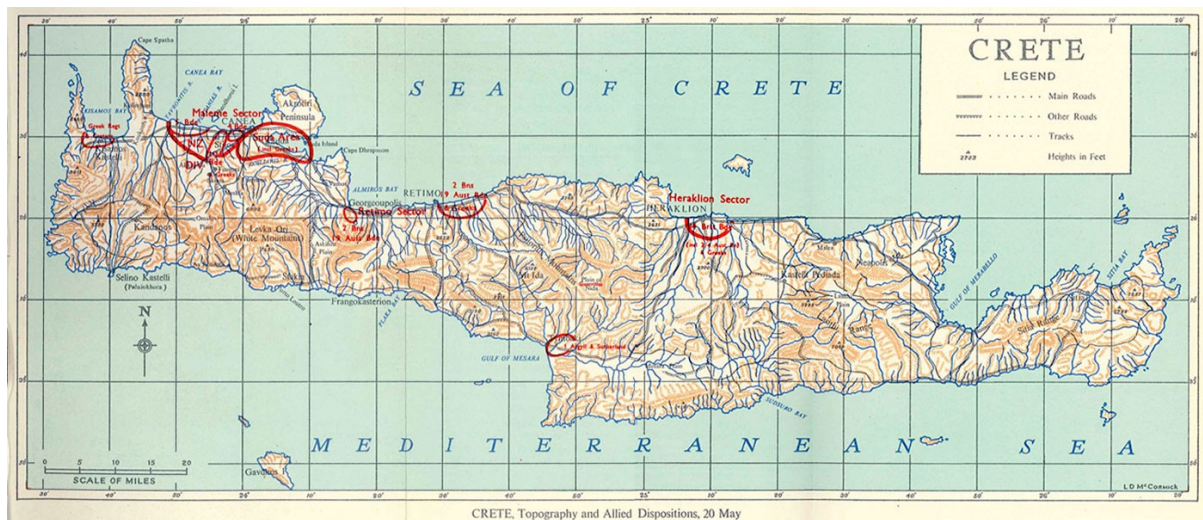
Γερμανικά αεροσκάφη πάνω από το αεροδρόμιο του Μάλμε, την πρώτη ή τη δεύτερη ημέρα της σύγκρουσης (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Γερμανικό Αρχείο, GA 386).

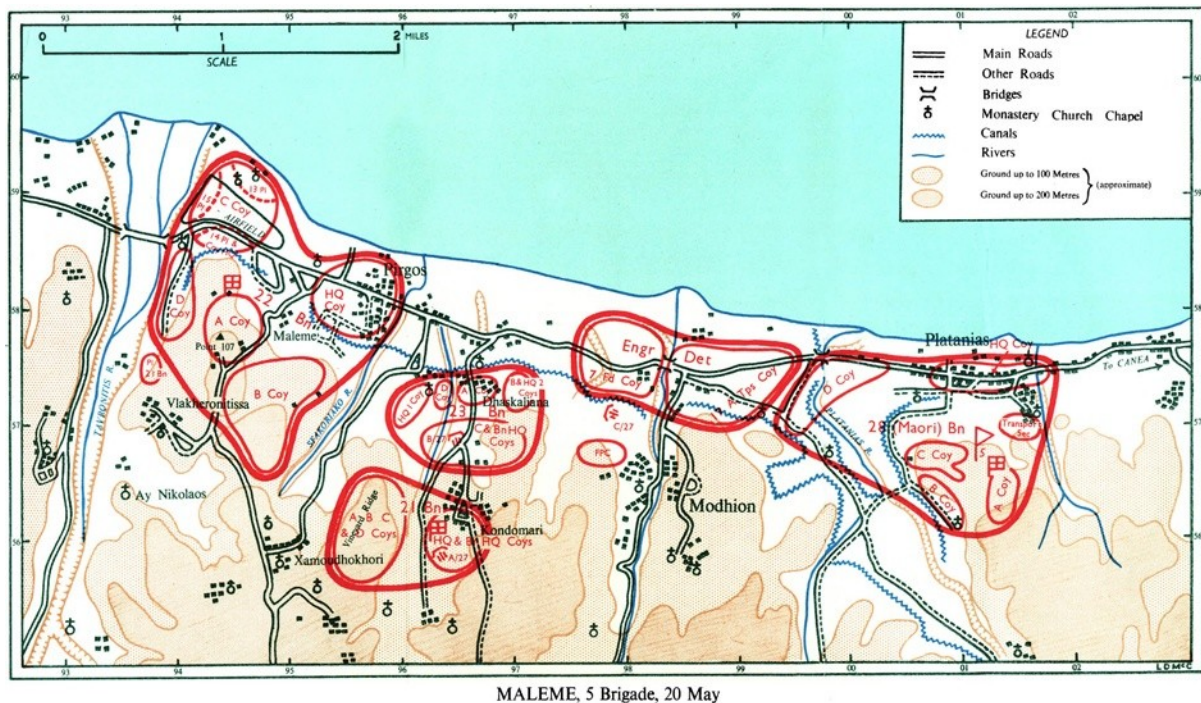
Γερμανοί μοτοσυκλετιστές αναπαύονται δίπλα από ένα Ju 52 που έχει εκτελέσει αναγκαστική προσγείωση εκτός του αεροδρομίου του Μάλεμε. Πιθανότατα, η φωτογραφία ελήφθη λίγο μετά τη λήξη των επιχειρήσεων (Φωτογραφικό Αρχείο Πολεμικού Μουσείου, Γερμανικό Αρχείο, GA 391).

Ο υποστράτηγος Φράνμπεργκ στην Κρήτη, τον Μάιο του 1941 (Πηγή εικόνας: Wikipedia)

Χάρτης της Κρήτης όπου σημειώνεται η κύρια συγκέντρωση των συμμαχικών δυνάμεων κατά τις παραμονές της μάχης (Πηγή: Map of Crete', URL: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/map-crete>, (Ministry for Culture and Heritage), updated 10-May-2016).

MALEME, 5 Brigade, 20 May

Οι θέσεις των ταγμάτων της 5ης Νεοζηλανδικής Ταξιαρχίας Πεζικού στην περιοχή του Μάλεμε στις 20 Μαΐου 1941 ('Map of Maleme area, 20 May 1941', URL: <https://nzhistory.govt.nz/media/photo/map-maleme-area>, (Ministry for Culture and Heritage), updated 10-May-2016)